UVODNI ESEJ

3 Drago Karl Ocvirk: **Izigravanje kot izvajanje oblasti**

SMER LITERATURA

7 Živa Kocman: **Pesmi**

POEZIJA

9 Petra Koršič: **Oči na pladnju**

PROZA

13 Karmen Petric: **Smrt v rezidenci**

LITERATOVA BESEDA

17 Anja Mugerli: **Dvom, žlahten del pisanja?**

NEPOVEDANE ZGODBE

19 Roman Gašperin: **Mirko Kunčič, človek, ki ni živel v tujini, ampak je tam samo umrl**

POGOVOR

23 Zvonka Zupanič Slavec: **Skrb za bolnike je največ, toda tudi vzgoja bodočih zdravnikov ni obrobna stvar**

PORTRET

32 Mira Delavec Touhami: **Fidelis Terpinc (1799–1875), eden najvidnejših slovenskih industrialcev**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE

34 Ferdinand Šerbelj: **Johann Caspar Waginger**

38 Saša Quinzi: **Kostanjevica**

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA

40 Nina Novak Kerbler: **Slednji, slednja, slednje ipd.**

VAJE V SLOGU

43 Nina Kremžar: **Velike male besede**

MUZIKOLOGIJA

45 Aleš Nagode: **Dr. Mirko Cuderman (1930–2025)**

SEDMA UMETNOST

49 Aleš Čeh: **Čarovnija na platnu**

IZ LITERARNE ZAPUŠČINE

52 Urška Perenič: **Še nekaj drobnega k zgodovini italijanskega gledališča v Ljubljani**

ESEJ

56 Igor Grdina: **Izgubljena arija**

61 Ferdinand Blaznik: **Nekaj utrinkov iz stare indijske književnosti**

PREDBRANJE

67 Mira Delavec Touhami: **Iztrgane korenine**

JUBILEJ

70 Simona Pulko in Melita Zemljak Jontes: **Profesorju dr. Jožetu Lipniku ob častitljivi 90-letnici**

72 Željko Oset: **Alenki Puhar ob 80. obletnici rojstva**

74 Hanzi Filipič: **»Na Koroškem nam je slovenščina srčna zadeva«: Ob 80. obletnici rojstva Franca Kattniga**

KNJIŽNE OCENE

77 Ifigenija Simonović / **Marko Pišljar: Odsevi bližine; Šepet križpotij**

78 Bojana Modrijančič Reščič / **Janet Skeslien Charles: Pariška knjižnica**

80 Tanja Pihlar / **Renee Hartman: Signs of Survival**

81 Matjaž Barbo / **Veronika Brvar, ur.: Ljubezen do glasbe nas povezuje**

KULTURNI ODMEVI

84 Ifigenija Simonović: **Čas prinese svoje, mačka pa miš**

87 Barbara Žnideršič: **Smisel kot temelj duševnega zdravja: Deseti mednarodni logoterapevtski simpozij**

ZVON | Najstarejša slovenska revija
za literaturo, kulturo in družbo

2025, ŠTEVILKA 2, LETNIK XXVIII

UREDNICA
Saška Ocvirk

ODGOVORNA UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
dr. Urška Perenič
Erika Jazbar
Matija Remše
Kristian Koželj

OBLIKOVANJE
Jana Randl

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Lojze Kozar
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Prešernova ul. 23, 3000 Celje
T 01 244 36 66
zvon@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Nina Brumec
zvon@celjska-mohorjeva.si
T 01 244 36 70

TISK
Dravski tisk

NAKLADA
450 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,90 EUR
Letna naročnina
29,50 EUR
Letna naročnina za tujino
47 EUR

Izhajanje te revije v letu 2025 sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Svetloba prodira v mogočno cerkev Frančiškanskega samostana Kostanjevica v Novi Gorici; foto: Katarina Brešan.

ISSN 1408-645X

Mag. phil. Barbara Žniderščič,
urednica pri Celjski Mohorjevi družbi

Mogočna kot svetloba na naslovni fotografiji je življenjska sila. Zdi se, da jo sleherno pomlad začutimo še globlje, zdi se še bolj oprijemajoča. Brsti cvetja in nežnozelenih listov, simbioza sonca in rastja, nove korenine in … novo življenje. Ob takem veselju stvarstva skoraj ne moremo mimo analogije med koreninami, ki poganjajo in se prepletajo pod zemljo, ter tistimi, ki človeka trdno sidrajo v prostor, čas in družbo.

A vendar najbrž še nikoli prej nismo s svojimi koreninami ravnali tako mačehovsko. Ne le, da bledi nekoč nadvse vitalen narodni sentiment, vse pogosteje se skozi sodobne moralno-etične dileme kaže obraz človeka, ki nima več pomislekov pred končanjem (lastnega) življenja ali zamahne z roko ob zaskbljujoči nataliteti. Pred pastmi »instant« rešitev v zdravstvu in družbi nasplošno tokrat zelo prizemljeno svari dr. Zvonka Zupanič Slavec, ki smo jo povabili k pogovoru. Največja poznavalka zgodovine zdravstva pri nas se pri svojem delu med drugim zavzema za srčno kulturo bodočih zdravnikov, opozarja pa tudi na to, kako pomembno je, da čvrsto branimo temelje družbe. Kajti ko so ti enkrat pošteno načeti, ko se temeljne vrednote pozabijo, se tudi družba začne nevarno sesedati.

K premisleku vas, dragi bralci, vabimo tudi v drugih skrbno izbranih prispevkih: v tokratni Literatovi besedi pisateljica Anja Mugerli prevprašuje pomen dvoma v procesu ustvarjanja, avtorica Vaj v slogu daje posebno težo pomenu in izbiri velikih malih besed, tokratni jubilanti pa s svojim življenjskim zgledom in prispevkom družbi pričajo o ljubezni do našega naroda in pisane besede. Veličastne zgodbe pripovedujejo o ljudeh, ki so odkrili svoj smisel in tako zmogli premagati številne ovire. Kdor ima namreč pred očmi svoj »zakaj«, trdi Viktor E. Frankl, bo našel tudi odgovor na svoj »kako«. O tem, kako vse številčnejšim posameznikom, ki smisla ne vidijo, uspešno pomagati, je tekla beseda na tokratnem že desetem logoterapevtskem simpoziju. A tudi če ste ga zamudili, odmeva njegovo sporočilo: iskanje smisla ni le iskanje odgovora, temveč pot, ki vodi do notranje moči in trajne duševne stabilnosti. Naj vas ta spodbuda spremlja v mesecih cvetja.

Dr. Drago Karl Ocvirk

Izigravanje kot izvajanje oblasti

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Verjetno si mesec marec že dolgo ni zaslužil svojega imena tako kot letos. Po zimskem počitku so namreč Rimljani v prvem mesecu njihovega leta poslali svoje legije v bojne pohode, zato so ta mesec posvetili Marsu, bogu vojne. Ta je dal intonacijo letu takrat in jo daje tudi danes. Boj, o katerem se govori že ves marec, je boj Ukrajincev za pravico do obstoja in svobode. Ruski predsednik Putin se čuti dovolj močnega, da se požvižga na vse dogovore in izigrava vse in vsakogar. Ker ameriški interesi niso več na atlantski strani, marveč na pacifiški, se ZDA odpovedujejo vlogi evropske »baby sitter«, da bi se lahko posvetile boju s kitajskim »zmajem«. Zaradi tega predsednik Trump popušča Putinu, od EU pa pričakuje, da bo sama nosila breme svoje obrambe. Ta je to sprejela s stisnjenimi zobmi in se odločila za krepitev svoje obrambne moči. Zato bodo morale vse njene članice seči globoko v žep, tudi Slovenija.

Kakor na tujem …

Kako naj Slovenija odreagira na povečanje prispevka za obrambo, je odločno nakazal vodja poslanske skupine Levice, Matej Tašner Vatovec: »Na tej točki bi zelo direktno rekel, da če pride tak diktat, da če bo odločitev, da se na ta diktat pristane, moramo kot država poskušati čim bolj izigrati ta diktat. Podobno kot lahko naredimo za zaveze k Nato paktu, lahko to naredimo tudi tu.« Brez sramu je povedal, da izigravamo Nato in ne izpolnjujemo danih zavez … a ne zato, ker ne bi mogli, marveč zato, ker nismo pošteni. Če se obnese to varanje, se bo obneslo tudi izigravanje EU. Žal varanje ali »izigravanje« ni osamljen primer, ampak kaže, da je gonilo in obzorje vladajoče koalicije.

Ta je na primer škodo ob poplavi napihnila na 9,9 milijard, da bi čim bolj oskubila lastno državo in EU. V te milijarde je, denimo, ministrica za infrastrukturo Alenka Bratušek, vključila sanacijo cest, ki jih sploh še ni bilo, in zatrjevala, da bo zanje izdrla evropski denar. A je bil to račun brez krčmarja, EU je spregledala naše vrle vladarje. Leto kasneje so ti izračunali, da skupna škoda znaša malo manj kakor tri milijarde. Jim smemo to, glede na izkušnje z njimi, verjeti?! Goljufija na goljufijo, prevara na prevaro, nekaj ljudi bo že šlo na limanice. A kaj ko brez poštenja ni ne avtoritete ne legitimnosti ne zaupanja, brez tega pa ne sodelovanja ne investicij niti ne spoštovanja. Če bi naše oblasti spoštovale partnerje v EU in Natu in dogovore z njimi, jih ne bi izigravale, same pa bi bile spoštovane in upoštevane. Ali je kdo od naših vrhunskih oblastnikov vabljen na pomembne sestanke? Ni! In to pove vse.

… tako doma

Če si Golobova oblast upa izigravati svoje mednarodne partnerje, koliko bolj si to upa početi doma. Ko to pišem, sta namreč predsednik vlade in predsednica države potrdila, da je izigravanje pomembnejše od pravil, dogovarjanja in izpolnjevanja zavez. Vsem na očeh sta si skočila v lase in si vrgla v obraz, kaj res mislita drug o drugem. Premier očita predsednici, da ravna neodgovorno in nedržavotvorno pri kadrovanju, ona pa njemu, da jo politično nezrelo izsiljuje, da ne spoštuje in ne razume načela delitve oblasti in da »državotvornost vidi zgolj konfrontacijsko, kadar ima kdo drugačno stališče ali ko izrazi pomisleke.« Ni kaj dodati, do obisti se poznata! Je ta spopad kaj drugega kot spopad napuhnjenih in votlih egov, polnih narcistične vzvišenosti in prezira?

Predsednica in premier sta v njunem spopadu razkrila modus operandi sedanje oblasti: neodgovornost, nedržavotvornost, izsiljevanje, izigravanje, nespoštovanje delitve oblasti, konfrontacija namesto dialoga … Oblastnikom ni mar za skupno dobro, vsak pozna samo svoje in dela za svoje. To se ne dogaja samo na kadrovskem področju, marveč povsod, kjer oblast(nik) vidi priložnost za svojo korist. Tako je na primer predsednica po vseh družbenih omrežjih zaželela vsem, ki obeležujejo postni mesec ramazan, »veliko notranjega miru, duhovne rasti in topline v krogu družine in skupnosti. Naj vam ta poseben čas prinese obilo sreče in radosti. Ramazan Šerif Mubarek Olsun.« Pohvale vredno! A kaj, ko takšnega voščila ni namenila kristjanom, ki smo pet dni kasneje začeli štiridesetdnevni post, niti ni podprla akcije Karitas »40 dni brez alkohola«. Ne ona ne kak drug oblastnik ni obsodil ponovnega packanja po ljubljanski stolnici. Kako tudi bi, saj je boj proti klerofašistom oziroma klerojanšistom edini delujoči program sedanje oblasti?! Vse to govori, da kristjani nismo v očeh oblastnikov vredni počenega groša, sindrom deratizacije kristjanov, ki ga simbolizira »umetnina« Brezjanske Marije s podgano v naročju, se krepi. K tovrstnemu »umetniškemu ustvarjanju« se še vrnemo.

Sicer je takšen način vladanja vendarle mogoče nekoliko razumeti. Kako naj ne bi Golob preziral in izigraval ljudi, ki jim je pred volitvami jasno povedal, da bo zvišal davke in jim pobral denar, da ga ne bi neumno zapravljali, pa so ga vseeno masovno volili?! In tako smo še pri enem hudem izigravanju. Čeprav je oblast všečno zagotavljala, da ne bo s prenovo plačilnega sistema v javnem sektorju nihče na slabšem, je dejansko uresničila Golobovo predvolilno obljubo. Tisti z nižjimi plačami so dobili le nekaj evrov več, nekateri celo manj, onim z visokimi pa je padla sekira v med. Oblastni vrh se je omedil za 45 %, ministri do 41 %, poslanci do 50 %, sodniki do 72 %, župana v Ljubljani in Mariboru za 70 % … Najbolj pa je oblast poskrbela za predsednika komisije za preprečevanje korupcije, ki dobi po novem 76 % več kot prej. Zakaj kar 3000 več in ravno on? Dr. Milan Krek je prijavil utemeljen sum, da je vlada s tem podkupila KPK, »da bi tako pogosteje pogledal skozi prste pri prijavah vlade in vladnih služb na KPK.« Drugačna pesem pa je pri zaposlenih v domovih za starejše (DOS), šolstvu in zdravstvu. V Tarči pove vodja kuhinje v DOS Kočevje: »Počutila sem se izigrano, dobesedno izigrano. Imam občutek, da se dela vlada norca iz nas. Ne preživiš meseca s tem, res ne preživiš! Pričakovala

sem vsaj sto evrov neto več.« Paru učiteljev z dvema šolarkama se je plača dvignila za nekaj deset evrov, ravno toliko, da je družina prišla v višji razred in zato izgubila del otroških dodatkov, brezplačno malico … Družina je na slabšem, želijo nazaj na staro plačo! Medicinska sestra z dobrimi deset evri več je ogorčena: »Pesek v oči, mazanje in prikrivanje dejanskega stanja v Sloveniji.«

»Umetnost« za svoj žep in nazor

Vrnimo se k že omenjeni »umetnosti« v službi »napredne« ideologije in politike. Oblast s kulturno ministrico na čelu poskuša z njo izigrati upokojence. Svoje »umetnike«, ki jih plačujemo davkoplačevalci, kani omastiti s pokojninami, ki letijo v nebo, medtem ko večina upokojencev životari. S tem, ko oblast uzakonja »borčevske penzije« za svoje izbrance, povozi načelo enakosti pred zakonom. Razumljivo, da hočejo ljudje z referendumom ustaviti tak zakon. Zato poskuša ministrica za kulturo Asta Vrečko po receptu svojega strankarskega kolega Tašnerja Vatovca »sovražnika« zavajati in izigrati. Ko ni uspela ljudi prepričati, da so nasprotniki zakona v resnici nasprotniki umetnosti, je ubrala sodno pot. Stranka Levica je po načelu primite tatu ovadila SDS, da zavaja; dojilja psa, Maja Smrekar, ena od privilegirank, če bo zakon sprejet, pa zahteva 50.000 evrov za kršitev avtorskih pravic in duševne bolečine.

Ko sem prvič videl sliko dojenja psa, mi je najprej prišel na misel prizor, ki sem ga med delom na Salomonovih otokih videl v gorski vasi Guadalkanala. Tam je ženska z otrokom vred dojila prašička. Razložili so mi, da ga je svinja zavrgla in je to edini način, da žival preživi in da bo čez leto dni kaj jesti. Poleg rib je to edino meso, ki ga imajo in si ga lahko le redko privoščijo. Drugi utrinek je bil podgana v Marijinem naročju. Če pa posežem v zgodovino umetnosti, potem je to dojenje psa kompozicijsko plagiat, retuširana slika številnih doječih Marij od tiste prve v Priscilinih katakombah prek bizantinske *Galaktotrofuze* (hranilke z mlekom), zahodne *Virgo Lactans* (doječe Device) in da Vincija do sodobnih umetnikov.

Če je na Salomonovih otokih šlo za preživetje, v zgodovini (sakralne) umetnosti pa za prizor univerzalne izkušnje, ki gane ljudi v globini, pa gre pri dojenju psa za dvojno zlorabo. Dojilja podreja namreč psa svojim ambicijam in finančnim interesom po eni strani in propagiranju svojih ideoloških pogledov (ki jih ima za znanstvene!) po drugi. Daleč od umetnosti in znanosti ta slika zgolj ilustrira ideologijo, ki jo je avtorica ubesedila v *Delu*: »Na javni predstavitvi v mojem takratnem studiu v Berlinu so bili obiskovalci priča hranjenju pasje mladičke z mojim kolostrumom, pri čemer smo razpravljali o reproduktivni svobodi v heteronormativni družbi, v kateri se koncept tradicionalne družine zdi vse bolj problematična utvara. Poleg tega sem se v procesu nastanka projekta ukvarjala z razmislekom o humanizmu, ki je postavil naravo kot Drugega, ljudi pa na vrh piramide, ki vlada nad vsemi živimi organizmi. S projektom *Hibridna družina* /…/ sem se torej postavila v dokončno pozicijo Drugega.« Najprej nedoslednost: gospa, ki obsoja človekovo »vladanje nad vsemi živimi organizmi«, pritiska

psa na svojo dojko, ne da bi se pes ustno, če že ne pisno, s tem strinjal. Z dejanjem ovrže torej trditev, da je v poziciji Drugega, ne-človeka. To ideološko modno muho, ki postavlja na isto raven vse živo od virusa do človeka, poznamo pod imenom vrstni egalitarizem (*species egalitarianism*). Zanimivo bi bilo vedeti, če so pristaši te ideologije dosledni in zavračajo antibiotike, ko zbolijo, ali pa vsaj pobožajo oso, ki jih piči. Dejansko gre le za poziranje s to ideološko ekstravagantnostjo! Filozof, ki sicer zagovarja vključitev človeka v biotop, svari pred vrstnim egalitarizmom: »Vprašati se je treba, če je vrstni egalitarizem sploh združljiv s spoštovanjem narave. Ali je res, da ne bi smeli biti bolj obzirni do delfina kakor do tune? Ali je res, da moralni položaj šimpanza ni višji od komarjevega? Bojim se, da so te zadeve ne le neresnične, marveč tudi nespoštljive. Delfine in šimpanze je treba bolj spoštovati, kot to dopušča vrstni egalitarizem. Spoštovati naravo in biti vrstni egalitarist sta različni stvari« (Schmidtz David, »Are All Species Equal?«, v: *Journal of Applied Philosophy* 15/1, 1998).

Da bi bilo dojenje psa v duhu vrstno-egalitaristične ideologije vrhunska mojstrovina, ji ne sme manjkati »raziskovanje možnosti življenja na ruševinah neoliberalnega kapitalizma«, reakcija na »različne oblike radikalnega in agresivnega populizma« in sporočilo, da »nas naša živalskost dela najbolj človeške«. Tako dojilja razloži svoje »hibridno združevanje različnih humanističnih in naravoslovnih področij« in pričakuje »regulacijo umetniškega poklica na sistemski ravni, torej pridobitev pravic, ki bi nas v vseh življenjskih in delovnih obdobjih zaščitile pred prekarnostjo in nam omogočile, da bi se počutili ljudje«. Presenetljiva zahteva za nekoga, ki se postavlja na stran Drugega od človeškega in proti kapitalizmu, potem pa od denarja in navadnih človeških davkoplačevalcev pričakuje, da ga vzdržujejo in mu omogočajo, da se počuti človek.

Kljub vsemu pa poskušata Levica in vladajoča koalicija ponovno izigrati ljudi, še zlasti upokojence, da bi se denar od njihovih žuljev stekal v mošnjo njihovih pristašev, ki jih oni razglašajo za »kulturnike in umetnike«. Pozornost preusmerjajo v krajo avtorskih pravic in intelektualne lastnine, ker pobudniki uporabljajo pri zbiranju podpisov za referendum sliko, na kateri Maja Smrekar doji psa. Kako se bo iztekel ta spopad za pravične in dostojne pokojnine na eni strani in za astronomske pokojninske dodatke »novi borčevski kasti« na drugi, ne vemo. Je pa ta poskus še enega izigravanja državljanov nesporno močan prispevek k rušenju »nevidnih institucij«, kot zgodovinar in sociolog Pierre Rosanvallon označuje avtoriteto, zaupanje in legitimnost. Te stvarnosti so institucije, ker proizvajajo to, kar je skupno, in vpenjajo družbene, politične in gospodarske odnose v dolgo časovno obdobje; nevidne pa so zato, ker jih ne določajo ne pravila ne statuti in jih ni mogoče izsiliti. Vzpostavlja jih samo kakovost odnosov med posamezniki ali med posamezniki in organizacijami: večja ko je kakovost odnosov, trdnejša je skupnost ali organizacija. Če danes v svetu in Sloveniji tako škriplje, je ravno zaradi izigravanja, ki je najboljši recept za miniranje vsakršnih odnosov in posledično za epidemijo krivic, trpljenja in smrti.

Živa Kocman

Pesmi

Damelj

Kako natančne roke ima čas.
Pripne te na vrhu glave in z nohtom, ploskim kot skalpel,
zareže tanko črto od čela po tilniku do roba podplat.
Olupi te kot pomarančo,
le da namesto citrusnega soka iz tebe polzi prod.
Tak, kot je na Kolpi v Damlju na tistem otoku,
ki v resnici ni otok, ampak le zaplata gradbenega materiala sredi reke,
na katerem je iz nanosov obalne erozije nehote vzniknila temno zelena šuma.
Ko sem komaj hodila po dveh nogah,
se mi je zdel imeniten in razsežen,
tisti skupek dreves je bil gosta džungla
in komaj sem čakala, da mi bodo dovolili vanjo.
Zdaj, ko že gledam v ogledalo za prematurnimi gubami,
je to otroško zanimanje za tisto, kar se skriva na otoku,
davno zatlačeno nekje med mojim levim pljučnim krilom in rebri.
Le redko začutim, da me nekaj ščipa od znotraj,
in nikdar ne pomislim, da je morda to ta stari firbec.
Letos sem prvič po dolgem času spet zašla na obalo
in pogled na otok je hitro razparal natančne šive otroške tančice.
Strmim vanj čez ograjo proti migrantom in voda sega že čez prod,
do korenin nagih, oskubljenih dreves.
Zemlja se sproti spira v tok reke ter jo barva rahlo rjavo
in jasno mi je, da čez nekaj let ne bo niti sledu za otokom,
le še ideja majhne deklice s preveliko domišljijo.
Drznem si prebroditi kratko razdaljo –
ugasniti želim nepojasnjivo tlenje v mojih pljučih,
a ko vidim zmečkane konzerve in robčke,
nametane zig-zag med drevesi,
lahko le zatisnem oči.
Spomnim se šumenja jeza in brbotanja mlina,
vzklikov otrok in cvrenja sončnih žarkov na potemneli koži,
tiste vrbe, ki sem jo preplezala tisoč in enkrat –
zdaj je od nje ostal le še štor, ker je bila prestara
in jih je skrbelo, da se bo zvrnila v vodo.
Kje si, moj Damelj?
Prav nič si nisva več podobna.

Rja

na smetišču briše socialistične kulake z
vetrobranskih šip rdeče katrce.
Rjavi
morje vzhodnega sveta s krvjo
Phidiasovih kamnitih kipov
rjavi
z blatnimi solzami prst slovanskih dežel,
iz žil oficirjev rastejo sterilni rejski psi.
Rjavi
teflonska ponev trad wife feministke,
rjavi
ožilje patriotskega očeta,
ki 26. aprila pljuva po fašističnem parlamentu
rjavi!
Rjavi! Tisočletje neizrečenih psovk,
rjavi
solidarnost zrnatih granitnih plošč,
Zemlja, rjavi.

O poeziji Žive Kocman

V poeziji Žive Kocman ni le čas tisti, ki ima natančne roke, kot lahko preberemo v prvem verzu tokratnega izbora. Natančne roke in pesniški ritem ima predvsem avtorica, kar je v tako zgoščeni poeziji ključnega pomena.

Pesmi Žive Kocman delujejo na bralčevo zvest po podobnem principu kot deluje TENS terapija na mišice. Pri tej šibek, a konstantni električni tok vpliva na bolečinske receptorje do te mere, da jih prezasiti in tako ne zmorejo več procesirati bolečinskih signalov, kar pripelje do občutka olajšanja bolečine. Pričujoča poezija z zgoščenim, silnim in neprekinjenim tokom podob, med katerim ne zmoremo niti vdihniti, zasiti možganske povezave do te mere, da se za nekaj trenutkov izklopi zmožnost tvorjenja običajnih logičnih povezav. Ko se izklopi priučena racionalizacija o tem, kar naj bi bila poezija, se šele zares odpre prostor za pesniško misel, za sestop onkraj, za prepustitev pesniškemu toku, ki nas odnese v svet drugačnih zakonitosti.

Empatija, ki jo zbudi ta poezija, ni naučena, ni utemeljena na nekih vsiljenih, ali če hočete bolj blago, priučenih vrednotah, ampak izvira iz najbolj človeškega dela nas samih – tistega, ki sega še v »predracionalni« čas, preden nas je racionalno vkopalo na (najmanj) dva pola, ki znata vsak zase popolnoma racionalno utemeljiti medsebojna razhajanja. Poezija ne prenese razhajanj in v tem smislu je poezija Žive Kocman pravo poetično doživetje.

Foto: osebni arhiv avtorice

O avtorici

Živa Kocman (Maribor) živi v Ljubljani in zaključuje šolanje na gimnaziji Vič. Njene sanje so študirati biotehnologijo v Španiji. S pisanjem se ukvarja že od vrtca.

Petra Koršič

Oči na pladnju

otrokom v vojnah
(da bi odločevalci spregledali)

Oči na pladnju I

sredi polja črna sončnica –
njene oči so medene
v popku turkiz

glava mesnata in sredica
lepljiva skozi rumene
lističe gre veter

sončnica obrača glavo
za soncem: črna
semena padajo

napolnjujejo prostor
spodnašajo korak
krivijo tla

Oči na pladnju II

črna semena božati
med prsti prebirati vlažna
dovolj sluzasta sipati v vrč

riti po špičasti travi
loviti roso v porcelan
dodajati gutacijske kapljice

ne biti široko plitki ne biti le globoko ozki
biti globoko široki in biti široko
globoki biti vse-biti

Oči na pladnju III

sredi polja tempelj –
po vsebini ključar preceni
kdo gre kam

prvi pravijo:
nimamo vrčka s solzami
ne lovimo jih za dokaz
omodrile in omedile so se
v oči naših otrok

drugi pravijo:
nimamo skledic s semeni
kristalčki na travi
kapljice na konicah listov –
črna semena so vzklila

kam?
brez maske in dihalne cevi
segati globoko vsi
spodaj – tja se pogrezati:
lizati turkiz?

Oči na pladnju IV

okameneti drug drugemu spodaj
v objemu hoditi po isti poti:
v isto smer podobno hitro

z notnega črtovja praprotna
semena odnaša veter
nežno iz flavte melodije

se sliši race?
gagajo
labodji spev?

drsijo delfini skozi
umirjeno vetrovno
vejevje v prostost

obmolknjena strast zamrznjen
poteg roke teptaje trepeta (n)je
brezčasja in brezprostorja (ni?)

Oči na pladnju V

od razbeljenih tal se dviga
soparen zrak pestovati
tople dlani druga v drugi

pritajeno razteza elastika
ko ne zdrži zahrbtno udari
sirena je zvok pristana

uteži v stenski uri zanihajo
koruzni storž se drobi:
zrno na zrno

padajo rumena zrnca
pes podi kokoši
po dvorišču

Oči na pladnju VI

odmeva štorkljanje
po kamniti ulici
kdor ni odšel

ga je treba odgnati
zapuščen oder mora
postati prazen

kamen leti
iz frače in –
ptič obleži

razbito: blebetanje
prerivanje zaviranje
rokovanje zadušljivost

plitko dihanje …
zlizano se vleče
slina – stekl(ov)ina?

Oči na pladnju VII

mivko mešati z vodo
med dlanmi oblikovati
peščene ptiče

gnezdijo v mrtvih? ptice
betonske polnijo praznine?
koga opominjajo – (na) strelce?

zbledele rentgenske
slike scefrane
neme štrlijo

iz zrušene hiše
Lucija nebeškaje moli
na pladnju oči

v gnezdu se iz bub
počasi izlegajo
nebogljeni metulji

Foto: Mladika

Petra Koršič je pesnica, esejistka in kritičarka. Že četrt stoletja promovira poezijo s kritiko, eseji, refleksivnimi pogovori. Bila je kritičarka na področju umetnosti na Radiu Študent (1999–2008), avtorica oddaje Rimo v eter – rimo v veter (400 edicij), 20 let je redigirala *Briški časnik*. 20 let je bila aktivna pri LUD Literatura, kjer je delovala kot članica uredništva revije *Literatura* (2004–2013), sourednica in lektorica zbirke Prišleki (2007–2013), 15 let je vodila Literaturo v živo (2005–2019; okoli 800 dogodkov). Bila je moderatorka (2005–2014) in selektorica (2006) festivala Pranger, v upravnem odboru Društva slovenskih literarnih kritikov (2008–2020) ter predsednica žirije za nagrado mira SC PEN (2019–2021). Kritike piše in objavlja od leta 1997, zadnja leta tudi metakritiko, in sodeluje na kritiških simpozijih. Uredila in lektorirala je več knjig.

Je avtorica več mesečnih ciklov: *Na pesniškem tandemu, Prevod na oknu, Nova knjiga skozi kritiko* … Od leta 2013 razvija avtorski sinergijski cikel *AD HOC*, ki povezuje poezijo, glasbo in likovno umetnost. Je avtorica petih pesniških zbirk: *Furlanka je dvignila krilo*, *Bog z mano*, *Moja zrnka* (v *Štirje kvarti – Furlan*, *Bolčina*, *Gruden*, *Koršič*), *Ciprese*, *Zlato jajce*. Njene pesmi so umeščene v učbenik za slovenščino, znanstveno monografijo, zbornike in izbore ter v skladbe skladateljev Ingrid Mačus in Tomaža Sveteta (izvedbe doma in v tujini: Estonija, Avstrija, Italija) ter v interpretacije glasbenikov, mdr. Zlatka Kaučiča. Zadnji projekti so večmedijski predstavi *Naseli me, znova – poezija Petre Koršič v prostoru glasbe Ingrid Mačus*, *Ciprese* z Ladom Jakšo ter *Zlata zrnka* – pesniško-glasbena upodobitev *Zlatega jajca* z violinistko Nino Pečar in kvarta *Moja zrnka* iz knjige *Štirje kvarti*. Večkrat je bila nominirana, prejela je Lirikonfestov zlat 2016, priznanje za nagrajeno pesem Slavističnega društva DBK, leta 2024 je prejela Stritarjevo nagrado Društva slovenskih pisateljev za kritištvo, njena zbirka *Mirijada srca* je bila nominirana za nagrado svetlobnica 2024, 2025 pa je za cikel *Votivne slike* prejela prvo nagrado Mladike za poezijo.

Karmen Petric

Smrt v rezidenci

Odlomek romana

PRVI KROG

Primer Draga še vedno obdajajo brezbesedne sivine, ki jih zna interpretirati peščica. Običajno gre za izurjene opazovalce. Nekateri pa imajo zanje naravni čut. In to si ti. Zato bo tvoj danes popolnoma drugačen. Slišal boš krike. Ti so zgolj trenutek, ki ga lahko razume slehernik. So višek strahu, ki zapušča telo. Ventil pač. In eden izmed njih se je pravkar vdal. Danes, v petek, 19. decembra 2025. Minuto do osme zjutraj, ko so se zatresle šipe začasne pisateljske rezidence na Kukavičji 5. Ni mi treba reči, da pojdi tja. Preostal ti je, torej, *zdaj*.

*

Odmev je napolnil prostor, potoval dalje. Odneslo ga je v luft, navzgor, skozi špranje zračnika na drug konec gradu. Prva ga je zaslišala oskrbnica in šla preverit, kaj se je zgodilo. Odkritje jo je s sklonjeno glavo pognalo v tek po stopnišču. Hitela je čez obrambni hodnik. V grlu se ji je na poti do stacionarnega telefona dvigovala turška kava. Opotekla se je v knjižnico, naslonila na police. Zajela je zrak in nadaljevala skozi poročno dvorano do Rozamundine sobane, svoje pisarne. Ko je odložila slušalko stacionarca, je tišino ponovno razparalo oddaljeno vreščanje. Strah se je zgostil v ozračju. Napenjal mišice, ji ožil žile, rezal ušesa. Njen ventil je bil drugačen. Vsebino želodca je naposled izpraznila v pisarniškem košu.

Ko se je zbrala, je poklicala na sto trinajst, da so v gradu našli truplo. Dispečer operativno-komunikacijskega centra je takoj obvestil policijo. Po velikolaški pokrajini se je v intervalih razlegla sirena. Na čelu je vozil sam načelnik z novo, visokozmogljivo pridobitvijo policijske postaje Ribnica, za njim pa – z nekaj varnostne razdalje – še dežurna policista v starem patruljnem vozilu. Avtomobila je komaj dohiteval rešilec. Domačini so z začudenjem obračali glave za nenavadno kolono in radovedneži so se začeli spraševati, kaj se dogaja. Karavana ni parkirala ob Zadružnem domu, kjer si je nekaj delavcev grelo prste ob jutranjih skodelicah. Ne, pridrsali so po ledenem asfaltu prav do zahodnega trakta gradu. Tam jih je pričakala napol prezebla Cvetana Ribič, oskrbnica.

Redkobesedna jih je pospremila na zasneženo grajsko dvorišče. Od visokega vhoda so po klančini grajskega trga korakali v smeri bastije. Stopala je naglo, Cvetana. Vmes je mrmrala, da je grad poln gostov. Snežič in pesek sta škrtala pod njenimi škornji, pogled je upirala v tla.

Ustavila se je nenadno. »Tam,« je pokazala s prstom na jugozahodno stran. Prišleki so se razgledali vzdolž prenovljenega krila gradu. S tablo in puščicami je bil označen vhod v sobo s spominki in v gostinski lokal. Ob gostišču je stala lesena terasa, nad katero se je pela s snegom obtežena pergola.

»Lahko bolj natančno poveste, kam naj gremo?« je vprašal reševalec.

»Skozi sobo s spominki, pa po hodniku desno, do vecejev. Ko pridete do ženskega, se spustite še nekaj stopnic nižje. V moškem je,« je rekla s steklenimi očimi in si prekrila usta. Spet se ji je dvigovalo.

»Grem jaz,« je odločil reševalec in partnerka mu je podala nahrbtnik. Med potjo si je že natikal pregledne rokavice. Medtem ko je reševalka pomagala slabotni oskrbnici, sta patruljna policista po hitrem postopku začela z nujnimi ukrepi. Prvi je šel z reševalcem, drugi pa v patruljno vozilo po policijski trak. Ključnega pomena je bilo zavarovati kraj in preprečiti dostop nepoklicanim osebam. V nekaj minutah je reševalec, z besedami, da ni pulza, poklical v stranišče še načelnika. Ta je izginil v notranjost gradu. Ko sta se na grajskem dvorišču pojavila ponovno oba, reševalec in načelnik, se je slednji obrnil k policistu, ki je držal trak.

»Samo zavarujemo in pustimo na miru, razumeš?«

»Peter ostane ob truplu? Bom potegnil.«

»Ja, ampak samo pred vhodom za moško stranišče. Pa natakni si prevleke za čevlje.«

Policist je prikimal in sledil navodilom.

»Nimamo drugih vecejev tu, prosim, dajte samo pred moškim, ja. Stane, mrtev je, kajne?« je vprašala oskrbnica. Tresla se je.

»Cvetana, vrag je vzel šalo,« je nagubal čelo načelnik, stopil nekaj metrov vstran in si prislonil mobilnik k ušesu. Tudi njegove kite so se napele, vratne mišice skrčile. Moral je poročati na sto trinajst.

»Plava ščuka dvesto petnajst tu. Ob meni sta prisotna tudi policista iz patrulje Plava ščuka dvesto dvajset. Poročam. Na kraju je bila ugotovljena sumljiva smrt. Smrt osebe je potrdil reševalec nujne medicinske pomoči. Gre za občutljivo zadevo, pokojni je identificiran kot pisatelj Vatroslav Lazarević. Kraj je zavarovan. V gradu je prisotnih več oseb. Prosim za prihod kriminalističnega tehnika za ogled in kriminalista, ki bo vodil ogled kraja dejanja.«

Reševalca sta pospremila Cvetano v notranjost. Njen obraz je bil bolehne barve. Hotela je v Viteško dvorano. Tam so se že zbirali gosti in uslužbenci gradu. Po opravljenem klicu je načelnik pozval kolega, naj zapreta vrata grajskega obzidja. Dokler ne bodo dobili uradnega dovoljenja, ne sme nihče od tu.

*

Uro kasneje je na grajski domofon pritisnil čokat prst in ostal spojen z gumbom dlje, kot bi bilo treba. Pročelje je bilo kamnito, z visokimi obokanimi vrati. Ob njih je visela srebrna tablica z napisom *Kulturni spomenik*. »Fajn, še to,« je prhnil v črn plašč zavit moški. Snežinke so se oprijemale njegovih temnih las. Ob škrtanju vrat je pospravil roki v žep. Bil je neprespan, slabe volje. Njegovemu najmlajšemu sinu so začeli rasti prvi zobje. Vedel je, da bo obdobje minilo. Ne nazadnje je bil to njegov peti otrok. Pa vendar, po petdesetem je vedno težje prenašal pomanjkanje spanca. Zjutraj ni našel ujemajočih se nogavic. Desna, veliko tanjša in krajša kot leva, ga je živcirala. Čutil je, da se mu bo zdaj zdaj zarolala preko pete in bo napol bos stopal v gojzarju naokoli. Tako pač je, ko ni časa, da bi z ženo pospravila in razvrstila vse kupe perila. V hiši je vladal kaos, ampak to je bil njegov kaos, ki ga je imel rad. V službo je kljub vsemu prišel predčasno, spil kavo, prebral tri mejle in dva esemesa. Odpisal ni. Zadremal je v pisarni. Zbudil ga je šele klic. Ko je

s podočnjaki do kolen stal in čakal pred vhodom, so se njegova ramena boleče napela. Križ si je že zdavnaj nalomil v vseh nemogočih položajih, v katerih je poskušal nadoknaditi izgubljene noči. Bliskavica ga je zdramila. Ženska ob njem je fotografirala zunanjost objekta z okolico. Globok izdih se mu je izvil v leden zrak in za hipec mu je bela meglica zaplesala nad glavo.

»Višji kriminalistični inšpektor Danilo Toporišič iz oddelka za krvne in seksualne delikte, Uprava kriminalistične policije, Generalne policijske uprave. Klicali ste,« je rekel in besede so mu sproti zmrzovale. Drobna rjavolaska v civilu, z velikim kovčkom in zrcalnorefleksnim fotoaparatom, je stala ob njegovem boku.

»Kriminalistična tehnica Brina Stenin,« se je predstavila moškemu, ki je odprl vrata.

»Stane Jaln, načelnik policijske postaje Ribnica.«

»Poročajte.«

»Pet minut čez osmo smo dobili klic, na kraj smo prišli v dvaindvajsetih minutah. Truplo je prijavila oskrbnica gradu, Cvetana Ribič. Prva naj bi ga našla gospa Kavka, gostja. Smrt osebe je potrdil reševalec nujne medicinske pomoči. Utrip velike vratne arterije ni zaznaven. Prsni koš in trebušna stena sta povsem negibna. Po besedah oskrbnice naj bi bil človek hudo plave barve, še preden nas je poklicala. Kraj je zdaj zavarovan. V gradu je sicer prisotnih več oseb, ki so bivale tu že tri dni. Zbiramo jih v Viteški dvorani. Pokojnega moškega je gospa Ribič identificirala kot Vatroslava Lazarevića. Vsi, ki so bili ali bi lahko bili v stiku s pokojnikom, so še prisotni. Tudi reševalca.«

»Je še kdo življenjsko ogrožen?«

»Brez indicev,« izdahne Jaln.

Poleg kriminalistovega terenca se je parkiralo novo vozilo. Vsi so slišali zateg ročne zavore.

»Sodni izvedenec je tu,« je rekla Stenin. Ko se je plešasti sodček privalil iz avtomobila, mu je Toporišič pomahal, naj pohiti. Seveda so morali poslati tudi sodnega izvedenca, ko pa gre za smrt slavnega, je pomislil kriminalist. »Gremo kar takoj na statični ogled kraja dejanja, vmes pa nam poveste še kaj več.«

»Bober,« je prisopihal in visoko vzdignil akreditacijo: »Sodna medicina.«

»Bohdej,« mu je odvrnil Jaln.

Toporišič se je med hojo obrnil k svoji sodelavki. »Stenin, boš vzela najprej vzorce reševalcema, da jih imamo za izločitev, potem pa se nam pridružiš na kraju najdbe? Nočem ju zadrževati dlje, kot je potrebno. Ko dobiš, kar rabimo, lahko gresta.«

»Usmerite me,« je kriminalistična tehnica pogledala načelnika, ki jo je poslal proti Viteški dvorani.

»Ne morete zgrešiti. Boste pa šli mimo zavarovanega kraja, tako da se kasneje vrnete po isti poti.«

Ko so moški ostali sami, je Toporišič nadaljeval: »Torej, truplo?«

»Ja,« je kimal načelnik in obema podal zvitek plastičnih prevlek za čevlje. »Ga poznate?«

»Kar dobro, ja,« mu je pritrdil kriminalist.

»Ne morem verjeti, da je pisatelj in scenarist kriminalk umrl ravno na našem grajskem stranišču,« je pripomnil Jaln.

»Ne poznam ga samo zato, ker je bil slaven.«

»Kako to mislite?«

»Eh, to je bilo še pred vašim časom službovanja, verjetno. Pred sedemnajstimi leti sem preiskoval še en primer, povezan z njim. Takrat je izginila njegova hči.«

Bober je samo sopihal poleg. Jaln pa je bil bolj radovedne sorte. »Ste jo našli?«

»Ne. Ampak zdaj smo tu. Preiskujemo ta primer, kar nadaljujte.«

Načelnik je pogledal še Bobra, če bo morda on kaj vprašal Toporišiča. Ker se to ni zgodilo, je globoko zajel zrak in znižal pogled. »Torej, gospod Lazarević je zadnje tri dni vodil delavnico pisanja kriminalk in detektivk, glede na izjavo gospe Ribič. Na gradu je trenutno devet civilistov, eno truplo, dva reševalca, dva patruljna policista in jaz.«

»Bomo vse popisali in vzorčili.«

»Čez sobo s spominki moramo,« je pripomnil načelnik, da ne bi odšel Toporišič predaleč. Za Bobra ni imel te bojazni. On je stopal po njunih stopinjah. Si obrisal gojzarje v predpražnik in si, tako kot načelnik, nataknil zaščito za čevlje. Ko je Toporišič prestopil prag, se je ozrl po prostoru. »Zakaj se imenuje soba s spominki, če v njej ni ničesar drugega kot sprejemni pult, računalnik in,« sklonil se je na lakirano površino in pobral papir, »nemške brošure gradu?«

»Niste slišali? Še v časopisu je bilo. Država ga je lanskega avgusta vzela nazaj. Prejšnji najemniki so morali pobrati vse, kar se ni držalo zidov ali tal. Nekaj artefaktov mlajše zgodovine so pustili ali pozabili. Te hrani Cvetana v svoji pisarni. Potem je država grad preuredila. Zdaj ga sem ter tja uporabljajo za kulturne dejavnosti. Načeloma pa je že šestnajsti mesec zaprt za širšo javnost.«

»Zanimivo,« je zamrmral Toporišič in se obrnil desno. Soba, ki bi jo lahko imenovali tudi sobana, je bila svetla, sveže belo prepleskana. Naredil je nekaj korakov. Tla so bila zloščena, v zraku je plaval vonj po cimetu. Ob vratih je stalo plastično drevesce, okrašeno z lučkami, posušenimi limoninimi krhlji in cimetovimi palčkami. Od tod vonj, je sklenil Toporišič in razmišljal dalje. »Torej sta truplo našli dve ženski, v toaletnih prostorih.«

»Ja. No, tehnično ga je prva našla gospa Kavka.«

»Na ženskem stranišču?«

»Ne, na moškem,« je zmedeno odvrnil načelnik. Popraskal se je po pleši. Naposled se mu je le posvetilo. »Kaj pa je Kavka počela na moškem sekretu?«

»To bomo ugotovili,« je privihal nos kriminalist. »Usmerjajte nas, izgubljamo čas.«

(Odlomek iz romana *Smrt v rezidenci* (Cankarjeva založba, 2025) je objavljen z dovoljenjem založnika.)

Foto: Saša Kovačič

O avtorici

Karmen Petric (1993) je pisateljica, delovna terapevtka ter ambasadorka knjige in branja. Leta 2023 je bila finalistka Festivala mlade literature Urška. Piše predvsem žanrsko prozo. Njen prvenec *Prste stran* (2024) je otvoril novo zbirko *Razmerja* Cankarjeve založbe. *Smrt v rezidenci* je njen drugi roman.

Anja Mugerli

Dvom, žlahten del pisanja?

V začetku marca je izšel nov roman ene mojih najljubših pisateljic, Chimamande Ngozi Adichie. Nisem ga sicer še uspela prebrati, a ker sem navdušena nad njenimi knjigami – o njenih ženskih likih sem v sklopu študija kreativno pisanje na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem tudi napisala magistrsko delo –, nimam nobenega dvoma o tem, da me bo tudi z romanom *Dream count* osvojila. V minulih tednih so socialna omrežja preplavile njene fotografije in videi, in čeprav ti seveda sestavljajo obvezni del promocije ob izidu, jih je težko dojemati (samo) kot del marketinga. Njene besede namreč zvenijo tako kot njene knjige: pristno in prizemljeno, brez pretencioznosti ter s pretanjenim očesom za opazovanje in sposobnostjo, da videno pretvori v jezik, ne da bi se vmes karkoli izgubilo. Tako si želim tudi sama pisati, sem si mislila, ko sem bila še študentka kreativnega pisanja, pred izidom svoje prve knjige *Zeleni fotelj*. Od takrat je minilo desetletje in izšlo je pet mojih knjig. Ko me ljudje kdaj o tem povprašajo in nato po tihem računajo, v kolikem času so te knjige izšle, se običajno vsi odzovejo podobno, češ da pet knjig v tako kratkem času ni kar tako, in vsaj takrat se moram strinjati z njimi. A kvantiteta ni bila nikoli moja prioriteta, daleč od tega, saj kakovosti ustvarjanja ne moremo meriti v številkah. Po desetih letih od izida moje prve knjige je morda napočil čas, da se vprašam, ali sem ostala zvesta svoji želji, kako hočem pisati.

Foto: Mariia Bortiakova

V minulih desetih letih so bile moje knjige nominirane za nagrade, dve sem tudi prejela, ena izmed knjig je bila že večkrat prevedena, druga se prevaja, pogosto sem se udeleževala mednarodnih literarnih festivalov in sejmov, predstavljala svoje knjige tako doma kot v tujini, sem ter tja odpotovala v kakšno literarno rezidenco in spoznavala druge evropske avtorje, in če bi lahko izpostavila eno stalnico, ki se je kot rdeča nit vila skozi ta čas, je to pisanje, ob njem pa zvesti spremljevalec: dvom. Dvom v to, ali je tekst, ki ga pišem, res vreden, da ga ljudje (pre)berejo, v to, ali sem podobe, ki so bivale v meni, na pravi način prelila v jezik, v to, ali bom knjigo sploh kdaj končala … in včasih tudi dvom v samo pisanje. Knjiga, ki je bila še najbolj oddaljena od njega, je bila – kako ironično – moja prva, saj sem bila med pisanjem neobremenjena, pozneje pa z rahlim občutkom evforije osredotočena le na to, da

mi bodo knjigo objavili, ne da bi razmišljala o tem, kaj se bo z njo dogajalo, deloma zaradi neizkušenosti, deloma pa zato, ker so bila moja pričakovanja tedaj precej nizka. Šele pozneje sem spoznala, da se pričakovanja večajo v skladu s tem, v kolikšni meri je tvoja knjiga opažena in kako ji na knjižnem trgu »uspe«.

Hkrati s pričakovanji pa je kot kakšno presihajoče jezero vznikal tudi dvom, običajno takrat, ko je nastopil čas za novo knjigo, večkrat je vztrajal tudi med pisanjem, mi cefral živce in za določen čas odvzel sposobnost pisanja, potem k sreči usahnil, a ponovno pridrl na dan, ko je knjiga izšla in ko sem, čeprav sem navzven delovala še tako brezskrbno, z zadržanim dihom pričakovala prve odzive. To se je ponavljalo, kot bi bila ujeta v nek vnaprej predpisan scenarij, in ta dvom sem vsakič čutila kot omejujoč, saj se mi je zdelo, da mi krade nepotrebno energijo in navsezadnje tudi čas, ki bi ga lahko porabila veliko bolj ustvarjalno. O dvomu sem se pogovarjala tudi z drugimi, ki pišejo ali ustvarjajo na drugih poljih umetnosti, in seveda odkrila, da še zdaleč nisem osamljen primer, kar je morda malo v tolažbo, ne pa pretirano v pomoč.

Naj se na tem mestu vrnem k zgoraj omenjeni Chimamandi Ngozi Adichie in ob tem tudi razjasnim, zakaj sem ta zapis sploh začela z njo. Pred kratkim sem poslušala njen intervju, v katerem je dejala, da po njenem mnenju ne moreš ustvariti nič vrednega, ne da bi vase zaupal in hkrati tudi dvomil. Menim, da je s tem hotela reči, da potrebujemo ravnotežje, tisto temeljno, kar izginja iz tega sveta. O teh besedah sem veliko razmišljala in postopno tudi spoznala, da sem zaradi dvoma svoje tekste med pisanjem velikokrat spremenila, včasih celo kakšnega opustila, zgodilo pa se je tudi, da sem knjigo začela pisati znova. Čeprav je bilo to zame takrat zelo težko, lahko danes vidim, da sem se večinoma pravilno odločila. Moja *Pričakovanja* ne bi bila takšna, kot so, brez dvoma – pravzaprav je bil ta pri pisanju tako močno prisoten, da sem ga kot eno ključnih silnic, ki usmerjajo protagonistko, vključila v samo zgodbo.

Če se zdaj vrnem k vprašanju, ki sem si ga zastavila na začetku: sem torej ostala zvesta svoji želji oziroma zaobljubi, kako želim pisati, ali pa sem se v minulih letih bolj, kot bi bilo treba, ukvarjala z dvomom? Morda pa je to dvoje neločljivo povezano in ima Chimamanda Ngozi Adichie prav: dvom nam pomaga, da nekaj naredimo bolje, kot bi, če bi bili že od vsega začetka stoodstotno gotovi vase, prisili nas, da znova in znova iščemo boljši način, kako tisto, kar nosimo s sabo v zelo abstraktni obliki, preoblikujemo v konkreten jezik. In če se mi je kdaj zdelo, da se je dvom ob mojem pisanju kot nekakšen vsiljivec pojavil šele pozneje in se v nasprotju s pričakovanji z vsako izmed knjig ni manjšal, kar je bilo oziroma je frustrirajoče, moram zdaj priznati svojo zmoto. Dejstvo je namreč, da sem zaradi njega sploh začela pisati – dvom je bil gonilo vsega. Navkljub temu pa je še vedno zoprn, vzbuja občutek, da zavira, namesto da bi spodbujal, in iskreno mislim, da se nanj ne bom nikoli navadila. A morda je v tem tudi smisel.

Roman Gašperin

Mirko Kunčič, človek, ki ni živel v tujini, ampak je tam samo umrl

Jože Bartolj, portret Mirka Kunčiča; avtor fotografije: Jože Bartolj. Slika je v lasti OŠ F. S. Finžgarja Lesce in visi v stalni likovni galeriji v šoli.

Mama mi ni nikoli pripovedovala o posesti svojega starega očeta, vozarja, trgovca in lesnega manipulanta, niti o gozdni parceli, ki je bila njena last, niti o nacionalizaciji in pripetljajih po vojni. Enostavno ni hotela obremenjevati mladega fanta z morebitnim sovraštvom in hrepenenjem po izgubljenem. Vse to sem izvedel šele, ko so se v časopisih pojavile prve vesti o denacionalizaciji. Mama je dobila nazaj svoj gozd na Dovjem in del gozda s pašnikom v Karavankah pod Dovško babo in Belo pečjo. Tu je še pred vojno stala visoka, lepa, s kamenjem zidana sirarna z letnico 1884, po denacionalizaciji pa le še podrtija. Neke nedelje smo se odpravili najprej k maši v Mojstrano, kjer je župnik Urbanija veselo oznanil, da je izšel ponatis prve knjige *Triglavskih pravljic* Mirka Kunčiča. Knjigo smo kupili in v travi pred ruševino sem otrokom bral o pastirčku Gregcu, ki je šel s stricem Rodarjem in tropom ovac prav to pot kot mi. Mimo Mlince, kjer je vihtel sabljico Puščavnik Sabljica, mimo Zmajevega zoba do Zrnovega rovta, kjer sta v koči najprej zakurila. Po telesu so se mi začeli poditi mravljinci, spreletaval nas je skrivnostni nemir, spogledali smo se in zavpili: »Saj to je naša koča!« Ležali smo pred njo, gledali zdaj v knjigo, zdaj v od zoba časa načeto kočo in mrzlično brali naprej. Le kdo je ta pisatelj Mirko Kunčič, ki je nekoč pred nami hodil tod in pisal *Triglavske pravljice* in zgodbo prve knjige postavil prav v našo kočo, mi je hodilo po glavi. Kako, da še nikoli nisem slišal zanj? Pa sem učitelj slovenščine, v Lescah.

In prav v Lescah se je 12. decembra 1899 rodil Mirko. Oče, po rodu iz Mojstrane, je bil železniški nadpreglednik in je služboval po raznih krajih nekdanje Avstrije, tako tudi v Lescah. Že v mladih letih je Mirka življenje usodno zaznamovalo. Pri devetih letih mu je umrla mama, očeta skoraj ni poznal. Morda je bil prav zato v življenju redkobeseden, svoja čustva je raje prelival v verze in jih izpovedoval v pesmih in pripovedih. Že takrat je precej pisal, objavljal pa zaradi pomanjkanja samozaupanja ni. Mladost je preživljal največ na Dovjem, ob vznožju triglavskega pogorja, kjer je torej že od mladega živel v svetu triglavskega bajeslovja. Od leta 1920 je objavljal svoje pesmi v vseh slovenskih revijah, začenši pri *Ljubljanskem zvonu* – tako je vstopil v literarno javnost. Iz pesnika resnih življenjskih problemov se je vedno bolj razvijal v pesnika za mladino in kmalu dobil sloves enega najboljših in najplodovitejših

Idilična planinska pokrajina, navdih za Kunčičeve *Triglavske pravljice*. Foto: osebni arhiv avtorja.

slovenskih mladinskih pesnikov. Kmalu so začele izhajati knjige mladinskih pesmi in dramskih prizorov, pa pripovedna dela iz Kunčičevega bajeslovnega bogastva triglavskega pogorja, ki je od tedaj postalo eno najvišjih in najuspešnejših ustvarjalnih nagibov. Tik pred koncem druge svetovne vojne so v Narodnem gledališču v Ljubljani uprizorili njegovo igro *Triglavska roža*.

Uredništvo *Slovenca* je kmalu spoznalo vrednost Kunčičevega mladinskega pisanja in ga poklicalo za urednika priljubljene nedeljske priloge *Mladi Slovenec*, kjer je objavljal svoja dela, mladim nadobudnežem pa odgovarjal na pisma kot Kotičkov striček, Stričkov kotiček, ded Drobnogled ali Požgančkov očka. Za tisoč strani se je nabralo gradiva. Osemnajst slovenskih skladateljev je uglasbilo 50 njegovih pesmi. Pisanje pozno v noč in neredno življenje sta bila vzrok, da se je s svojo mlado družino preselil na Dovje, v prelepo alpsko okolje, kjer je dobil navdih za svoje najlepše stvaritve. Še vedno je pisal za *Slovenca*, hkrati pa zbiral gradivo za *Triglavske pravljice*.

Mirku Kunčiču med vojno ni bilo lahko. Odpovedali so mu službo pri *Slovencu*. Nemci so ga imeli na spisku »naprednih Slovencev«. Z družino se je zatekel v Ljubljano in pozneje v Stično, kjer je doživel uboje. S svojim prirojenim časnikarskim poklicem je pošiljal *Slovencu* in *Slovenskemu domu* poročila o boju vaških stražarjev s partizani in bičal grozodejstva komunističnih terencev. Posledično je moral bežati iz Stične, konec vojne je dočakal kot tiskovni referent na ljubljanski občini. In potem je prišel peti maj 1945, konec vojne in začetek žalostne poti za mnoge Slovence. Pisatelj, ki je bil vedno in povsod zavezan sebi, svojemu delu, resnici in slovenskemu jeziku, je videl, kako hude krivice so bile storjene nedolžnim ljudem; ubili so njegovega najbližjega prijatelja, zbal se je zase in za življenje svoje družine. Prek Beljaka so odšli v begunsko taborišče na Koroškem, potem v Italijo in nato 1947 v daljni Buenos Aires. Najstarejša hči Marjanca pa je ostala pri stari mami v Braslovčah, ker ju zaradi razmer starša nikakor nista mogla dobiti k sebi v Ljubljano. Vse življenje so ostali ločeni, Marjanca v Sloveniji, starši, bratje in sestre v Argentini. Pisali so si pisma, se klicali po telefonu, snemali kasete in hrepeneli.

Kako hudo je bilo pesniku, nevajenemu fizičnega dela, opravljati najtežja in najslabša dela v argentinski pampi, ne ve nihče. Mnogo gorja in svojih občutij je zapisal v pesmih, v katerih neustavljivo hrepeni po domači deželi, slovenski besedi, domačih ljudeh. Pozneje, ko je dobil službo vratarja v nekem podjetju, je imel tudi več časa za pisanje. Neumorno je pisal in se razdajal.

Pred drugo svetovno vojno je Mirko Kunčič objavljal kar v štiridesetih različnih revijah za mladino (*Vrtec*, *Angelček*, *Zvonček*, *Naš rod* ...), izdal je več knjig z mladinsko poezijo (*Za židano voljo*, *Mlada njiva*, *Matjažek*, *Pisani vrtiljak*), prozo (*Najdenček Jokec*, *Ptiček z dvema kljunčkoma*, *Za židano voljo*, *Nebeška lestvica*, *Tinček in Binček med ljudožrci*, kasneje *Tinček in Tonček*, *Cmokec Poskokec*, *Dogodivščine v pragozdu*, *Triglavske pravljice* – tri knjige, *Od pastirčka do škofa*, *Najlepša je mladost*) in prevoda Ericha Kestnerja – *Pikica in Tonček* in *Emil in detektivi*. Izhajali so njegovi dramski prizori (*Živi in mrtvi materi*, *Cilka in njena punčka*, *Mali uporniki*, *Razvijmo prapor*) in osrednje Kunčičevo mladinsko dramsko delo, igra s petjem v štirih dejanjih *Triglavska roža*. Napisal je še opereto *Ali je kaj trden most*? in enodejanko *Mirko in abeceda*.

Mirko Kunčič z otroki Matjažem, Alenko, Janezom, Andrejem, Gregorjem in Polonco. Foto: osebni arhiv gospe Marjance Lešer.

Posebno mesto v njegovi ustvarjalnosti ima argentinsko-slovenska fantastična pripoved *Gorjančev Pavlek*, ki jo je napisal v Argentini.

Kunčičeva žena Tilka je po letu 1991 večkrat prišla v Slovenijo, kjer v Parižljah pri Braslovčah živi najstarejša hči Marjanca, prva od sedmih otrok, ki je pisatelj po vojni ni uspel vzeti s seboj. Skupaj smo odšli mimo Mlince, Blaščeve pečine na Janševe Gorelše, kjer v skrivnostnih nočeh gorijo zakladi, pa v sirarno pod Belo pečjo, kjer je pastir Rodar s sekiro ubil medveda, pa k slapu Peričniku v dolino Vrat. Gospa Kunčič je tiho stopala po cvetočem travniku in obujala spomine: »Mož je kar naenkrat odšel od doma, mene ni jemal s seboj, ko pa se je vrnil, je bil ves napolnjen z lepoto, sedel je in pisal.«

Tilka Kunčič je po pogrebu svojega moža dejala: »On ni nikdar živel v tujini. On je samo umrl v tujini.«

Naša beseda

Čudežno ptičko imamo.
V srcu nam strune razpreda,
poje, smehlja se in joče:
naša beseda.

Mehka je, uspavajoča
kakor dih vetra v vrhovih,
silna kot duša, ki vriska
v velikonočnih zvonovih.

Stopi na morsko obalo,
kadar valovi bučijo
in jim ukaži, naj pesem
svojo na dno potopijo.

Stopi na goro, ukaži
soncu, naj neha sijati,
materi svoji poreci:
Nehaj ljubiti me, mati!

Sonce bo dalje sijalo,
morje bo dalje bučalo,
mati vsa tiha in bleda
te bo ljubila do konca –
večna je naša beseda!

Kje smo mi doma?

Kje smo, kje smo mi doma?
Tam ob Dravi, Savi, Soči,
tam ob lipi šumljajoči
sredi ravnega polja.

Tam kjer Triglav, kralj planin,
dviga krono nad obzorje,
kjer buči Jadransko morje
pesem naših bolečin.

Tam kjer cerkvic sto in sto
po zelenih gričkih sanja,
na otočku zvon pozvanja
mile prošnje pod nebo.

Tam kjer nagelj, rožmarin
z belih hišic se smehljata,
v vetru tiho šepetata:
sladek je na dom spomin.

Tam smo, tam smo mi doma,
tam je naša zemljica.

Ded se poslavlja

Pod rodno streho lastovka
se vsako leto vrne,
a mene tuja zemljica
za vekomaj zagrne.

Ne bo nad grobom milo pel
mi zvon domače fare,
ne bodo pošumevale
žalujke vrbe stare.
Iz nageljna slovenskega
mi šopek naredite
in vsako leto na ta dan
na grob ga položite.

Polonca ti, Polončica,
si solzo z lic obriši,
na križ nagrobni v tih spomin
takole mi zapiši:

Tu sredi pampe žalostne
naš dedek dotrpel je,
do zadnjega, do zadnjega
po domu hrepenel je …

Foto: Tatjana Splichal

Dr. Zvonka Zupanič Slavec

Skrb za bolnike je največ, toda tudi vzgoja bodočih zdravnikov ni obrobna stvar

Pogovarjala se je Saška Ocvirk.

Rodila se je v Mariboru kot druga izmed petih deklet. V družini z enim dohodkom ni bilo nič samoumevnega, a so kljub temu vse hčere prišle do visoke izobrazbe. Dve sta danes celo univerzitetni profesorici. V mladosti, ki je bila polna druženja, petja, glasbe in najrazličnejših spodbud, je razmišljala tudi o karieri profesionalne glasbenice ali pisateljice. A ker so bili starši mišljenja, da je dobro imeti trdnejši poklic, je izbrala medicino. V Ljubljani je magistrirala in doktorirala, svoje interdisciplinarno znanje pa dopolnjevala na Dunaju, v Londonu, Pragi in Padovi, na Univerzi Washington v Seattlu in drugod. Danes je kot vodja Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani in dolgoletna predavateljica na tem področju gotovo tudi največja strokovnjakinja pri nas. Delček njenega bogastva je od marca letos pa do naslednje pomladi razstavljen v ljubljanskem Cekinovem gradu pod naslovom *Zdravje je naše največje bogastvo: Izbrane zgodbe slovenske zdravstvene in medicinske dediščine od začetka 20. stoletja*. Z njenimi akademskimi in osebnimi dosežki bi lahko napolnili velik del odmerjenega nam prostora, a kot sama pravi, to v življenju ni najpomembnejše. Vseeno pa ne moremo mimo medalje za zasluge (2022) in Hipokratovega odličja, ki ga je za življenjsko delo na področju raziskovanja zgodovine medicine ter neprecenljiv prispevek k ohranjanju in prepoznavnosti slovenske medicinske dediščine prejela konec lanskega leta.

V neposredni bližini osrednje medicinske ustanove v državi, Univerzitetnega kliničnega centra Ljubljana, stoji stara in precej dotrajana hiša, kjer na steni odpadajočega ometa visi čisto resna tabla: Inštitut za zgodovino medicine. Težko bi bilo našteti, kaj vse je do najinega dopoldanskega zmenka že opravila, a ko uspe najti parkirišče, me še vsa v žaru delovnih aktivnosti prisrčno objame. Medtem ko odklepa vrata, resignirano zavzdihne: »Ob prvem potresu se bo hiša sesedla. Upam, da takrat ne bo nikogar v njej. Ampak zbirke …«

In zbirke človeku že na vratih vzamejo dih. Sobe, prenapolnjene s knjigami in dokumenti, omare z dragocenimi instrumenti ter eksponati, stene s številnimi portreti pionirjev in velikanov, ki so orali ledino ter polagali temelje medicine na Slovenskem in tudi v svetu. »Nove prostore bi potrebovali, ampak tega sama ne morem urediti. Zato pišem knjige, kjer lahko sama pridem do konca,« se nasmehne gostiteljica. Izpod njenega peresa jih je doslej izšlo že okoli šestdeset. Kot zadnja v tem nizu četrta knjiga Zgodovine zdravstva in medicine na Slovenskem. Gre za knjižni projekt desetletja, ki ga njeni strokovni sopotniki opisujejo kot herojsko delo, kakršnega ne premorejo marsikateri veliki narodi. »Vidite, to so pa moji,« medtem dvigne sliko na svoji pisalni mizi. Ona z možem, hči in dva sinova, zet in snahi … »To je tisto, kar v življenju največ šteje,« se razneži in se mi trenutek pozneje že posveti z vso pozornostjo.

Iz kakšne družine izhajate? Kakšno otroštvo ste imeli?

Bili smo velika družina s skromnim finančnim zaledjem, pa vendar smo bili otroci deležni velikih spodbud in širine duha. Bili smo povezani, veliko smo se pogovarjali, peli, molili, vse sestre smo se tudi zelo dobro učile. Čeprav je bilo jasno rečeno, da naj poskusimo čim prej priti »h kruhu«,

smo šle tudi zaradi velike podpore učiteljev vse študirat. V Ljubljano. Starši so nas znali spodbujati. Spomnim se tudi omice, ki mi je dala za svoja leta kot študentki medicine čisto neobičajen nasvet, da naj ne pozabim, da je življenje pravzaprav zunaj knjig, da moram tudi v družbo, spoznati kakšnega fanta in se imeti lepo. Bila sem članica Mladinskega pevskega zbora Maribor – poznejše Carmine Slovenice –, starejša sestra na primer folklorne skupine, tako da smo tudi na ta način potovale, si širile obzorja, dobile veselje do jezikov, humanistike. Predvsem pa so nas doma naučili delati. Ob vsem drugem, kar sem dobila od doma, je bila to gotovo najdragocenejša dediščina za življenje.

Izbrali ste medicino. Je bilo v igri še kaj drugega?

Mislila sem, da se bom ukvarjala z glasbo – ob gimnaziji sem obiskovala tudi srednjo glasbeno šolo – ali književnostjo, a je bil oče zelo odločen, ko je želel, da izberem bolj »klen kruh«. Ker sem imela rada ljudi in mi je bila blizu pomoč sočloveku, je bila medicina dobra izbira. Nagnjenost k umetnosti in humanistiki pa me s tem seveda ni zapustila. 25 let sem vodila kulturne dejavnosti v UKC Ljubljana, pripravila sem okoli 400 prireditev za bolnike, deset let sem bila del Unescovega programa *Arts in hospital*. Vedno me je zanimal humanistični del medicine, vse, kar je povezano s človeškim, empatičnim, kar ima pred seboj predvsem bolnika in njegovo počutje. Kakšno naj bo spodbudno bolnišnično okolje, kakšni pristopi k bolnikom, da bodo lahko zaupali, kako je s pogovori z njimi, ker je beseda prvo zdravilo, kako dodati sproščujoče dejavnosti, terapijo z glasbo in duhovno oskrbo. Tako sem se kmalu povezala z Bolnišnično župnijo in

Predvsem pa so nas doma naučili delati. Ob vsem drugem, kar sem dobila od doma, je bila to gotovo najdragocenejša dediščina za življenje.

gospodom Mirom Šlibarjem. Skupaj smo uvedli božična in velikonočna praznovanja za bolnike in celo vrsto podpornih dejavnosti. Vedela sem, da se je treba truditi za bolnikovo zaupanje, utrjevati njegovo upanje, ga podpirati ob njegovih strahovih. To je bil moj dolgoletni prostovoljni prispevek k humanizaciji hospitalizacije in medčloveških odnosov v zdravstvu. Navajena sem bila veliko delati, doma smo bili vzgojeni v garače. Malo ljudi ve, da sem še pred končano fakulteto imela prvo službo na Mladinski knjigi kot vodja akviziterske prodaje. Bila sem zelo uspešna. V življenju stvari nisem počela polovičarsko in verjela sem, da s trdim delom zmorem skoraj vse.

Zdaj ste že dolga leta tudi profesorica na fakulteti. Učite zgodovino medicine in medicinsko humanistiko.

Učitelji so v mojem življenju igrali izjemno vlogo. Pomagali so mi pridobiti štipendijo za gimnazijo, tam pa sem s priporočilom razredničarke dobila Titovo štipendijo za nadaljnji študij. Brezmejno sem jim hvaležna in sama skušam to dajati tudi svojim študentom. Če le lahko, naredim zanje kaj dobrega. Običajno to nič ne stane, pomeni pa ogromno. Učim že 33. generacijo bodočih zdravnikov in zobozdravnikov, včasih je bilo v letniku okoli 200 študentov, zdaj jih imamo skoraj 300. Nemogoče si je zapomniti vse obraze, a ko me pozdravljajo, mi je lepo, ker čutim

njihovo prijaznost. Najverjetneje sem pri njih dobro zapisana. Delo s temi mladimi imam za velik privilegij: je priložnost, da jim oblikujem zdravniško identiteto, da se jih duhovno dotikam preko izkušenj preteklosti, jim poleg znanja dajem lasten visok odnos do bolnikov in dostojanstva tega poklica. Kot ste rekli, učim medicinsko humanistiko, ki bolnika povezuje v družbo, kar spoznavajo tudi s srečevanjem z bolniki, pripovedovanjem njihovih bolezenskih zgodb (narativna medicina), prebiranjem usmerjane literature, filmov … Vse to oblikuje zdravnikovo empatičnost (sočutje) do bolnikov in tudi širše družbe. To moje področje je sicer nišno, a verjamem, da pomembno za kleno zdravniško identiteto. Samo tak zdravnik se bo namreč trudil za svojega pacienta. To mu mora biti vrednota. Mar mu mora biti za bolnika. Šele s trdno izoblikovano profesionalno osebnostjo svoje teoretično in praktično znanje celostno uporablja.

Delo s študenti imam za velik privilegij: je priložnost, da jim oblikujem zdravniško identiteto, da se jih duhovno dotikam preko izkušenj preteklosti, jim poleg znanja dajem lasten visok odnos do bolnikov in dostojanstva tega poklica.

Zajeten kup knjig izpod njenega peresa šteje že približno šestdeset naslovov. Foto: Sašo Kovačič.

Ste pogrešali delo v ambulanti?

V času mojih službenih začetkov še ni bilo posluha za prožen delovnik, recimo tri dni tedensko v praksi in dva dni na teoretičnem področju. Zato sem še desetletje poleg redne službe delala v zasebni protibolečinski ambulanti, kjer sem uporabljala celosten pristop k bolniku. Izbira mojega teoretičnega delovnega področja je bila racionalna, kompromis, ki sva ga z možem sprejela, ker je bil on delovno veliko odsoten in trije otroci niso mogli biti sami. Začetki na novem službenem področju niso bili lahki, saj se je moj predhodnik po treh letih sodelovanja upokojil in sem morala

zelo neizkušena oditi v predavalnice … Življenje je pogosto nepredvidljiv splet okoliščin, na koncu pa sem hvaležna za to drugačno naravo dela, ker so ob njej lahko najini otroci zdravo odrasli. Lahko bi se tudi izgubili. Ampak za to sem morala žrtvovati kariero zdravnika v praksi, ki je gotovo krona medicine.

Svet se zelo spreminja, opažate to tudi skozi svoje študente?

Gotovo. Lahko bi naredili primerjavo skozi desetletja. Svetovni splet je naredil pravo revolucijo in zelo vplival na študij. Študentje so se spremenili. Starejše generacije so se bile vajene bolj boriti, bile bolj trdožive, ker so to od njih terjale razmere, v katerih so rasle. Danes je drugače. Pa ne bom rekla, da so mladi pomehkuženi. Jih je pa treba bolj motivirati za sodelovanje. Tudi komunikacijske zmožnosti imajo slabše razvite in se lažje znajdejo v virtualnem okolju. Vse več je tudi edincev, ki imajo tudi zato manj socialnih veščin. Za zdravnika pa je pomembna zmožnost dobrega pogovora, odprtost in prijudnost, in to tako za delo z bolniki kot komuniciranje z zdravstvenim osebjem, kolegi. Tudi predznanje študentov se spreminja in marsičesa iz narodove etnološke zakladnice ne poznajo. Pa ne gre za papirnato znanje, ampak bolj za zmožnost razumevanja starejših bolnikov, ki v populaciji prevladujejo. Veliko bolnikov je tudi vernih, med mlajšimi generacijami pa je tudi manj vernih. Nove generacije zdravnikov gledajo tudi na svoje delo bolj racionalno, želijo imeti svojo zasebnost in prosti čas; izgublja se miselnost o delu na etični pogon, kar se je vleklo skozi zgodovino. Manj je medgeneracijskega sožitja, zato so tudi vpreženi v skrb za otroke. V glavnem pa lahko rečem, da dobimo na medicino čudovite študente, izjemno bistre, srčne, empatične in dobronamerne. S predavanj, seminarjev, srečanj in ekskurzij z njimi prihajam vedno obogatena. Torej drugačne generacije študentov medicine ne pomenijo nič slabega, a treba je to sprejeti, se jim približati in jih učiti potrebnih veščin. V dobro nas vseh, pa najsi bomo v vlogi bolnikov ali starejših zdravnikov. Kolo razvoja gre naprej in ne da se ga ustaviti, moramo ga pa modificirati.

Omenili ste, da je revolucijo naredil že svetovni splet, kaj pa umetna inteligenca?

To je velika novost zadnjih dveh let. Medicinska fakulteta v Ljubljani posveča veliko pozornosti izobraževanju osebja, tako da hitro sledimo novostim in spoznavamo prednosti in slabosti novih tehnologij. Prinaša številne prednosti, olajša kopico administrativnih del, a treba jo je uporabljati zelo kritično. Pri masi študentov in kopici obrobnega dela v zvezi s študijskim procesom je nujno uporabljati vsa orodja, ki delo lahko olajšajo. Tako recimo zdiktiram kopico različnih dopisov in umetni inteligenci (UI) naročim, da jih slovnično uredi brez posegov v dikcijo, nakar jih pregledam in odpošljem. To je praktična plat, ki jo absolutno podpiram, saj si na ta način olajšamo življenje, prihranimo čas za

Zavedati pa se moramo, da bo UI postopoma spreminjala družbo. Kot se lahko voda v jezu nabira po kapljicah in dolgo tega niti ne zaznamo, dokler skupno ta presežna voda ne podre jezu in povzroči nepopravljivo škodo.

počitek, se ukvarjamo z družino, gremo v družbo, brkljamo na vrtu, delamo stvari, ki nas veselijo. Treba pa se je zavedati omejitev nove tehnologije. UI nima čustev, domišljije, empatije, poezije, izkustva, kreativnih rešitev, ima pa recimo brezmejno potrpljenje, kar je imenitno za bolnike, ki želijo pol ure pogovora z UI, v ambulanti pa lahko dobijo le sedem minut. Zavedati pa se moramo, da bo UI postopoma spreminjala družbo. Kot se lahko voda v jezu nabira po kapljicah in dolgo tega niti ne zaznamo, dokler skupno ta presežna voda ne podre jezu in povzroči nepopravljivo škodo. Kot lahko v medicini, kjer se iz tendencioznega družbenega pretiravanja s trpljenjem postopoma pojavita npr. pomoč pri samomoru ali celo evtanazija.

To slednje je vsekakor tema za poseben intervju, če ne za celo revijo. Vi ste se v tej polemiki kar odločno izpostavili.

Zgodovina nas uči, da moramo biti pozorni na majhne spremembe, ki pa lahko postopoma spreminjajo mentaliteto družbe. Tudi evgenika je bila ideja o dobrih genih, kot vzgoja dobrih semen v agronomiji ali plemenskih živali v veterini. Ampak pri človeku pa to ni tako preprosto! Samo v nacistični Nemčiji je bilo z zlorabo teorije evgenike izvedenih ok. 400 tisoč prisilnih sterilizacij, okoli 150 tisoč jih je bilo izvedenih v Skandinaviji in ZDA, zadnje še v začetku osemdesetih let. Vzgajali so si dobro raso. To je v nacistični Nemčiji preraslo v tajni program T4, ki je za prizadete ljudi vpeljal evtanazijo, s katero je bilo pobitih ok. 300 tisoč ljudi. Med izvrševalci so bili tudi zdravniki. Z rasno teorijo pa je imenovani diktator pomoril še šest milijonov nearijcev, Judov, Romov, Sintov, Slovanov … Ko prestopiš Rubikon, ni poti nazaj. Zato so etična pravila tako pomembna. O banalnosti zla je pisala že filozofinja Hannah Arendt, ko se je spraševala, zakaj se običajni, dobri ljudje niso uprli ubijanju in moralnim posledicam tega. Pri indoktrinaciji sodelujočih so zlorabljali temeljne besede iz krščanstva: milost in blagoslov. Za npr. duševno bolne naj bi to bila milostna smrt, saj naj bi sicer trpeli. Predvsem pa je bil zelo zlorabljen pojem trpljenja. Vemo namreč, da levji delež ljudi preprosto umre zaradi usihanja, dramatične smrti so v resnici redke, vendar zelo uporabne za propagando. Da poskušajo 25 stoletij po Hipokratu, ki je zaščitil najšibkejše, zdravnikom na ramena naprtiti nekaj, kar je bilo od nekdaj stvar posebnih poklicev – takih, ki so nosili maske in so bili izobčeni iz družbe – rabljev. Če kakšna stroka meni, da je treba koga iz družbe odstraniti, naj sama sprejme odgovornost za to. Nihče pa nima pravice tega naprtiti drugemu, še posebej zdravniku, ki tako pri bolnikih izgubi zaupanje. Tuji primeri pa kažejo, da trpi hude duševne posledice, kot kažejo biografije zdravnikov iz Beneluksa, ki že debeli dve desetletji izvajajo evtanazijo. Najhuje pri tem pa je, da ko prestopiš ta Rubikon in se na to navadiš, ni več nobena stvar nedopustna, sveta. Izkušnje iz nacizma so tak opomin, ki ga ne bi smeli nikoli prezreti. Postopoma se s tem namreč spreminja tudi družbena mentaliteta in začne sprejemati nekaj, kar je sicer absolutno nedopustno.

Kako zdaj z malo distance gledate na naš družbeni diskurz? Smo dojemljivi za eno in drugo plat, kako ste bili sploh slišani? Kje smo z zavedanjem, kaj pomeni Rubikon v naši družbi?

Zvonka Zupanič Slavec z možem, hčerjo in sinovoma ter njihovimi življenskimi sopotniki. Foto: osebni arhiv.

Dejstvo je, da je na pohodu kulturni marksizem. Nedavno razkritje tajnega financiranja slovenskih nevladnikov s 40 milijoni fonda USIAD poskuša k nam vpeljati agende, ki so daleč od mentalitete slovenskega človeka, alternativne glasove pa zadušijo. Zdravništvo se je z vsemi svojimi krovnimi organizacijami nedvoumno izjasnilo, da se absolutno ne strinja niti z evtanazijo niti z asistiranim samomorom ter da bo vztrajalo pri Hipokratovem načelu, da pacientu nikoli ne škodiš. Če vladajoči še tako izumetničijo izrazje in zavajajo, je »pomoč pri prostovoljnem končanju življenja« (PPKŽ) še vedno uboj. Kdor pri nas sledi samo osrednjim medijem, druge strani sploh ne sliši. V Sloveniji imamo letno približno 19 tisoč smrti in od tega jih le majhen delež umre zaradi težkih bolezni. Zdravniki smo predlagali, da bi posameznikom, ki si želijo pomoči pri umiranju (okoli 30 naj bi jih bilo), plačali to storitev iz blagajne ZZZS v Švici. Za takšno peščico oblast nima pravice sprejemati zakona, ki pomeni tektonske spremembe v družbi. Tak zakon ne sme biti nikoli sprejet. Takoj ko tak zakon namreč imamo, se odprejo možnosti zlorabe. Fenomen drsečega klanca in posledic je dobro znan v deželah, kjer s smrtjo že trgujejo … Ustava pravi, da je življenje neodtujljiva človekova pravica.

Zakaj so s temi poskusi tako vztrajni in odločni?

V resnici je vse to prikrita agenda reševanja »problema« dolgoživosti. Skozi 20. stoletje se je življenjska doba podaljšala za 30 let. Kot narod izumiramo zaradi nizke natalitete. Ob tem pa imamo 670 tisoč upokojencev, ki so prejemniki pokojnin, zdravstvene in socialne oskrbe. Nimamo dovolj bolniških postelj, ni zdravstvenega in negovalnega osebja. Predlog zakona PPKŽ je v prvi verziji

odkrito povedal, da evtanazija stane samo 1500 evrov, dolgotrajna oskrba pa od tri do štiri tisoč evrov mesečno. Gre torej za prikrite ekonomske interese, delno pa tudi za ideološke spremembe sodobnega zahodnega sveta, ki razkraja družino in posega celo po človekovi spolni identiteti, ljudi oddaljuje od najbolj temeljnega – naroda, jezika, družine –, kar ga učlovečuje. Vedno več ljudi živi brezciljno, brez vrednot in za hedonizem.

Ob tem hočejo človeku vzeti še spolno identiteto. Ko pa posameznika oropaš temeljev njegove trdnosti – države, družine, spola –, mu vzameš moč in postane gnetljiva masa, s katero je zelo lahko manipulirati. In to se danes dogaja z zahodno družbo, ki izgublja tudi svoje krščanske temelje. Ljudje nimajo več trdnih tal pod nogami in na koncu niti nimajo več lastnega mnenja. Ne smemo pozabiti, da je samo osem do deset odstotkov ljudi v družbi sposobnih samostojnega razmišljanja. Drugi potrebujejo voditelje. Tudi če poslušajo javne medije, potrebujejo interpretacijo in odločitev drugih. Javne informacije pa so zavajajoče.

Zato je tako pomembno, da čvrsto branimo zdrave temelje družbe. Živimo v prelomnih časih. Od okoli 200 držav na svetu je evtanazija uzakonjena samo v desetih najbogatejših zahodnih državah. V Kanadi imajo najbolj zaskrbljujoče podatke. Od leta 2016 je z evtanazijo umrlo nad 60 tisoč ljudi. Takih zakonov ne bo sprejela nobena afriška, arabska ali azijska država, kot tudi ne Rusija. Dolgoročno se s tem beli rasi po svetu in predvsem v Evropi ne piše dobro. Tiste Evrope, ki jo poznamo in ki je svetu dala antično civilizacijo, renesanso, mestne dragulje, ki se jim klanja ves svet, počasi ne bo več. Nataliteta je v splošnem silno nizka. Težko je reči, kje smo trenutno. Rim je propadal nekaj sto let, Bizanc je uničila Justinijanova kuga.

Ko pa posameznika oropaš temeljev njegove trdnosti – države, družine, spola –, mu vzameš moč in postane gnetljiva masa, s katero je zelo lahko manipulirati.

Na stenah vaših prostorov visi na desetine fotografij velikanov slovenske medicine, na katerih ramenih še danes stojijo generacije zdravnikov, da ne rečemo cel zdravstveni sistem. Bi se morala o njih poučiti tudi splošna javnost, da ne bi svoje identitete stavila le na kulturo, pesnike in pisatelje?

Zmagovalci (ideologije) krojijo stvari po svoje. Komunizem temelji na prevari. Internacionala na primer poje, da naj delavcu in kmetu pripada tudi vsa oblast. Intelektualci so bili v tem duhu nezaželeni. Ob koncu druge svetovne vojne jih je veliko zbežalo v svet, tam pa so mnogi naredili izjemne kariere. Slovenija je na prepišnem delu sveta, kjer so se križali Kelti, Iliri, Veneti, Slovani. Nastal je dober genetski material, zato iz tega prostora izhaja veliko intelektualcev.

Že med drugo svetovno vojno so komunisti sklenili, da smejo biti samo oni družbena elita, in začeli preganjati intelektualce. Tudi zdravniki so bili že od leta 1943 podrejeni politkomisarjem. To se sicer prikriva, čeprav je že dolgo javna skrivnost. A žrtev tega je bila tudi npr. dr. Franja Bojc Bidovec iz znamenite istoimenske partizanske bolnice, ki naj ne bi dajala dovolj privilegijev bolniškim politkomisarjem, pa še pohoti enega izmed njih se je uspela upreti, kar je

bilo dovolj, da so jo julija 1944 zaprli in skupaj z dr. Viktorjem Volčjakom na fingiranem sodnem procesu v treh tednih obsodili na smrt. Po mučnem posredovanju najvplivnejših zdravnikov so jo po dveh mesecih in pol izpustili, a z zaukazanim molčanjem. Franja je tik pred smrtjo izdala avtobiografijo, v kateri zapiše, da je trikrat poskušala oditi (imela je tri težke poskuse samomora), da je bila vse življenje depresivna, da so jo preprosto uničili. In to je samo en primer, kako so komunisti uničevali in preganjali intelektualce, tudi zdravnike, ki so danes na udaru. Zato tudi o velikih dosežkih zdravništva in drugih znanstvenikov splošna javnost komaj kaj ve. Imamo zdravnika nobelovca dr. Friderika Pregla, dr. Josip Milič Emili je bil deset let nominiranec za Nobelovo nagrado, dr. Zora Janžekovič je bila vrhunska opeklinska kirurginja s svetovno kariero in še cela vrsta jih je, o katerih se skorajda nič ne ve. Promovirane posameznike izbira politika.

Zdravniki so bili ves čas na udaru. Zato tudi o velikih dosežkih zdravništva in drugih znanstvenikov splošna javnost ve komaj kaj.

Ampak zdaj imamo svojo državo že več kot trideset let. Nekaj optimizma in upanja vseeno mora biti za nove generacije.

Današnje bodoče zdravnike spodbujam k veselju do življenja, k družinskemu življenju. To so naše največje vrednote, brez tega ni prihodnosti. Nič ne rečem, tujce potrebujemo in jih sprejemamo, a če bi uspeli revitalizirati najbolj kleno, kar kot narod nosimo v sebi, bi bilo to predragoceno. A najbolj dragoceno je tisto, kar bodo imeli doma. Profesionalno bomo lahko delali vse življenje, ampak imeti moraš nekoga, ki ti je blizu, ki mu lahko zaupaš, se mu potožiš in se z njim pogovarjaš. Imeti varno pribežališče, toplo ognjišče, nekoga, ob komer se lahko nasmeješ, in nekaj, kar ti prižiga iskrice v očeh.

Marec je še, mesec žensk. Tudi v luči vsakoletnih govorov o emancipaciji in enakih možnostih: se imate za žensko, ki ima vse?

Kakšno lepo vprašanje (*smeh*). Veste, brezmejno sem hvaležna za milost, ki mi je bila dana v življenju. Rasla sem v popolni družini, sicer ob trdem delu, ampak predvsem ob spoštovanju, ljubezni in spodbudah. Pa z veliko dela (*smeh*). In srečala sem človeka, ki me ima rad. Srečno skupaj živiva še danes. Imava tri zdrave otroke in sva zanje brezmejno hvaležna. Vsi trije so srečno poročeni, vsi trije imajo otroke, vsi imajo službe in vsi so nasmejani. Srečujemo se in smo povezani. In čeprav sem morala iz praktične medicine, sem ob tem lahko naredila drugačno zdravniško pot. Verjetno bi bila kot zdravnica v ambulanti bolj koristna. Zame je delo za bolnika še vedno najviše zdravniško poslanstvo, a tudi vzgoja bodočih zdravnikov ni obrobna.

Če bi morala danes umreti, lahko rečem, da sem ob rojstvu prejela največjo milost, ker sem zdrava, ker sem doma dobila delovne navade, se naučila spoštovati, biti potrpežljiva, iznajdljiva, strpna … Ob tem pa razumem, da nimajo vsi take sreče, in poskušam svojo deliti z drugimi. Kot ženska se počutim izpolnjeno, tako v vlogi žene kot matere, pa tudi zdravnice, ki humanistično in duhovno plemeniti druge, predvsem svoje študente.

Dddr. Mira Delavec Touhami

Fidelis Terpinc (1799–1875), eden najvidnejših slovenskih industrialcev

Vir: Wikipedija

Letos mineva sto petdeset let od smrti politika, mecena, vodilnega slovenskega gospodarstvenika, prvega velikega slovenskega industrialca in vizionarja na področju kmetijstva v 19. stoletju na Slovenskem.

Otroška leta je preživel v Kranju. Bil je deveti med enajstimi otroki in edini preživeli sin. Oče ga je skupaj z materjo Elizabeto (roj. Grilc) po končani osnovni šoli poslal v Ljubljano, kjer je zaključil nižje razrede gimnazije, nato pa se je s komaj šestnajstimi leti priključil očetu pri njegovem trgovanju. Samo pet let kasneje je z očetovim kapitalom ob sotočju Kokre in Save ustanovil svojo tovarno za koce. Kmalu zatem je začel trgovati s slamniki najprej v Ihanu, nato pa še v domžalskih in mengeških krajih vse do Vodic in Komende. Velja za začetnika razvoja slamnikarske industrije.

Po uspešnem dogovoru z nevestnimi starši se je leta 1825 poročil z Josipino (roj. Češko, 1805–1885), ki je bila zadnji dve leti zaročenka Andreja Smoleta (1800–1840). Tega leta je tudi kupil fužinsko graščino. Dve leti kasneje je s Francem Fabriottijem ustanovil trgovino z deželnimi pridelki (T. & Fabriotti), predvsem s suknom, z žitom in moko, ki jo je vodil do leta 1838. V tem času je s svojo ženo prepotoval pol Evrope. Na svojih poteh je obiskoval mednarodne kmetijske in obrtne razstave ter spoznaval nove tehnološke pridobitve, ki jih je doma koristno uvajal (npr. leta 1830 prvi mlatilni stroj in mikalnico za slamo), uvozil in redil je bike švicarskih plemenitih pasem. Obnovil je graščinske mline na Ljubljanici (33 tečajev in 330 konjskih moči) ter z moko zalagal Ljubljano z okolico in deloma Trst.

Leta 1836 je opustil trgovino in se posvetil predelovanju lesa, proizvodnji ogrščičnega olja in izdelavi papirja. Mline na Fužinah je preuredil v žage (dva mlina na desnem bregu Ljubljanice) in v tovarno za papirne polizdelke (mlin tik pod gradom). Iz mlina, ki ga je kupil v Vevčah, je leta 1841 nastala oljarna, tik nad njo pa leto pozneje tovarna papirja. Kraj je v čast svoji ženi poimenoval Josefsthal. Sredi štiridesetih let je nastala tovarna strojil in barvil na Studencu, na mestu nekdanjega mlina, zadnjega na desni strani Ljubljanice pod Fužinami. Tedaj je Terpinc že deloval v družabništvu z ljubljanskim trgovcem Francem Galletom, industrialcem iz Freiburga Jožefom Bischofom ter s svakom Valentinom Češkom v družbi Mehanična tovarna papirja v Vevčah pri Ljubljani (Mechanische Papier-Fabrik zu Josefsthal bei Laibach), ustanovljeni leta 1841. Leta 1850 je omenjena družba kupila še Šimnov mlin na levem bregu in do 1851 zgradila tovarno papirja, ki so jo po obisku in dovoljenju nadvojvode Ivana 1852 imenovali Janezija. Iz obeh obratov sestavljena papirnica Vevče je bila prva strojna papirnica na Slovenskem in kasneje na jugoslovanskih tleh, ki je v letih 1853–1854 zaposlovala okrog 200 delavcev (od tega 120 žensk).

S svakom Valentinom Češkom sta 1. julija 1867 ustanovila družbo Terpinc & Češko, tovarno sukna in koc pri Ljubljani (danes Pletenina); prokurator je postal Valentinov sin Julij Češko. Leta 1862 sta Terpinc in Češko v Zgornji Hrušici pri Dobrunjah kupila Breceljnikov mlin in v njem sušila koce in sukno, izdelane v Vodmatu. Poleg je zrasel obrat za mletje ježic in proizvodnjo barve za tovarno barvil in strojil na Fužinah; tretji obrat pa je bila tovarna za umetno volno, kjer so pripravljali surovine za tovarno v Vodmatu. Pozneje je tu nastala še manjša tovarna za vato. Nazadnje je leta 1868 Terpinc kupil in preuredil papirnico v Goričanah, kjer so od 1872 izdelovali papir neposredno iz lesovine. S tem je idejno in praktično zasnoval veleobrat Združene papirnice Vevče-Goričane-Medvode, a ga 1870 prodal delniški družbi Leykam & Josefsthal A. G. Papier und Druckindustrie v Gradcu. V svoje obrate je uvedel moderen način proizvodnje, izdelke pa izvažal daleč po Avstriji, v Italijo, Francijo, Anglijo, na Balkan in Orient.

Zaradi prizadevanj za napredek v kmetijstvu je bil že leta 1849 izvoljen za predsednika Kmetijske družbe, ki jo je uspešno vodil do leta 1868. Obiskoval je številne mednarodne razstave in na eni izmed njih je v Parizu leta 1856 dobil prvo nagrado za plemenskega bika. Na Terpinčevo pobudo so začeli izdelovati kostno moko za gnojilo.

Fidelis Terpinc je prejel številna priznanja ali medalje na kmetijskih in obrtnih razstavah na Dunaju, v Berlinu, Parizu, Londonu ter odlikovanja: postal je častni oziroma dopisni član Kmetijske družbe na Dunaju, v Lvovu, Černovicah in Salzburgu. Francoska Académie nationale agricole, manufacturière et commerciale mu je podelila častno medaljo prvega reda in ga imenovala za svojega častnega podpredsednika za Avstrijo. Prejel je tudi najvišji red vitez Franca Jožefa.

Leta 1870, ko se je zaradi bolezni umaknil iz javnosti, je kupil Loški grad in leto kasneje še grad Zaprice pri Kamniku.

Terpinc je politično pripadal Bleiweisovemu ožjemu krogu, v katerem je sodeloval z Lovrom Tomanom, Luko Svetcem in Etbinom Costo. Bil je član kazinskega društva, leta 1848 poveljnik čete meščanske garde, zastopnik veleposestnikov na državnem zboru v Kromeřižu, član in v letih 1849–1869 predsednik Kranjske kmetijske družbe, soustanovitelj in odbornik Slovenske Matice, član Čitalnice, med 1866 in 1868 namestnik deželnega glavarja (prvi na Slovenskem na tem položaju), med 1867 in 1869 član deželnega zbora kot predstavnik kmečkih občin ljubljanske okolice, odbornik ljubljanskega mestnega sveta in od leta 1865 častni meščan Ljubljane.

Bil je prijatelj in mecen Matiji Čopu, Matevžu Langusu in Antonu Umeku. V *Novicah* je objavil številne prispevke na temo različnih gospodarskih vprašanj. Podpiral je Čitalnico, Slovensko Matico, Sokola; honoriral vodnika Jožeta Šesta (1809–1881) pri izdelavi planinskih poti na Triglav.

Umrl je na Fužinah 15. februarja 1875 zaradi možganske kapi. Za seboj je pustil izjemno zakladnico znanja in naprednih idej.

Več o življenju Fidelisa Terpinca boste bralci lahko izvedeli v zgodovinskem romanu* Iztrgane korenine *avtorice tega prispevka, ki bo pri založbi Celjska Mohorjeva družba izšel maja letos. Da je bil srčen podpornik Josipine Turnograjske in njenega literarnega ustvarjanja, pa si lahko preberete v zgodbi pisemskega romana dddr. Mire Delavec Touhami* Dehteče spominčice ljubezni *(Celjska Mohorjeva družba, 2023).

Dr. Ferdinand Šerbelj

Johann Caspar Waginger im. Clery – mojster med štajerskimi freskanti

Na Štajerskem se cerkveno stensko slikarstvo zrelega baroka prve četrtine 18. stoletja stilno prepleta s sočasnimi poslikavami posvetnega značaja, tudi avtorsko. To pa je sestavni del širše umetnostne podobe z žariščem v Gradcu, deželnim središčem vojvodine Štajerske, ki je bilo kot gospodarsko in kulturno središče v živahnem prepletu umetnostnih tokov bavarsko-tirolskega severa in italijanskega juga. Ta slikoviti raster baročnih variacij je suvereno sooblikoval slikar Johann Caspar Waginger. Izhaja iz tirolskega Lienza; od tod tudi izvor njegovega freskantstva. Tudi v njegovem družinskem okolju je bilo nekaj slikarjev. Njegova vajeniška in prva samostojna pota nam niso znana, toda že s svojim prvim znanim delom za zgornještajerski samostan avguštincev Vorau v letih 1703 in 1704 je že kot formiran umetnik v koraku s časom opazno stopil v žarišče baročnega slikarstva, saj se je ob sicer skromnih pisnih virih v štajersko slikarstvo uspešno zapisal le njegov slikarski čopič. V samostanski cerkvi je namreč velikopotezno poslikal osem stranskih kapel, galerije nad njimi in obok preddverja, kar glede na izmere velja za precej obsežno delo. Njegovo roko pa je prepoznati tudi na oboku glavne ladje, ki sta ga sicer poslikala druga dva znana slikarja. Za istega naročnika je naslikal še nekaj del v olju.

Že kmalu po zaključku poslikav v samostanu Vorau, kamor se je Waginger bržčas še vračal, je – okoli leta 1706 – delal na gradu Borl, kjer je za umetnost zavzetega zbiralca Franza Antona grofa Sauerja z dopasnimi podobami apostolov poslikal po požaru razdejano grajsko kapelo in vsaj eno grajsko sobano. Izvrstna pa je tudi stropna freska slavnostne dvorane iz leta 1708 v novo zgrajenem Sauerjevem dvorcu v Dornavi pri Ptuju. Na banjastem oboku slavnostne dvorane so prizori junaških del in poveličanje polboga Herakleja, na katerih izstopa kipeči iluzionizem. Te freske so na našem Štajerskem prvi reprezentančni primer bujnega baročnega iluzionizma. Junaška dejanja mitičnega junaka, ki so vodila do glorifikacije na antičnem Olimpu, so bila priljubljena tema okrasnih poslikav dvorcev in palač že od renesanse naprej. Poveličanje helenskega junaka, simbol kreposti, je že nekaj let pred poslikavami v Dornavi upodobil Antonio Maderni v eni izmed soban novozgrajenega Attemsovega dvorca Štatenberg. Leta 1721 pa je isti motiv – zgodbo Heraklejevega junaštva in njegovega sprejema na božanski Olimp – v slavnostni dvorani Attemsovega Bistriškega gradu v smislu kipečega iluzionizma ilustriral Franz Ignaz Flurer.

Kadar prelistavamo album štajerskega zrelega baroka, pogosto naletimo na naročniško oziroma mecensko ime Ignac Marija grof Attems (Ljubljana, 1652 – Gradec, 1732). V svoji graditeljski vnemi je bil celo ljubiteljski »arhitekt«, ki pa

J. C. Waginger, del oboka s Heraklejevim mitom v Slavnostni dvorani Sauerjevega dvorca v Dornavi, 1708. Foto: Marjan Smerke.

je gradnjo dvorca Štatenberg in dveh rezidenčnih palač v Gradcu ter preureditev gradov v Brežicah, Podčetrtku in Slovenski Bistrici zaupal bolj izkušenim arhitektom. Stavbenikom so sledili slikarji in na Attemsovi plačilni listi se jih je zvrstilo kar nekaj. Vemo za Antonia Madernija, Frančiška Karla Remba, Matthiasa von Görza in Franca Ignaza Flurerja, v skupino Attemsovih slikarjev pa prištevamo tudi Wagingerja. Grof je slikarja angažiral po tem, ko se je njegov slikar Remb leta 1711 iz Gradca preselil na Dunaj (gl. *Zvon* 1, 2025). Waginger je leta 1712 na stroške grofa Attemsa poslikal prenovljeno poznogotsko božjepotno cerkev Marije na Pesku v kraju Slake pri Podčetrtku.

Ignac Marija Attems, ki je bil tudi fevdalni posestnik gospoščine Podčetrtek (Landsperg), je bil vnet častilec Matere Božje, saj je v svojem naslovu imel ime Nebeške priprošnjice. V tej pobožni vnemi je s podobnim »Ex voto« namenom dal obnoviti poznogotsko Marijino cerkev v Zágorju pri Pilštanju, ki je bila leta 1709 poslikana z marijansko simboliko (delo Matthiasa von Görza), leta 1720 pa še kapelo Brezmadežne v svojem Bistriškem gradu (poslikave Franza Ignaza Flurerja). V prostrani cerkvi na Slakah je Waginger v iluzionistični izvedbi poslikal prezbiterij, banjasto obokano ladjo in bočni kupolasti kapeli sv. Roka in sv. Janeza Krstnika. Ikonografski koncept prezbiterija in ladijskega prostora je posvečen teološkim skrivnostim Matere Božje, tako da je ta »navzoča« le skozi prizmo alegorične simbolike. Upodobljeni so pasusi iz lavretanskih litanij in pobožnost nazareške oziroma loretske hišice z upodobitvijo njenega prenosa čez morje, naslikanega v temenu ladijskega oboka. Zapletena verska zasnova celote je gotovo delo teologa, lahko pa tudi razgledanega in v marijanske skrivnosti posvečenega naročnika grofa Attemsa. Tudi tu se je Waginger izkazal kot vešč kreator figuralike. Iluzijo krepko modeliranih stavbnih členov podkrepijo še v grizaju naslikane sedeče figure starozaveznih očakov in alegoričnih likov. Trdno iluzionistično kompozicijo pa poživljajo za slikarja značilne vaze z bujnim cvetjem in žlahtna ter pretanjena barvna kombinatorika. Cerkev na Slakah je tako primer premočrtnega gibanja od vhoda do triumfalnega oltarja (delo kiparja Gregorja Božiča iz Laškega) in razvitega iluzionistično razgibanega prostora z dinamičnim dvigovanjem proti nebeškim sferam z jasno ločitvijo posvetnega in nebeškega. Verjetno je Waginger šele po tem delu poslikal

J. C. Waginger, *Prenos Nazareške hišice*, 1712, cerkev Marije na Pesku, Slake pri Podčetrtku. Foto: F. Šerbelj.

župnijsko cerkev sv. Lovrenca v sosednjem Podčetrtku in se tu podpisal kot *J. C. Waginger pinx.*, v kronogramu pa skril letnico 1712. Zaradi slabega stanja so bile freske v prezbiteriju prebeljene in v precej načetem stanju odkrite in restavrirane šele leta 1977; pod preslikavo ladijskega oboka se kažejo bržkone tudi Wagingerjeve poslikave.

Kako so si bili nekateri mojstri v načinu slikanja podobni – dejstvo, ki priča o njihovih sorodnih likovnih izhodiščih –, zgovorno potrjuje primer poslikave reprezentančnega stopnišča v brežiškem gradu, kjer so bile freske s stropno alegorijo petih čutov pripisane Flurerju, nenazadnje tudi zato, ker je poslikal zraven locirano Križevo kapelo. Toda bujna alegorična kompozicija razgibanih atletskih figur nas v mislih vrača k že omenjeni Heraklejevi zgodbi v Dornavi, s katerimi se avtorsko povezuje. Wagingerjevo poslikavo stopnišča pa kaže pomakniti vsaj v jesenski čas leta 1715, kajti prav takrat se je ovdoveli grof Ignac Marija Attems v drugo poročil z Marijo Krescencijo grofico Herberstein, katere grb je že naslikan na stopnišču. V tem času je bil vdovec tudi Waginger. Edini vir iz slikarjevega zasebnega življenja je vpis njegove poroke v Slovenski Bistrici, ko se je ovdoveli gospod Johannes Casparus Waginger (brez navedbe poklica in bivališča, a je v tem času živel na Ptuju) dne 27. novembra 1715 poročil z devetnajstletno Anno Marijo, hčerko gospoda Petra Antona Freliha, bistriškega meščana in mestnega svétnika. Toda v istem pisnem viru izvemo, da se je Anna Marija kot vdova po Wagingerju dne 26. aprila 1719 v Slovenski Bistrici poročila s plemenitim gospodom Kopmayrom. Po tem zapisu je Waginger umrl neznane starosti, neznanega dne in v neznanem kraju leta 1718.

V Wagingerjevi slikarski zapuščini, kjer prevladujejo freske obsežnih površin, pa se je ob vse boljšem poznavanju slikarjevega opusa v zadnjih letih prepoznalo tudi več njegovih štafalajnih del, tj. slik v olju na platno. Zaradi dešifriranja njegovega vzdevka v računih za cerkev Marije na Pesku so ga sodobniki tudi v inventarnih popisih imenovali le Clery. Po teh dokumentih vemo, da so bile njegove oljne slike v zbirkah grofov Sauerjev na gradu Borl, v Dornavi in v njihovi graški palači, prav tako pa tudi v zbirkah Attemsov.

J. C. Waginger, *Jožef zavrne Putifarjevo ženo*, olje, platno, Bistriški grad. Foto: Marjan Smerke (2005).

Ohranjene pa so v samostanu Vorau in v bližnji podružnici sv. Križa. Pri nas so znane le njegove štiri sopraporte v Bistriškem gradu, in sicer *Lot s hčerama*, *Jobovo trpljenje*, *Mladi Tobija v spremstvu nadangela Rafaela* in *Jožef zavrne Putifarjevo ženo*. Slike so bile na sedanje mesto nameščene šele med delno »modernizacijo« gradu leta 1752, kajti ob njihovem nastanku grad še ni bil v posesti Attemsov. Že samo ta olja dovolj zgovorno reprezentirajo visoko kakovost in hkrati slikarjevo slogovno »dvojnost«. Kajti v njegovem likovnem svetu freske kažejo stilne povezave s tirolskim iluzionizmom, tako kot pri pavlinskem slikarju Ivanu Rangerju v Olimju (gl. *Zvon* 5, 2024) in pri Francu Ignacu Flurerju v Bistriškem gradu (gl. *Zvon* 5, 2021). V oljnem slikarstvu, ki je drugačen medij, pa se kaže likovna estetika beneškega tenebroznega slikarstva poznega 17. stoletja iz umetnostnega kroga v Benetkah delujočega Bavarca Johanna Carla Lotha, iz čigar delavnice izhaja tudi Bavarec Hans Adam Weissenkricher (umrl 1695), ki je sicer deloval v Gradcu, a v njegovem delu lahko opazimo podobnosti z Wagingerjem. Tako v Wagingerjevem slikarstvu vzporedno živijo predvsem tirolske, italijanske ter (v manjši meri) bavarske slogovne značilnosti.

Literatura

Cimperman Lipoglavšek, Marijana. »Novo ime med baročnimi freskanti na Štajerskem.« V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 13 (1977): 199–204.

Murovec, Barbara. »Vorauske pasijonske slike, Murovec.« V: *Acta historiae artis Slovenica* 10 (2005): 65–80.

Weigl, Igor. »Ignacij Marija grof Attems in slikar Johann Casapar Waginger-Clery.« V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 42 (2006): 165–181.

_, »Herr Clery, Salve Regina in Andrea Pozzo.« V: *Vis imaginis (Jubilejni zbornik za Anico Cevc)*, 223–246. Ljubljana, 2006.

Saša Quinzi

Kostanjevica

Na začetku je bila milostna podoba Marije z Jezusom v naročju. Slika je stala sredi kostanjevega gozda na griču (143 m n. v.) na robu Gorice: »loco castagnedo« se glasi najstarejša zapisana omemba kraja iz leta 1549. Tako imenovani »kraj kostanjev« je danes Kostanjevica nad Novo Gorico, nekoč pri Gorici (it. *Castagnavizza*). Griča se je med slovenskim prebivalstvom oprijelo tudi ime Kapela (it. *Cappella*), po prvi, preprosti stavbi, ki sta jo v letih 1623–1625 dala postaviti zemljiški gospod Matija grof Turn in žena Camilla Cimberle, da bi tako zavarovala sveto podobo, h kateri so se vse pogosteje priporočali verniki. Naraščajoče število obiskovalcev je grofa spodbudilo, da je leta 1650 zemljišče dal v oskrbo bosonogim karmeličanom, ki so v Gorico prišli iz Kölna. Odločilno je bilo tudi posredovanje cesarske hiše, ki je aktivno podpirala reformirani cerkveni red. Dobrih sto let kasneje so se Habsburžani izkazali z nasprotno politiko in z reformami Jožefa II. ukinili samostan, ki je bil edina karmeličanska naselbina na današnjih slovenskih tleh.

V letih 1654–1661 so redovniki postavili novo cerkev, zgrajeno po načrtu lombardskega arhitekta Giovannija Andree Larduzzija. Bila je enoladijska stavba z ravno zaključenim prezbiterijem, ki je ležala na osi sever–jug. To ji je zagotavljalo izjemno ugodno izpostavljenost soncu, kar je Larduzzi s pridom izkoristil. Preprosto in nečlenjeno fasado s trikotnim čelom je predrl z dvojno vrsto okenskih odprtin in zaključil z velikim termskim oknom, elementom, ki se je udomačil v beneški arhitekturi. Na notranji strani je fasada popolnoma presijana, kot bi bila ena sama steklena površina. Sv. Tereza Avilska, reformatorka karmeličanskega reda, je dušo primerjala z gradom »iz diamanta ali najčistejšega kristala«, v katerega vstopamo skozi vrata molitve in kontemplacije.

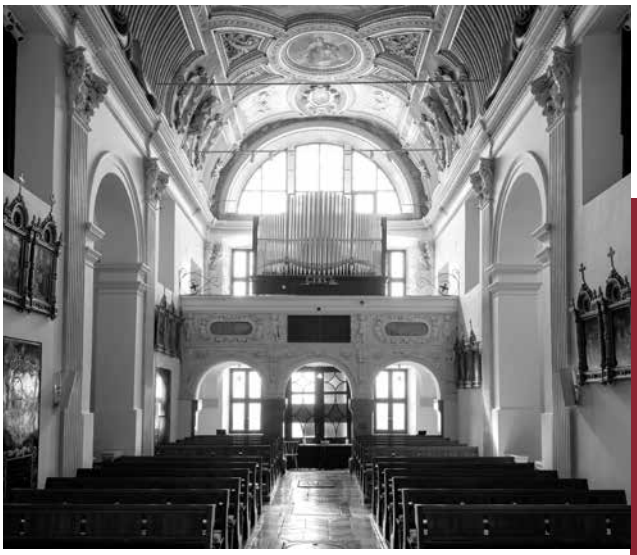
Svetla notranjost je naredila močan vtis na sodobnike, ki so bili vajeni temn(ejš)ih prostorov srednjeveških cerkva. Da je bila Goričanom v ponos, priča tudi dejstvo, da se je do skoraj dograjene cerkve povzpel sam cesar Leopold I., ko je 23. septembra 1660 obiskal grofijo. V takratni kroniki je bilo zabeleženo, da jo je »osebno videl in nadvse vljudno obiskal« (»Personaliter vidit et benignissime invisit«).

Naraščanje števila vernikov je spodbudilo povečavo cerkve po vzoru beneške Sv. Marije Nazareške, ki je pripadala karmeličanom. Obstoječi stavbi so tako prizidali obhodni hodnik, v katerega sta vključeni tudi stranski kapeli. Cerkev je ob vzhodni stranici spremljal še prostostoječi zvonik, kar je predstavljalo izjemo za karmeličansko arhitekturo, ki se je praviloma izogibala tovrstnih gradenj. Izbiro stolpastega zvonika si lahko razložimo le z božjepotnim značajem cerkve. Zato smemo trditev, da je bila Nova Gorica ob nastanku »mesto brez zvonika«, razumeti prej v ideološkem kot dobesednem pomenu. Po razmejitvi leta 1947 je Kostanjevica prešla pod Jugoslavijo in je do izgradnje cerkve Kristusa Odrešenika (1980–1982) služila nastajajočemu mestu in bila obenem sedež apostolske administrature za jugoslovanski del Goriške nadškofije vse do 1. januarja 1965. Takrat je bila ustanovljena Apostolska

administracija za Slovensko Primorje, predhodnica Koprske škofije, ki jo je Sveti sedež obnovil šele leta 1977, po Osimskih sporazumih. Nova Gorica pa se lahko ponaša tudi s prvim minaretom na sedanjih slovenskih tleh, čeprav ta ni bil vezan na mošejo. Ravno na Pristavi (it. Rafut) pod Kostanjevico je bila leta 1914 dograjena vila goriškega arhitekta Antona Laščaka (it. Antonio Lasciac), ki je bleščečo poklicno kariero ustvaril v Egiptu, v Aleksandriji in predvsem v Kairu, a je starost nameraval preživeti v rodnem mestu. Za svoje domovanje si je zamislil vilo v eksotičnem, neoislamskem slogu in vhod v stavbo zaznamoval s stolpičem v obliki minareta, kakršnega so kazale mošeje iz obdobja mamelukov (1250–1517). Prva svetovna vojna mu je prekrižala načrte in Laščak je pri devetdesetih, leta 1946, umrl v Kairu.

Pogled na Frančiškanski samostan Kostanjevica in Novo Gorico v ozadju. Foto: Carlo Sclauzero.

Cerkev frančiškanskega samostana Kostanjevica. Foto: Katarina Brešan.

Od leta 1811 domujejo na Kostanjevici frančiškani, ki so jih že omenjene jožefinske reforme pregnale s Svete Gore. S seboj so prinesli svetogorsko knjižnico, tudi izvod prve slovenske slovnice Adama Bohoriča, *Arcticae horulae* (sl. *Zimske urice*, 1584) z lastnoročnim posvetilom avtorja. Tristo let kasneje je Bohoriča na Kostanjevici nasledil p. Stanislav Škrabec (1844–1918), jezikoslovec, ki danes velja za očeta slovenske fonetike.

Največji sloves pa dolguje Kostanjevica zadnjemu francoskemu kralju Karlu X. Burbonskemu, ki je po izgonu iz Pariza leta 1836 dospel v Gorico in se nastanil v vili rodbine Coronini Cronberg na Cingrofu. Zaradi kolere so mu bili šteti dnevi, z okna spalnice je lahko videval samostansko cerkev in izrazil željo, da bi bil v njej pokopan. V kripti so ob Karlu X. svoje poslednje počivališče našli tudi ostali člani te kraljevske rodbine. Kostanjevice se je tako oprijel še vzdevek »Mali St. Denis«, po istoimenski baziliki severno od Pariza, kjer so pokopani vsi francoski kralji, razen treh. Med temi je Karel X. edini, ki je pokopan izven Francije, in obenem tudi edini kralj, ki je pokopan v Sloveniji.

5. septembra 2024 je slovenska vlada Frančiškanski samostan Kostanjevica v Novi Gorici razglasila za kulturni spomenik državnega pomena.

Dr. Nina Novak Kerbler

Slednji, slednja, slednje ipd.

V enem od prejšnjih prispevkov v rubriki Jezikovna križpotja smo se ukvarjali s poudarjenimi kazalnimi vrstnimi zaimki (le-ta, le-te, le-ti ipd.), ki se uporabljajo pri navezovanju. Ugotovili smo, da se uporabniki jezika pogosto odločijo za njihovo rabo, ker menijo, da zvenijo bolj izbrano, višje in pravilneje. Podobno velja za pridevnik slednji, ki ima enako vlogo kot izraz le-ta. Tudi slednji, slednja, slednje ipd. so v zadnjem času očitno zelo modni, saj jih je mogoče najti v skoraj vsakem besedilu, lahko pa jih slišimo tudi po televiziji in radiu. Kdaj je raba pridevnika slednji za navezovanje napačna in v katerih primerih ga lahko uporabljamo, bomo razložili v tem prispevku.

Pomen in raba pridevnika *slednji*

Po *Slovenskem pravopisu* (SP) se pridevnik *slednji* uporablja tako:

> slédnji -a -e (ẹ́) neobč.: ~ dan *vsak*; ~a lastnost *nazadnje omenjena*, *zadnja*
> **slédnji** -ega m, človek (ẹ́) neobč. izbrati ~ega *nazadnje omenjenega*, *zadnjega*

Oba pomena sta označena s kvalifikatorjem *neobčevalno*, kar pomeni, da se beseda ne uporablja v vsakdanjem jeziku, temveč samo v pisnih besedilih, v katerih se pričakuje uporaba knjižnega jezika. V vseh drugih okoliščinah, sploh v govoru, *papirnati slednji* po priporočilu *SP* nadomeščamo z običajnejšimi izrazi *vsak* (namesto *slednji dan* torej *vsak dan*) in *zadnji*, *nazadnje omenjeni* (namesto *slednja lastnost* torej *nazadnje omenjena*, *zadnja lastnost*; namesto *slednji (človek)* torej *zadnji, zadnje omenjeni (človek)*).

Pridevnik *slednji* pri navezovanju

Kot smo omenili že v uvodu, se pridevnik *slednji* zadnje čase pogosto uporablja. Za ponazoritev rabe navajamo nekaj primerov iz znanstvenih in strokovnih besedil, ki jih je v lektoriranje prejela avtorica tega prispevka.

- Podnebne spremembe antropogenega izvora presegajo naravno spremenljivost podnebja ter vključujejo pogostejše in intenzivnejše ekstremne dogodke. Slednji povzročajo obsežne škodljive vplive ter s tem povezane izgube in škode za naravo in ljudi.
- Pomembno je, da se z raziskavami ugotovijo vsestranski vplivi na vrste in njihove habitate, kar bo omogočalo tudi primerno ukrepanje za zavarovanje slednjih.
- Naslednja mednarodno prepoznana strokovnjaka sta Martino Stierli in Vladimir Kulić. Slednja sta leta 2018 kurirala razstavo /.../

- Tako so v Ljubljani po njegovih načrtih nastali stanovanjski bloki in stolpnice, ena na Štefanovi, ki je usmerjena diagonalno na ulični raster, ter po dve na Pražakovi ulici in Hrvatskem trgu. Pri postavitvi slednjih je za razliko od stolpnice na Štefanovi upošteval pravokotni raster ulic in ustrezne odmike od uličnih črt.
- V tehnološkem laboratoriju so bila opravljena slednja opazovanja in meritve: zgubanost oziroma posušenost plodov zaradi suše, občutljivost na pavje oko /.../
- Vsaka pripoved je sestavljena iz dveh dimenzij, kronološke in nekronološke. Slednja je predvsem konfiguracijski moment /.../
- Kadar govorimo o Caputovi radikalni teologiji, jo je očitno najprej treba jasno razmejiti od konfesionalne teologije. Slednja namreč nastopa kot varuh simbolov in izročila /.../
- Tišina torej je /.../: vsaka izgovorjena beseda naj bi bila slišana s pomenom, s slednjim naj bi se kazala.
- V intervjuju Cage pove, da najraje prisluhne tišini, ki je v sodobnem času največkrat zapolnjena s prometom, slednji pa ni tak kot klasična glasba /.../
- Če subjekt v drugem zaznava zgolj tišino, slednja nakazuje odsotnost drugega /.../
- V istem prispevku se prav tako posvečam razumevanju gostoljubja pri Immanuelu Kantu in Derridajevi kritiki slednjega.
- Škof poudarja, da tišina ne more biti povezana z vnaprejšnjo resnico ali diskurzom /.../, pri čemer ima posebej odlikovano mesto prav dih. Slednji je s tišino tesno povezan /.../

Glede na navedbe iz *SP* bi bila torej raba pridevnika *slednji* v zahtevnejših besedilih, ki so v slovenskem knjižnem jeziku, sicer primerna, vendar pa je najpogosteje pomensko napačna. To velja tudi za zgoraj navedene primere, saj se v njih *slednji* pomensko pravilno rabi samo v teh:

- Pomembno je, da se z raziskavami ugotovijo vsestranski vplivi na vrste in njihove habitate, kar bo omogočalo tudi primerno ukrepanje za zavarovanje slednjih.
- Tako so v Ljubljani po njegovih načrtih nastali stanovanjski bloki in stolpnice, ena na Štefanovi, ki je usmerjena diagonalno na ulični raster, ter po dve na Pražakovi ulici in Hrvatskem trgu. Pri postavitvi slednjih je za razliko od stolpnice na Štefanovi upošteval pravokotni raster ulic in ustrezne odmike od uličnih črt.
- Vsaka pripoved je sestavljena iz dveh dimenzij, kronološke in nekronološke. Slednja je predvsem konfiguracijski moment /.../
- Kadar govorimo o Caputovi radikalni teologiji, jo je očitno najprej treba jasno razmejiti od konfesionalne teologije. Slednja namreč nastopa kot varuh simbolov in izročila /.../

V treh navedenih primerih nastopa pridevnik *slednji* v pomenu *zadnji, nazadnje omenjeni, zadnjenavedeni* ipd. in se pravilno navezuje na zadnjo enoto v naštevalnem nizu (habitate vrst, stolpnici na Pražakovi ulici in Hrvatskem trgu, nekronološko dimenzijo). Pravilen je tudi zadnji primer, v katerem sicer ni naštevalnega niza, vendar avtor v njem piše o dveh vrstah teologije

(radikalni in konfesionalni), lastnost, navedena v nadaljevanju besedila, pa se nanaša samo na zadnjenavedeno konfesionalno teologijo. Z navezovanjem s pridevnikom *slednji* se avtor izogne dvoumnosti, do katere bi lahko prišlo zaradi dveh nanašalnic ženskega spola (radikalna in konfesionalna teologija).

Kadar ne gre za naštevanje in ni navedenih več enot, na katere bi se lahko nanašalo nadaljevanje besedila, je raba pridevnika *slednji* pomensko napačna. Nadomestiti ga je treba z drugimi navezovalnimi sredstvi, na primer s kazalnimi, svojilnimi ali oziralnimi zaimki, pridevnikoma *omenjeni* in *navedeni* ipd. Predstavljeni napačni primeri bi se pravilno glasili tako:

- Podnebne spremembe antropogenega izvora presegajo naravno spremenljivost podnebja ter vključujejo pogostejše in intenzivnejše ekstremne dogodke. Ti/, ki povzročajo obsežne škodljive vplive ter s tem povezane izgube in škode za naravo in ljudi.
- Pomembno je, da se z raziskavami ugotovijo vsestranski vplivi na vrste in njihove habitate, kar bo omogočajo tudi primerno ukrepanje za zavarovanje teh/za njihovo zavarovanje.
- Naslednja mednarodno prepoznana strokovnjaka sta Martino Stierli in Vladimir Kulić. Ta/, ki/navedena/omenjena sta leta 2018 kurirala razstavo /.../
- V tehnološkem laboratoriju so bila opravljena ta opazovanja in meritve: zgubanost oziroma posušenost plodov zaradi suše, občutljivost na pavje oko /.../
- Tišina torej je /.../: vsaka izgovorjena beseda naj bi bila slišana s pomenom, s tem/z njim naj bi se kazala.
- V intervjuju Cage pove, da najraje prisluhne tišini, ki je v sodobnem času največkrat zapolnjena s prometom, ta/ki pa ni tak kot klasična glasba /.../
- Če subjekt v drugem zaznava zgolj tišino, ta nakazuje odsotnost drugega /.../
- V istem prispevku se prav tako posvečam razumevanju gostoljubja pri Immanuelu Kantu in Derridajevi kritiki tega.
- Škof poudarja, da tišina ne more biti povezana z vnaprejšnjo resnico ali diskurzom /.../, pri čemer ima posebej odlikovano mesto prav dih. Ta/, ki je s tišino tesno povezan /.../

Pridevnik *slednji* ima pomen *nazadnje omenjeni, zadnjenavedeni, zadnji*. Tako kot izraz *le-ta* se uporablja pri navezovanju na zadnji člen v naštevalnem nizu. Če ne gre za naštevanje in imamo samo eno enoto, na katero se navezuje besedilo, je raba izraza *slednji* pomensko napačna. Namesto njega je treba uporabiti druga navezovalna sredstva, na primer kazalne, svojilne ali oziralne zaimke, pridevnika *omenjeni* in *navedeni* ipd.

Nina Kremžar

Velike male besede

»Sreča ni nikoli veličastna.« To je citat, ki sem si ga izpisala v srednji šoli, ko sem prebrala Huxleyjev *Krasni novi svet*. Takrat sem v njem nekako našla potrditev za izbiro resnejših, bolj zamorjenih tematik, o katerih sem pisala, in tako skušala doseči nekakšna (morda tudi lastna) pričakovanja. A sčasoma, ko se moj pesniški izraz spreminja, ugotavljam, da osrednja beseda omenjenega citata ni več *sreča*, temveč tista druga, dosti nevarnejša – *veličastnost*.

Zdi se mi, da sploh pesniki na začetku svoje poti zelo izrazito stremijo ravno k veličastnosti, da želijo (kot sem nekako tudi sama), da bi njihove pesmi zadostile idealu Poezije. Obupano se želijo izogniti banalnosti in trivialnosti, izogibajo se vsakodnevnim prizorom in pogovornemu jeziku, olepšujejo podobe in jezik, tako pa v svojem iskanju veličine (in sledenju že preživeti tradiciji) prav paradoksalno zapadejo v izpraznjenost. Ena večjih težav v tem smislu je uporaba *velikih* pojmov. Besed, kot so *duša, ljubezen, srce, bolečina* … Besed, ki zvenijo veličastno, a so vsebinsko prazne, mnogokrat izrazito klišejske, in ki jih bo vsak mentor delavnic kreativnega pisanja ali urednik hitro prečrtal.

Do poseganja po tovrstnih izrazih ne pride le zato, ker želi avtor svojo pesem navdati z določenim dostojanstvom ali ker je preveč zagreto bral romantike, temveč morda tudi iz strahu pred nerazumljivostjo. A ko bralcu ponudimo pojem, kot je *bolečina*, v resnici dosežemo ravno obratno – bralca postavimo v situacijo, kjer si podobe ne more predstavljati plastično. Za nekoga je *bolečina* kljuvajoča, za drugega topa, nekdo jo čuti v želodcu, spet kdo tretji v križu – asociacij je toliko, kot je bralcev, z uporabo pojma *bolečina* pa ne skonkretiziramo prav nobene od njih, zaradi česar bralci pesem težje začutijo.

Vprašati se moramo, ali nam raba pojmov zares omogoča posplošitev izkušnje ali z njo pravzaprav le zadostimo zastarelim »pričakovanjem« po veličastnosti poezije, na ta račun pa žrtvujemo odkritost. Sodobna poezija mora biti v dialogu z življenjem, ki ga živimo, in ga zvesto odražati. V njej ni prostora za purizem, cenzuro ali uklanjanje normam. V določenih (večjih) kulturah, zlasti ameriški, so karakteristike, kot so dialoškost, vsakodnevne teme, različni jezikovni registri, pop-kultura in osebna izpovednost, integralen del sodobne poezije. Pri nas ni dosti drugače, drži pa, da mlad slovenski pesnik bolj kot mlado, sodobno slovensko poezijo bere stare klasike, od koder prihajajo omenjeni vplivi.

Konec koncev gre za iskrenost (osebno menim, da je to morda edina točka, ki je skupna vsem dobrim pesmim). Nas, ko pomislimo na izgubljeno ljubljeno osebo, res boli srce? Ali se nam morda namesto tega zoža sapnik, nas začrviči v želodcu, čutimo težo na prsnem košu? Bodimo pošteni, koliko ljudi ima »žametne oči« in »kodre mehke kakor svila«[1]? Kaj ni res, da bolj opazimo in vzljubimo čisto druge

[1] Tu se nanašam na Menartov prevod znamenitega Shakespearovega soneta 130, v katerem lirski subjekt šaljivo izzove lepotne ideale tistega časa ter iskreno (do mere, ki je izzivalna še za današnje čase) opiše svojo drago, ki ne diši prav lepo, njeni lasje pa spominjajo na žice, in njuno ljubezen, ki je vredna ravno toliko kot ideali (če ne več).

elemente – na primer levi uhelj, palec na nogi ali ukrivljen nos? In zakaj bi bila pesem recimo boljša, če napišemo *ptica* namesto *vrana*? Ja, morda bo naš bralec pogledal skozi okno in videl vrabca ali galeba. Ali pa eno samo puščavo in prav nobene ptice. Ne pozabimo, da je poezija jezikovna umetnost, kjer je njeno osrednje orodje, jezik torej, najbolj okleščen, najbolj varčno odmerjen. Zato je toliko bolj pomembno, da so podobe, ki jih uporabljamo, jasne in precizne, da nagovarjajo vsa naša čutila, kar nam omogoči, da si jih zlahka predstavljamo.

Strah, da nas bralec ne bo razumel, ker z nami ne deli te specifične individualne izkušnje, je vsaj po mojem mnenju odveč. Človek, ki je bralec poezije, stopi v tihi dogovor z avtorjem in v zameno za iskrenost obljubi odprtost branja in dojemanja. Avtor pa mora zaupati bralčevi izkušenosti in sposobnosti, da najde vzporednice med pesmijo in lastno človeško izkušnjo, da pesniške podobe v njem obudijo spomine, asociacije in povezave, da pesmi pusti, da odzrcali bralčevo lastno življenje.

Drži, da osebno-izpovedne pesmi, ki so tematsko preveč zaprte, tvegajo, da bodo same sebi namen, da torej ne bodo prečkale mostu do bralca. A dokler avtor ne pozabi na osnovno sporočilo pesmi, dokler je v njenih podobah odkrit, verjamem, da pesem doseže svoj namen. Povedano drugače, pesem, ki je pisana za točno določenega človeka, tistega edinega posameznika, ki si izkušnjo na primer deli z avtorjem, bo ostala zaprta. Pesem, ki je pisana za bralca, torej kogarkoli, ki je človek in lahko človeško izkušnjo razume, bo zagotovo spregovorila. Ravno zato, ker je pisana iz resnične osebne izkušnje, postane obče razumljiva. Ravno zato, ker je specifična, je živa.

Vaja

Velike besede v poeziji najbolje nadomestimo tako, da jih zamenjamo z nečim bolj konkretnim. Spodaj je seznam nekaterih tovrstnih besed (seznam se lahko seveda poljubno širi), ki jih bomo nadomestili s podobami; te naj bodo izrazito konkretne, žive in specifične. Pri prevodu pojmov v podobe ne smemo uporabljati novih pojmov (na primer ljubezen = hrepeneče srce). Prav tako naj bodo podobe predvsem izvirne. Opisati ljubezen kot *krvaveče srce* se res popolnoma izogne pojmom, zagotovo pa se ne izogne klišejskosti. Zato naj bo ljubezen *rumen pulover, babičin ričet* ali *kosmat mačji rep* – karkoli je pač za vas čisto zares ljubezen.

POJEM	PODOBA
ljubezen	
srce	
duša	
samota	
sovraštvo	
(ne)sreča	
izguba	
strah	
bolečina	
upanje	

Dr. Aleš Nagode

Dr. Mirko Cuderman

(1930–2025)

27. februarja letos nas je zapustil dr. Mirko Cuderman, ki sodi med najvidnejše slovenske glasbenike druge polovice 20. stoletja. S svojim dolgoletnim in predanim delom na področju zborovstva je neizbrisno zaznamoval slovensko glasbeno kulturo.

Svojo življenjsko pot je začel leta 1930 v Tupaličah. Narava ga je obdarila s številnimi darovi, tako da zanj vsekakor veljajo Prešernove besede iz njegove nemške pesmi Matiji Čopu v prevodu Janka Glazerja: »Mnemozinin poljub te je ozaril, posvetil za koristna domu dela / da iz obilja bi nas vse obdaril«. Zanimalo ga je vse lepo. Kot mladenič je bil dejaven član ljubiteljske gledališke skupine v Preddvoru, v študentskih letih ga je prevzela lepota likovnih del, zato je kot stranski predmet študija na dunajski Filozofski fakulteti izbral umetnostno zgodovino. A njegovo otroško dušo je najmočneje in za vedno zaznamovalo bučanje orgel v župnijski cerkvi v Preddvoru, ki je bilo eden od njegovih najzgodnejših spominov in ki ga je utirilo na umetniško pot. V domačem kraju je iskal drobce glasbenega znanja pri krajevnem organistu in neumorno mojstril svojo sposobnost igranja na orgle, pri čemer je moral velikokrat z vztrajnostjo in iznajdljivostjo nadomeščati tisto, kar so srečnejši vrstniki dobili s kakovostnim poukom. Med vojno je nadomestil izgnanega organista in po svojih močeh vodil cerkveni zbor župnije Preddvor.

V času povojnega nasilja se je v katoliških kulturnih društvih dejavna družina znašla brez sredstev za preživljanje, zato se je začasno zaposlil v tekstilni tovarni in ob delu opravljal gimnazijske razrede. Po maturi leta 1948 v Kranju se je vpisal na Teološko fakulteto Univerze v Ljubljani. V semenišču je iskal možnosti za glasbeno delovanje in nekaj časa vodil zbor bogoslovcev. Tu so se mu odprle nove možnosti za glasbeno izpopolnjevanje, zlasti iz teorije in orgel pri Stanku Premrlu ter iz klavirja pri Antonu Ravniku.

Po duhovniškem posvečenju leta 1954 je bil kratek čas kaplan v različnih slovenskih krajih, kjer je ustanavljal in vodil pevske zbore. Leta 1956 ga je škofijsko vodstvo poslalo študirat glasbo na Dunaj. Vzporedno je končal študija cerkvene glasbe na Akademiji za glasbo in predstavljajočo umetnost ter muzikologije na dunajski Univerzi. Študij muzikologije je zaključil z doktoratom (naslov disertacije: *Der Cäcilianismus in Wien und sein erster Repräsentant am Dom zu St. Stephan August Weirich 1858–1921 mit thematischem Katalog seines Gesamtschaffens und Darstellung seiner Messen*). Ob študiju pa je spoznaval tudi bogato glasbeno življenje velemesta; ne samo bogato tradicijo umetniške cerkvene glasbe, ki je odzvanjala pri

prazničnem bogoslužju dunajskih cerkva, ampak tudi dosežke posvetnih glasbenih ustanov, ki so sodili v sam svetovni vrh umetniškega ustvarjanja na področju glasbe.

Po vrnitvi v Ljubljano leta 1960 je postal pomočnik *regensa chori* ljubljanske stolnice, leta 1969 pa *regens chori*. V Ljubljano je želel presaditi del dunajske glasbene tradicije in je po desetletjih usihanja obnovil izvajanje pomembnejših klasicističnih in romantičnih vokalno-instrumentalnih del. Predaval je tudi cerkveno glasbo na Teološki fakulteti v Ljubljani. A z mesta vodje cerkvene glasbe v stolnici je že leta 1970 odstopil zaradi nestrinjanja z izrivanjem umetniške cerkvene glasbe iz liturgije, ki je bila posledica enostranskega izvajanja reform, sprejetih na drugem vatikanskem koncilu.

Umetniško delovanje je nadaljeval s skupino ljubiteljev glasbe, s katerimi je leta 1968 ustanovil društvo Consortium musicum. Zbor društva se je posvečal predvsem izvajanju starejših in sodobnih vokalno-instrumentalnih skladb. Pod vodstvom Mirka Cudermana se je razvil v enega najvidnejših slovenskih vokalnih ansamblov. Osvojil je nagrade na številnih domačih in mednarodnih tekmovanjih. S svojimi vokalno-instrumentalnimi koncerti je v sedemdesetih letih pomembno dopolnjeval koncertno življenje v Ljubljani, z gostovanji pa tudi drugod po Sloveniji. Široka razgledanost dr. Mirka Cudermana je slovenskim poslušalcem omogočila stik z repertoarjem, ki je po obsegu in raznovrstnosti precej presegal tisto peščico del, ki so občasno našla pot v koncertne abonmaje državnih kulturnih zavodov. Pomemben prispevek k ohranjanju in širjenju slovenske zborovske stvaritve je bila tudi prva zbirka plošč s slovensko cerkveno glasbo, *Musica sacra Slovenica*, v kateri je izšlo kar 23 diskografskih enot z deli slovenskih skladateljev. V tisočih izvodov je dosegla poslušalce ne le v Sloveniji, ampak tudi v zamejstvu in med slovenskimi izseljenci.

Leta 1984 je dr. Mirko Cuderman prevzel vodenje Komornega zbora RTV Ljubljana, takrat edinega polprofesionalnega koncertnega zborovskega ansambla. Pod njegovim vodstvom je pomlajeni ansambel začel ambiciozen program arhivskih snemanj, ki so začela izpolnjevati programske praznine v zborovskem arhivu osrednje slovenske radiodifuzne hiše. V povezavi z društvom Consortium musicum je dr. Mirko Cuderman vzpostavil plodno sodelovanje z obema ljubljanskima simfoničnima orkestroma, Simfoniki RTV Ljubljana in Slovensko filharmonijo, ki je prineslo bistveno obogatitev programov simfoničnih abonmajskih ciklov in slovenski publiki v osemdesetih in devetdesetih letih predstavilo prerez ključnih del svetovne vokalno-instrumentalne literature.

Leta 1991 je spodbudil in vodil ustanovitev novega Slovenskega komornega zbora (danes zbor Slovenske filharmonije), takrat edinega slovenskega poklicnega koncertnega zbora. Njegov umetniški vodja oz. programski direktor je ostal do upokojitve 2009. Pod njegovim umetniškim vodstvom se je razvil v vrhunski ansambel, ki je sodeloval z najvidnejšimi svetovnimi zborovodji in dirigenti. Ob obsežnem programu koncertov Vokalnega abonmaja in rednih gostovanj v tujini je dr. Mirko Cuderman zasnoval in umetniško vodil nastajanje dveh monumentalnih zbirk slovenske zborovske glasbe. Prva, *Musica sacra Slovenica* s 33 CD-ploščami, je prinesla

pregled slovenske duhovne glasbe 19. in 20. stoletja. Druga, *Slovenska zborovska glasba* s 55 CD-ploščami, pa antologijo slovenske posvetne zborovske glasbe od sredine 19. stoletja do sodobnosti. Z njima je Slovenija dobila dokument slovenske glasbene ustvarjalnosti v zvrsti zborovske glasbe, ki mu v slovenski kulturi ni para. Prinaša premišljeno odbrani izbor najboljših stvaritev slovenskih skladateljev, na drugi strani pa – vsaj pri avtorjih iz 20. stoletja – dokumentira tudi izvajalsko prakso časa, v katerem so avtorji skladb ustvarjali.

Dr. Mirko Cuderman je bil med letoma 2000 in 2008 tudi umetniški vodja Slovenskega okteta, enega najvidnejših slovenskih komornih ansamblov. Poustvarjalno delo je od sredine osemdesetih let dopolnjeval s predavateljskim. Na Akademiji za glasbo v Ljubljani je od 1986 do 2002 predaval različne predmete ter ključno prispeval tudi k ustanovitvi Oddelka za cerkveno glasbo leta 1992.

Dr. Mirko Cuderman je za svoje delo prejel več nagrad in odlikovanj, med drugim Župančičevo nagrado (1993), častni znak svobode Republike Slovenije (2001), Red Danice hrvatske s likom Marka Marulića (2001), red za zasluge (2007), medaljo za zasluge (2019), Gallusovo plaketo, zlato plaketo JSKD (2011), Prešernovo nagrado za življenjsko delo (2022), postal pa je tudi prvi častni občan Preddvora (2012).

Cudermanovo umetniško delovanje je zaznamovala izjemna repertoarna razgledanost, ki je bila rezultat neumornega zanimanja za zborovsko in vokalno-instrumentalno glasbo različnih kultur in obdobij. Z ansambli, ki jih je vodil, je praizvedel ali slovenski publiki prvič predstavil številna dela domačega in svetovnega zborovskega repertoarja. Odraz njegovega preseganja tesnih obzorij slovenske kulture pa je tudi impozantna zbirka strokovne literature, fonogramov, notnih izdaj in drugega gradiva (44.275 enot muzikalij), za katerega je porabil praktično vse svoje prihodke. Čeprav je dobil več ponudb, da bi jo prodal na tuje, jo je leta 2013 podaril za ustanovitev Slovenskega zborovskega arhiva, ki ga danes upravlja Akademija za glasbo Univerze v Ljubljani.

Interpretacijski pristopi dr. Mirka Cudermana izhajajo iz estetskih premis druge polovice 20. stoletja, ki so se v slovenski vokalni glasbi počasi uveljavljale v sedemdesetih letih. Označuje jih zmerno modernističen odmik od opulentne zvočnosti in do popačenosti stopnjevane ekspresivnosti, značilne za interprete prejšnje generacije. Ob tem pa so njegova interpretacijska iskanja zaznamovali tudi živi stiki s številnimi slovenskimi in tujimi skladatelji, katerih dela je izvajal. Iskanje ravnovesja med formalnimi in izraznimi prvinami je vedno utemeljeval na konceptu zvestobe avtorskemu zapisu.

Iskanje ravnovesja med formalnimi in izraznimi prvinami je vedno utemeljeval na konceptu zvestobe avtorskemu zapisu. V okviru skromnih možnosti slovenskega okolja se je pri izvajanju del starejše glasbe zanimal tudi za uveljavljanje prvin historično informirane izvajalne prakse.

V okviru skromnih možnosti slovenskega okolja se je pri izvajanju del starejše glasbe zanimal tudi za uveljavljanje prvin historično informirane izvajalne prakse.

Dr. Mirko Cuderman je s svojim širokim znanjem, vizionarstvom in neusahljivo energijo v slovensko zborovsko poustvarjanje vnesel povsem nove kakovostne standarde. Z zbori, ki jih je vodil, je razširil repertoar zborovskega poustvarjanja, z zborovskim abonmajem, v okviru katerega je vabil k sodelovanju najuglednejše svetovne zborovske dirigente, pa je slovensko zborovstvo postavil tudi na širši evropski zemljevid.

Kljub svoji predanosti glasbi pa dr. Cuderman ni bil dejaven le kot glasbenik. Svoje izjemne darove je z velikim uspehom pokazal tudi na organizacijskem in izdajateljskem področju. Med drugim je bil vrsto let zelo uspešen upravnik Družine, ki je v njegovem času izdala številne dragocene in pomembne knjige in revije. Njegove zamisli, ideje in delavnost so bile vedno jamstvo za uspeh, čeprav niso bile nujno deležne razumevanja in sodelovanja. Pokojni dr. Cuderman je bil pač človek, za katerega ne veljajo običajna merila. Izstopal ni le z bogastvom idej, titansko energijo in neutrudnim snovanjem, temveč tudi s svojimi človeškim kakovostmi. Šele čas bo pokazal, kako enkratno in prelomno je bilo v resnici njegovo poslanstvo.

Diskografija

- *Musica sacra Slovenica*, Ljubljana, Consortium musicum, 1968–1986 (zbirka triindvajsetih LP-plošč in magnetofonskih kaset).
- *Slovenske protestantske pesmi*, Ljubljana, RTV Ljubljana, Založba kaset in plošč, 1988.
- *Musica sacra Slovenica*, triintrideset CD-plošč, Ljubljana, Slovenski komorni zbor, 1994–1999.
- Matej Hubad: *Zborovske skladbe*, Ljubljana, Slovenski komorni zbor, 1997.
- *Slovenska zborovska glasba*, petinpetdeset CD-plošč, Ljubljana, Slovenski komorni zbor in Slovenska filharmonija, 2003–2010.
- Oskar Dev: *Slovenske narodne pesmi za mešani zbor*, Ljubljana, Slovenska filharmonija, Slovenski komorni zbor, 2009.
- Stanko Premrl: *Sveti Jožef*, Ljubljana, Slovenska filharmonija, Slovenski komorni zbor, 2009.
- P. Hugolin Sattner: *Vnebovzetje blažene device Marije*, Ljubljana, Slovenska filharmonija, Slovenski komorni zbor, 2010.
- *Duhovna glasba – Stanko Premrl*, Ljubljana, Slovenska filharmonija, Slovenski komorni zbor, 2011.
- P. Hugolin Sattner: *Oljki*, Ljubljana, Slovenska filharmonija, Slovenski komorni zbor, 2011.

Aleš Čeh

Čarovnija na platnu

Čarovnik iz Oza (angl. The Wizard of Oz*) je fantazijski muzikal, ki ga je Vatikan leta 1995 umestil na svoj seznam kanoničnih filmov in s tem potrdil njegovo zgodovinsko vrednost kot enega najzanimivejših filmov v zgodovini kinematografije. Režiser Victor Fleming je leta 1939 tako izdal zimzeleni film, ki že skoraj sto let navdušuje mlade in odrasle po vsem svetu.*

Zgodba filma se otvori s črno-belimi posnetki ruralnega Kansasa, kjer vsakdan na kmetiji s svojim stricem in teto preživlja Doroteja, ki si bolj kot česarkoli želi vznemirljivega življenja, daleč od dolgočasne kmetije v Kansasu. Po seriji krajših in manj pomembnih peripetij se kmetiji približa tornado, pred katerim Doroteji ne uspe pravočasno prebežati v zaklonišče, zato se zateče v domačo hišo, kjer izgubi zavest. Prebudi se sredi hiše, ki jo je magični tornado več kot očitno dvignil v zrak, skozi okno pa jo za trenutek preseneti tudi silhueta srhljive čarovnice.

Tornado hišo odvrže v neznani deželi, kjer barviti prebivalci Doroteji kmalu povedo, da se je znašla v kraljestvu dežele Oz. Prizor, ko Doroteja zapusti svojo hišo in stopi v pravljično deželo, je antologijski. Svet v Kansasu, kjer prebiva junakinja, je namreč posnet in predstavljen v črno-beli tehniki, ki odraža monotonost in sivino njenega vsakdanjega življenja. Ko vstopi v deželo Oz, film preide v polno barvo posebne tehnike filmske reprodukcije iz tridesetih in štiridesetih, ki se imenuje *technicolor*. Gre za poseben grafični postopek, kjer so za prikaz barv uporabljene tri osnovne barve – rdeča, zelena in modra –, zaradi česar so barve še posebej žive in kontrastne. Barva v *Čarovniku iz Oza* tako postane simbol soočenja z novimi, vznemirljivimi fantazijskimi svetovi.

Zanimiv je tudi tehnični trenutek za omenjenim prikazom tranzicije. V prejšnjih letnikih *Zvona* ste ob pregledu bibličnih filmov spremljali razvoj od črno-belih do barvnih tehnik, kjer so prvi barvni filmi nastali tako, da so črno-bele negative ročno pobarvali. Za razliko od tega je bila celotna scena prehoda iz črno-bele v barvno tehniko *Čarovnika iz Oza* posneta v barvah, saj post-produkcija, ki bi omogočila digitalno poustvariti tovrsten efekt, takrat še ni obstajala. Zaradi tega so za namen te tranzicije postavili novo sceno, celotno sobo, kjer se je v tistem trenutku nahajal lik Doroteje, prebarvali v črno-belo oziroma rdeče-rjavo (na platnu barva ni bila zares črno-bela, ampak je imela sepia odtenek), prav tako pa so v oblačila *sepia* barv odeli igralko, ki je odigrala Dorotejo. Resničen trenutek tehnične mojstrskosti, ki ga v sodobnih filmih kar nekoliko pogrešamo, saj lahko digitalni posebni efekti pogosto zasenčijo tovrstne inovativne rešitve.

Takoj po prihodu v Oz Doroteja izve, da je njena hiša pristala na zlobni čarovnici iz Vzhoda, eni izmed dveh zlobnih sester, ki terorizirata prebivalce fantazijske dežele. Kmalu se pojavi njena sestra, zlobna čarovnica iz Zahoda,

ki Doroteji ter Totu, kužku, ki je junakinji sledil v fantazijsko deželo, napove maščevanje. Prijazni prebivalci dežele Dorotejo s kužkom napotijo na pot po rumeni opečnati poti do Smaragdnega mesta, kjer živi naslovni čarovnik, ki jima bo pomagal priti nazaj v resnično srednjeameriško življenje.

Doroteja in kužek na poti srečata tri like: Strašilo, ki si bolj kot karkoli želi možgane, Pločevinka, robotskega drvarja, ki si želi srce, in Leva, strahopetno žival, ki si želi pogum. Trojica nenavadnih pribočnikov, ki se Doroteji pridružijo na poti, predstavlja različne vidike človeške narave in osebnostne vrline, ki jih ljudje iščemo v sebi. Strašilo zase verjame, da je neumno, a ironično se večkrat izkaže za iznajdljivega in strateško razmišljujočega, kar simbolizira kombinacijo modrosti in zdrave pameti, ki nista odvisni od izobrazbe, pač pa od izkušenj in sposobnosti prilagajanja. Pločevinko meni, da ne more občutiti ljubezni in sočutja, ker nima srca, a je na koncu edini, ki mu kanejo solze, ko se mu kdo zasmili, prav tako pa je tudi sicer izjemno čustven, ob prvem snidenju z Levom je denimo najbolj prestrašen, za nameček pa vsem priskoči na pomoč. Pločevinko predstavlja empatijo, čustveno globino in pomembnost skrbi za drugega, ki po nauku filma ne izhajajo iz fizičnega srca, pač pa iz dejanj in občutkov. Strahopetni Lev si želi poguma, saj se boji, da ni dovolj hraber, a ko je treba zaščititi Dorotejo in njeno ekipo, vedno izkaže hrabrost. S tem simbolizira notranjo moč in zmožnost premagovanja lastnih strahov, saj nakaže, da pogum ni odsotnost strahu, temveč sposobnost, da kljub strahu deluješ za svojo skupnost. Vsi trije tako že imajo tisto, kar si želijo, le spoznati morajo, da vse tri vrednote izhajajo iz njih samih in ne iz zunanjih potrditev.

Ekipa prispe v Smaragdno mesto, kjer jih sprejme Čarovnik v podobi ogromnega, skrivnostnega obraza, ki jim naroči, da jim bo izpolnil vse želje, če mu prinesejo metlo zlobne čarovnice iz Zahoda.

Med izpolnjevanjem njihove pravljične naloge sledi nekaj humornih scen, ki rezultirajo v končni zmagi Dorotejine ekipe, ki pogumno premaga čarovnico in se z metlo vrne k čarovniku. Ta jim naroči, naj ga ponovno obiščejo naslednji dan, da jim izpolni obljubljene želje, a Toto po nesreči premakne zaveso, za katero se je čarovnik ves čas skrival. Izkaže se, da je čarodej v resnici navaden Američan, ki upravlja posebne stroje za ustvarjanje iluzije. Čarovnik kljub tej prevari ni portretiran kot slab človek, temveč pretkan prevarant, ki je podobno kot Doroteja prispel v magično deželo in se v njej preprosto trudil preživeti. Sledi še ena serija peripetij, po kateri se Doroteja prebudi v svoji postelji v Kansasu, kjer teti in stricu pove o svojih dogodivščinah v Ozu, a slednja vse skupaj pripišeta nočni mori.

Čarovnik iz Oza je eden največkrat analiziranih mladinskih filmov, okrog katerega so se spletle številne bolj ali manj legitimne interpretacije. Ena najbolj znanih je psihoanalitična, ki Dorotejin padec v deželo Oza razume kot trenutek, ko nezavedno prevzame nadzor v človekovi duševnosti. Film so zlasti v času druge svetovne vojne razumeli kot portret boja proti lažnemu mesijanstvu oziroma diktatorstvu. Čarovnik se namreč izkaže za lažnega mesijo, ki junakom ne preda ničesar resničnega, zgolj simbole (diplomo za Strašilo, medaljo in uro v obliki srca za Pločevinka in Leva). To sovpada z idejo Sartrovega eksistencializma, kjer se smisel išče v ljudeh samih in ne v

zunanjem svetu. Zanimiva je tudi interpretacija Oza kot kapitalistične iluzije. Ta interpretacija je verjetno največkrat izpostavljena, saj je zelo očitna. Smaragdno mesto se predstavlja kot utopična prestolnica, a ko se dvigne zavesa, se razkrije majhen mož, skrit za tehnologijo in lažmi, ki jih lahko razumemo kot kritiko propagande in lažnih obljub kapitalističnih elit.

Vatikan je *Čarovnika iz Oza* umestil na svoj seznam kanoničnih filmov v kategorijo »Filmi kot veliki umetniški dosežki« (angl. *Great Artistic Achievements*); delno zaradi umetniške vrednosti (ob tem ne smemo pozabiti na glasbeno spremljavo in danes kultno pesem *Over the Rainbow*), delno pa zaradi moralnega in duhovnega sporočila, alegorije krščanskega romarja in seveda portretiranja večnega boja med dobrim in zlim, saj nedvoumno zmaga dobro.

Mladinski fantazijski roman *Čarovnik iz Oza*, po katerem je film posnet, je napisal Lyman F. Baum leta 1900, v slovenščino pa je bila pripoved prvič prevedena konec šestdesetih. Danes se uvršča med klasike mladinske književnosti, še posebej pa je zanimiv za literarne zgodovinarje in teoretike, saj je roman sprožil neštete posnemovalce, hkrati pa bil več kot tridesetkrat prenesen na filmske in televizijske zaslone, nazadnje v fantazijskem muzikalu *Žlehtnoba* (2024). V njem so vloge obrnjene – osrednja junakinja namreč postane zlobna čarovnica, ki je zaradi svoje zelene barve med prebivalci Oza nerazumljena. Tako meni osebno kot številnim drugim filmskim gledalcem in kritikom se je ideja sprva zdela malce prisiljena, a visoke kritiške ocene in sorazmerno nadpovprečno dober odziv javnosti kaže na to, da je fantazijska dežela Oz še več kot stoletje kasneje aktualna za snovanje novih in novih pripovedi.

Dolgočasen vsakdan osrednje Amerike se iz črno-bele filmske podobe …

… razvije v čudovit barvni spektakel fantazijske dežele Oz (posnetek zaslona).

Dr. Urška Perenič

Še nekaj drobnega k zgodovini italijanskega gledališča v Ljubljani

24. [aprila 1844]
Včeraj smo si ogledali italijansko otroško opero, ki je imela tu 10 predstav. Poslušali smo *Seviljskega brivca*. Augusto, najstarejši izmed otrok, ki je star komaj 15 let, je bil zmagovalec večera, saj mu je uspelo združiti zelo prijeten, živahen zunanji videz, resnično čudovit nastop in čist, čudovit sopranski[1] glas. Ida, ki je igrala Rozino, ima izjemno čist in mojstrsko šolan glas, vendar je na njem nekaj neprijetega, posebej v nižjih glasovnih legah, kar je posebej opazno, ko spevom drugih sledi njeno petje. Odoardo (8 let) je najdražji, marsikateri starejši pevec bi si želel takega nastopa v vlogi Basilia, navdušujoče je opazovati, kako se te male postave prosto in graciozno gibljejo na odru, zdi se, da so na njem povsem domače, nimajo nobenega prišepetovalca in z občudovanja vredno natančnostjo zapojejo pesem. Njihov oče Giuseppe Vianesi jim je učitelj, še več, njihovo petje spremlja na klavirju, čeprav igra zelo mojstrsko, mora biti zelo v zadregi. Njegove oči so vedno uprte v otroke. Zagotovo je v večjem strahu kot oni. – Lepo sem se imela. Bruner je bil z nami. L. Znaimwerth je bil, mislim, precej v naši loži. Tako Augusto in Calisto kakor Ida so nas pogosto počastili s svojimi pogledi. Loža Luckmannovih je najbližje odru, zato je to naravno. Zelo sem se zabavala. Upam, da kmalu znova obiščemo gledališče. Želim si tega.[2]

To so besede navdušenja, ki si jih je 24. aprila leta 1844 – takoj po koncu tistega čudovitega večera, ki ga je preživela v družbi družine Luckmann in v njihovi loži Stanovskega gledališča v Ljubljani, od koder se je sijajno videlo na oder – v svoj dnevnik zapisala skorajda šestnajstletna Luiza Crobath. Poznejša gospa in vsestranska literarna ustvarjalka Luiza Pesjakova, hči dvornega advokata Blaža Crobatha in najbolj nadarjena učenka Franceta Prešerna. Njeno navdušenje je vzbudil ogled otroške opere *Seviljski brivec*[3] v izvedbi poznane italijanske glasbene družine Giuseppeja Vianesija (1799–1883), ki se je tedaj mudila v Ljubljani. Čeprav je bila mlada Luiza stalna gostja v gledališču, kjer je imela čast sedeti celo v loži grofov Lichtenbergov, in je bila priča tako odrski priredbi francoskega feljtonskega romana *Mathilde* (1840/41), ki ga je napisal Eugène Sue, kakor uprizoritvi melodrame *Menschenhaß und Reue* (Sovraštvo in kes, 1790) v prvi polovici 19. stoletja zelo priljubljenega Augusta von Kotzebueja in še mnogočemu drugemu, se ji je doživetje komične opere, ki je nastala po besedilu priljubljene in široko poznane komedije Pierra Augustina Carona de Beaumarchaisa (1732–1799) in jo je uglasbil Gioacchino Antonio Rossini (1792–1868), posebej usedlo v srce. In ohranilo v spominu, zapisanem v dnevniku,

ki je med drugim dragocen vir za preučevanje zgodovine dramatike in gledališča na slovenskih tleh.

In čisto posebej gostovanj italijanskih opernih družb in družin, ob katerih se poraja vprašanje, ki sicer presega okvire pričujoče razprave in se glasi, kako je mogla italijanska komična opera vplivati na sočasno in predvsem nekoliko poznejšo čitalniško dramsko tvornost s težiščem na literarni komediji.[4]

Prav tako pa ne pozabimo omeniti še enega vpisa mlade dame Crobath, ki se je pravkar začela uveljavljati v širši javnosti, in sicer tudi z rednim obiskovanjem gledališča, z dne 26. aprila istega leta. Iz njega izvemo o izvedbi komične opere *Betly* Gaetana Donizettija na odrskih deskah Stanovskega gledališča samo dan prej, torej 25. aprila 1844, pa tudi, da je bila ta igra pri nas uprizorjena prvič. Dnevničarka si pribeleži, da je opero poslušala prvič in da so ji bile melodije v prijeten užitek. Informacijo o ljubljanski praizvedbi *Betly* vzporedno potrjuje domovinski časopis in razvedrilni list za umetnost, gledališče in družabno življenje *Carniolia* oz. dopis njegovega urednika Leopolda Kordescha z 10. maja 1844, iz katerega so povzemali poznejši raziskovalci italijanskega gledališča pri nas.[5] Kakor po Kordeschu ter italijanskem muzikologu Guglielmu Barblanu v eni izmed svojih študij navaja slovenski muzikolog Jože Sivec, je *Betly* »ljubko in prikupno delce komičnega žanra,« sicer prvič predstavljeno v Neaplju 1836 kot enodejanka, kot dvodejanka pa istega leta še v Palermu, ter dodaja, da je bil to brez dvoma Donizettijev »najuspešnejši poskus, da se uveljavi kot libretist«. Poskus, ki ga je imela priložnost videti in slišati tudi Ljubljana, kjer je Vianesijem uspelo izvrstno pričarati planinsko vzdušje – z uvodno sceno klicanja z rogovi ter dobro izraženim lokalnim koloritom.[6]

Stanovsko gledališče v Ljubljani. Vir: Wikipedija.

Vsebina Kordeschevega poročila v *Carniolii* se sklada z zapisom dnevničarke tudi v številu predstav, ki jih je družina Giuseppeja Vianesija med 18. aprilom in 1. majem 1844 izvedla v Stanovskem gledališču v Ljubljani in jih je bilo torej skupaj deset. Poleg Betly še Vicenza Fioravantija *Il ritorno di Columella da Padova* (1842), *Ljubezenski napoj* (*L'elisir d'amore*) Gaetana Donizettija, za katerega je libreto po opernem besedilu E. Scriba v italijanščini napisal Felice Romani, ter *Seviljskega brivca* (*Il Barbiere di Siviglia*), komično operno stvaritev italijanskega skladatelja Rossinija. Ta je poleg druge izmed naštetih oper sploh najbolj ugajala ljubljanskemu občinstvu, med katerim je bila avtorica dnevnika. Zato kliče po (ponovni) umestitvi na seznam gostovanj italijanskih gledališčnikov pri nas – s pozornostjo na komični operi, katere obdobje se je v Ljubljani zanesljivo začelo okrog sredine 18. stoletja.

Povsem natančno, leta 1757, ko se je ljubljansko občinstvo seznanilo s tekstnim avtorjem Carlom Goldonijem (1707–1793), ki se je v mladosti na enem izmed svojih potovanj mudil v Gorici in Vipavi ter se 1728 peljal skozi Ljubljano. Leta 1757 so namreč v ljubljanskem lontovžu (ali jahalnici) uprizorili glasbeni komični operi *L'Arcadia in Brenta* (*Arkadija ob Brenti*), v kateri se Goldoni loteva smešne strasti do potovanj, ki je bogate Benečane vodila v nesmotrno razmetavanje denarja, ter *L'impero delle donne* (*Narobe svet ali Žene, ki vladajo*), v kateri načenja vprašanje ženske moči, ali bolje, nemoči moških. Obe deli je uglasbil Baldassare Galuppi. Sicer je po ugotovitvah Stanka Škerlja »[e]den Goldonijevih najdragocenejših biserov«, ki si jih je mogla v tisti dobi ogledati Ljubljana, njegova *Krčmarica* (*La locandiera*), spisana v beneškem narečju.[7]

Kar je za nas s tega mesta zlasti važno vedeti, je, da je bil interes Ljubljančanov za literarno komedijo oz. komično opero svojčas precejšen oziroma je odtlej, vsaj če lahko sklepamo iz Škerljevega »Pregleda italijanskih gostovanj v Ljubljani do začetka 19. stoletja« (1973), samo še naraščal. In, vsaj če gre upoštevati isti popis, 1812, pred skorajšnjim odhodom Francozov in vrnitvijo avstrijske uprave, poniknil,[8] kar je po svoje nenavadno. Škerlj to utemeljuje z molkom sočasnega časopisja (*Laibacher Zeitung* in njegove priloge *Intelligenz-Blatt*), ki je po letu 1813 poročalo skorajda izključno o nemških predstavah, medtem ko o poprej stalnih gostovanjih italijanskih družb in družin v Ljubljani ni bilo več glasu. Vsaj na papirju ne.

Kakor že. To je ozadje, na katerem evidentiranje informacij o gostovanjih italijanske družine Vianesi in njenih uprizoritvah komičnih operet,[9] kakor so vsebovane v dnevniku Luize (Crobath) Pesjak, lahko pridobi na pomenu. Kot prvo namreč v opreki s Škerljevi dognanji izpričuje nadaljnje, čeprav sporadično pojavljanje italijanskega gledališča na slovenskih tleh. Kot drugo kaže na nadaljnjo ali oživljeno priljubljenost iskrive literarne in glasbene komedije, ki je bila s kritičnim prikazom (francoske) fevdalne družbe, a tudi spričo glasbe, arij pa veselega razpoloženja in vedrega odnosa do življenja kot na kožo pisana razvedrila željnemu, vzhajajočemu meščanstvu na Slovenskem, h kateremu je sodila tudi Pesjakova. Kot zadnje, vendar ne najmanj pomembno, pa izpričuje svojevrstno vzpostavitev kontinuitete z vrhunsko razsvetljensko dramatiko, kakšno je predstavljal ne samo Beaumarchaisov *Seviljski brivec* (1775), ampak tudi revolucionarna komedija *Figarova svatba* (1785), ki je bila predloga Linhartovi veseloigri *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* z letnico 1790. Tisti igri, ki je zaradi gledališke cenzure na slovenskem odru lahko zaživela šele 1848, to pa v Novem mestu.

Še več, odrsko uprizoritev spletk in zamenjav polne zgodbe o grofu Almavivi – ta skuša s pomočjo nič manj premetenega brivca dobiti lepo Rozino in pretentati njenega skrbnika Dona Bartola – v izvedbi Vianesijevih nadobudnih otrok bi mogli zato v luči gledališke cenzure, ki je med Linhartovo knjižno izdajo *Matička* in njegovo odrsko izvedbo povzročila skoraj 60-letno vrzel, zato do neke mere razumeti celo kot Beaumarchaisa pred Beaumarchaisom. In tudi Rossinija pred Rossinijem (ta je bil tedaj v Ljubljani silno priljubljen), saj nikakor ne drži navedba iz *Slovenskega naroda* z 9. decembra 1905, da se je »pred razprodanim gledališčem pela prvič na Slovenskem Rossinijeva komična opera [ki bo postala stalnica na slovenskem gledališkem repertoarju] Brivec seviljski« 8. decembra istega leta.[10]

Vsaj če upoštevamo njeno v dnevniku omenjeno otroško izvedbo, ob kateri si enako pozornost zaslužijo tudi njeni izvajalci.

Torej družina Giuseppeja Vianesija, s katero je treba dopolniti seznam v ljubljanskem Stanovskem gledališču gostujočih italijanski družin. Bučen aplavz so si 24. aprila 1844 prislužili Vianesijevi sinovi in hči, August, Alcibiado, Calisto, Odoardo in Ida, ki so bili stari med pet in petnajst let,[11] saj so (po oceni Luize Crobath) naravnost bravurozno izvedli solistične arije. Gre za pomembno glasbeno družino iz Livorna, ki jo je očetu, sošolcu in sodobniku G. Rossinija in G. Donizettija na glasbenem liceju v Bologni, kjer je študiral oboo, klavir in petje, pomagala voditi mama Elena Tronci. Izmed otrok bo pozneje v življenju največjo slavo dosegel najstarejši, Augusto (roj. 1837), ki se je proslavil kot operni dirigent v Franciji in kapelnik v opernih hišah v Londonu, Sankt Peterburgu, Melbournu, Bostonu in celo New Yorku.[12] Daleč stran od kranjskega »poglavnega mesta«, v katerem mu je z besedami mlade Crobathove dame tistega večera v Stanovskem gledališču, zvesto po nemškem, »pripadla palma«, torej vse priznanje in zmaga!

Družina Giuseppeja Vianesija iz dobe, ko so nastopali s komično opero *Seviljski brivec*. Avstrijska nacionalna knjižnica. Vir: Europeana.

[1] Predmutacijski otroški glasovi so lahko sopranski.

[2] Vir: Louise Crobath, Tagebuch 1844. Ms 466. Hrani NUK. Dnevnik sem v celoti iz nemške pisane gotice transkribirala in odlomek z več drugimi v slovenščino prevedla Urška Perenič.

[3] Barbier/Il Barbiere di Seviglia.

[4] Šlo je v čitalnicah večinoma za prirejanje po tujih, med njimi italijanskih predlogah. Luiza Pesjakova se je proslavila tudi kot prevajalka za slovenske čitalniške odre.

[5] Jože Sivec, »Donizettijeve opere v Stanovskem gledališču v Ljubljani,« v: *Muzikološki zbornik II*. Ur. Dragotin Cvetko. Ljubljana: FF UL, 1966. Str. 52–64. Tu 59. Prav tako gl. časopis *Carniolia* št. 38 (10. 5. 1844), str. 152. Gl. tudi Stanko Škerlj, *Italijanske predstave v Ljubljani od VII. do XIX. stoletja.* Ljubljana, 1936: s. n. 169–170. Prav tako Stanko Škerlj, *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih.* Ljubljana: SAZU, 1973.

[6] Sivec 1966: 59.

[7] Škerlj 1973: 225, 229, 230–240 sl. 254 sl.

[8] Prav tam: 408–409.

[9] To tedaj še pomeni kratko opero in ne opereto v modernem pomenu besede, torej izmenjavo petja in dialogov.

[10] Anon., »Slovensko gledališče,« v: *Slovenski narod* št. 28 (9. 12. 1905).

[11] Ne dnevničarka ne dopisnik v *Carniolii* ne omenjata še enega sina Enrica, ki je tudi pel v operni skupini, ki jo je vodil oče. Gl. npr. pevski sestav za izvedbo *Betly*, napisano za Teatro Nuovo v Neaplju 1836. leta.

[12] Gl. npr. Alfredo Bernardini, »Due chiavi per Rossini? Storia e sviluppo dell'oboe a Bologna prima del 1850,« 1988. Dostopno prek: http://www.bibliotecamusica.it/cmbm/biblio/w1988_berna.pdf.

Ddr. Igor Grdina

Izgubljena arija

Luiza Pesjakova. Vir: Wikipedija.

Luiza Pesjak je 27. aprila 1872 doživela vrhunec svoje umetniške poti: po prejemu nagrade za izvirni libreto v slovenščini – tovrstno podpiranje naporov literarnih avtorjev je bilo v 19. stoletju še redko – je svojo stvaritev, lirično opereto *Gorenjski slavček*, tudi videla in slišala. Tisto soboto »na korist siromakom notranjskim in dolenskim« v ljubljanskem deželnem gledališču uprizorjeno delo je doživelo velik uspeh. Pesnica je za krstno predstavo prispevala tudi obsežni verzni prolog, v katerem je obiskovalce Talijinega hrama opozarjala na lakoto, ki je tedaj pestila posamezne predele na Slovenskem, ter jih opominjala na dobrodelnost.

Note, ki jih je nad verze Luize Pesjak zapisal Anton Foerster, so bile prav tako deležne velikega priznanja. Pozneje je skladatelj svojo stvaritev s pomočjo češkega literata in gledališčnika Emanuela Františka Züngla, ki je kot libretist sodeloval tudi z Bedřihom Smetano, predelal v opero, za katero je po triumfalni ljubljanski izvedbi na večer pred državnim praznikom 30. novembra 1922 obveljalo, da je za slovensko glasbenoscensko ustvarjalnost reprezentativna. Skladatelja je tedaj gromovito ploskanje priklicalo na oder, gledališka uprava pa mu je izročila velik lovorjev venec, ovit s trakovi v barvah narodne zastave. *Gorenjski slavček*, katerega partituro je nekoliko predelal Karel Jeraj, je tedaj dobil klasično uprizoritveno verzijo. Foerster, ki je imel v času velikega triumfa že 85 let, zaradi težav s sluhom sicer ni mogel doživeti vseh razsežnosti nove redakcije svojega dela, lahko pa je spremembe videl v partituri in na odrskih deskah. Ni pričevanj o tem, da bi bil z njimi nezadovoljen. Gotovo sprememb ni imel za maličenje – kakor se jih tu in tam grobo označuje v naših dneh. Nasprotno: dejstvo, da je leta 1923 končal svojo drugo opero *Dom in rod*, dokazuje, da mu je uspeh prejšnje leto dal moč za dokončanje obsežne partiture. Žal pa njegova stvaritev nikoli ni bila izvedena ali posneta.

Operetna varianta Foersterjevega najbolj znanega dela se je zelo ločila od poznejših opernih. V slednjih je ena glavnih točk zgodnejše verzije – Chansonettova arija – doživela veliko skrajšanje. Iz nekaterih verzij je celo izpadla. Za Luizo Pesjak in njeno zasnovo odrskega dogajanja pa je bila ta točka zelo pomembna: dobromisleči tujec, ki hoče pomagati s čudovitim glasom obdarjeni Minki, ko se ta skupaj z materjo znajde v stiski, si dekle predstavlja kot slovito pevko. Prepričan je, da bi lahko zavzela galske – tj. francoske – odre in očarala publiko. Chansonette, ki je skupaj z ženo v nemirnih vojnih časih pobegnil iz rodne dežele med Slovence, namreč meni, da bo dekle imelo po pevskem pouku pri njem sijajno prihodnost. Pravi:

Kmalu te ljubeč ogreval
bode muze sveti dom;
gorko hvalo meni peval,
ki te v njega vpeljal bom.
In občudoval zavzeti
tebe pevkinjo bo svet,
ko umetnosti prevneti
in najlepši bodeš cvet;
ko v zeleni boš dobravi
Galce navdušila ti,
k čisti boginji v težavi
»Norma« vzdignila oči;
ko »Romejo« hrepeneče
pod balkonom slonel bo,
tvojo, »Julije« sloveče,
čul prisego tam sladkó;
ko »Marjeta« se znebila
boš pokoja in miru,
in tak mično zgovorila:
»Iti sama znam domú«;
ko očarala »Pamina«
boš »Taminu« ti srce,
In s čutili »Kerubina«
zmagala občinstvo vse;
ko z molitvijo ganila
boš »Agata« še nebo,
in po domu boš tožila
»Mignon« s pesnijo željnó! –
Modra Norma, Jul'ja zvesta,
daj Marjetica, rokó,
bleda Mignon, pojdi v mesta,
kjer ti lavori cveto!

Na premieri operete *Gorenjski slavček* je arijo, ki je v partituri nosila številko 5, pel pozneje v mnogih evropskih in ruskih Talijinih hramih proslavljeni baritonist Josip Nolli. Poluradna *Laibacher Zeitung*, katere kritik nad sámo odrsko zgodbo ni bil niti malo navdušen, je 29. aprila 1872 priznavalno zapisala, da je ta točka vsebuje motive iz različnih oper – iz Bellinijeve *Norme*, Gounodovega *Fausta*, Mozartove *Čarobne piščali*, Webrovega *Čarostrelca* in še nekaterih drugih. To pomeni, da je skladatelj sledil avtorici besedila, ki je v libretu evocirala znane sopranske vloge. Deloma je celo uporabila – če se opremo na sodoben literarnoteoretski slovar – tehniko tekstne montaže, saj je ob omembi glavne ženske vloge iz *Fausta* citirala tudi verz iz te opere.

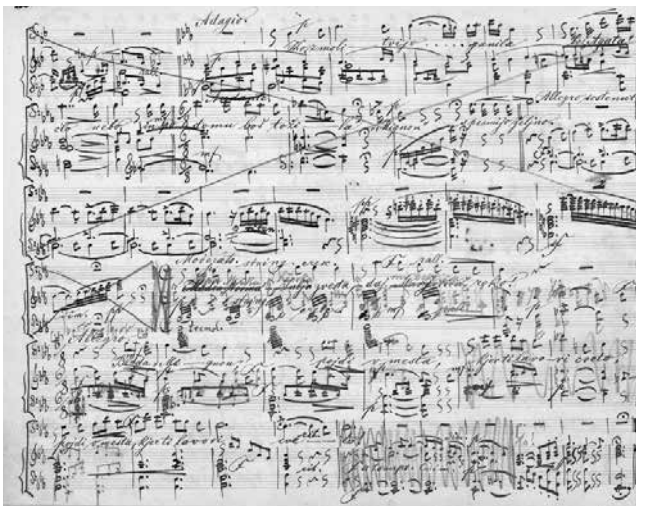
Fragmentarno ohranjeni rokopis najzgodnejše operne verzije *Gorenjskega slavčka*, ki je glede na datume v njem nastal (do) leta 1876, se hrani v ljubljanski Narodni in univerzitetni knjižnici. Kaže, da gre za tiste točke partiture, ki jih

ni bilo mogoče prenesti v poznejše predelave. Foerster, ki se ni mogel pohvaliti z visokimi prejemki, je bil očitno prisiljen varčevati na vsakem koraku. Tudi z notnim papirjem. Zato je, kadar je le šlo, v novejših verzijah uporabil starejše zapise točk ali njihovih delov.

Chansonettova arija je v partituri, nastali (do) leta 1876, še (skoraj) popolna; nahaja se na straneh 178–195. V uverturo pa je – za 20. stranjo – pomotoma uvezan del njenega prečrtanega klavirskega izvlečka. Ta fragment, ki je močno popravljan in nazadnje še prečrtan, je zanimiv zaradi spremembe besedila ob sklepu arije. Konec se je v klavirski verziji glasil takole:

Lepa Minka, hčerka zvesta,
daj mi, deklica, rokó,
bleda Mignon, pojdi v mesta,
kjer ti lavori cveto.

Smisel spremembe je jasen: Chansonette se ob sklepu svoje arije vrne iz zanesenih predstav v odrsko realnost. Verjetno je za spremembo libreta poskrbela kar Luiza Pesjakova sama, saj češki ustvarjalec besedila za operno verzijo *Gorenjskega slavčka* ni znal slovensko. V orkestrski verziji te točke tekstnega popravka ni. Pozneje sta bila pri natisu klavirskega izvlečka Foersterjeve opere – zanj je leta 1901 poskrbela Glasbena matica – ohranjena samo prvi del arije in sklep, ki pa je spet doživel manjšo spremembo. Tako se je izgubil naštevalni del Chansonettovega nastopa, register sopranskih vlog.

Prečrtani odlomek klavirskega izvlečka s Chansonettovo arijo, ki je uvezan v partituro operne verzije *Gorenjskega slavčka* iz leta 1876. NUK MN 100/1979: Foerster, Anton, Pesjak, Luiza, Züngel, Emanuel František (1876). Gorenjski slavček. Vir: Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.

Z dramaturškega stališča je arija pomembna, saj izraža dobronamernost v Franciji rojenega pevskega učitelja. Tako se v spletkah, s katerimi ga hočejo nekateri odrski liki onemogočiti, povečuje komični učinek, saj občinstvo ve, kako preprosto in omejeno razmišljajo tisti, ki mu pripisujejo slabe namene. Tudi sklep opere je po Chansonettovi ariji bolj logičen. Publiki je jasno, da Francozova plemenitost, ki se izkaže z darežljivostjo, ni naključna, temveč da izvira iz njegovega značaja.

Vendar pa so v procesu predelave *Gorenjskega slavčka* v opero prevladale drugačne misli. Registrska arija, ki je bila v komičnih operah v 18. stoletju, pa tudi še v začetku 19. priljubljena – spomnimo se samo na Mozartovega *Don Giovannija* (1787) ali Rossinijevo *Potovanje v Reims* (1825) –, se je začela zdeti zgolj zaviralka

odrske akcije. Zaradi tega pa je iz slovenske kulturn(ozgodovinsk)e zavesti izhlapelo pomembno pričevanje o svetovljanskih obzorjih Luize Pesjak, ki vsaj posredno govorijo tudi o njeni umetniški ambicioznosti. Pesnica je namreč dobro poznala glasbeno gledališče svoje dobe in njegovo klasiko, o čemer pa ne pričuje samo libreto za *Gorenjskega slavčka*. V Stritarjevem *Zvonu* je namreč 15. maja 1877 objavila prispevek o svojem doživetju saškega Dresdna. Med drugim je zapisala:

> Leta 1854. sem potovala po Nemški in užila v Draždanih zlate, nepozabljene dni. Poletje in življenje sta cveli, a jaz, mlada, srečna, mehka vsacemu vtisu, naslajala sem se čarobnosti od narave in umeteljnosti. Kako bi ne bila tudi šla v dvorno gledališče! 19. junija so igrali Weberjev »Freischütz«. Sloveča [Emmy] La Grua je pela Agato. Često poprej sem poslušala to opero; vendar mi je zdaj bilo, kakor bi mi prvič zazvonila na uho. Zdaj še le sem razumela nje skrivnostno čarobo; zdaj mi je bila jasna instrumentov govorica: v njej je vonjal in šumel gozd, v njej je tožil slavec v mirni tihotni noči! Kako sladko-domače je vejalo iz lovčeve hiše, kako čudovito-lepo je tamkaj zvenela visoka pesem ljubezni! A groza me je bilo, kader se je svetla podoba izpremenila v mrak, nevihta razsajala in v volčji duplini divjala besovska sila. Weberjev »Freischütz«, ta nesmrtna, gozdna pesem, je oživila v meni vso romantično poezijo. In kako se je igralo! Kje bi vzela besed, popisujoča Agato? – La Grua je tedaj bila na vrhunci svoje slave; Evropa in Amerika sta se jej čudili.

Potem pa je pesnica obudila spomin še na 5. december 1872, ko je kot Webrova Agata v Dresdnu doživela svoj odrski krst njena najstarejša hči Helena. Bila je še imenitnejša kot La Grua, ki od poroke z Garibaldijevim pribočnikom in poznejšim generalom Giacintom Carinijem leta 1867 ni več nastopala. Luiza Pesjak pravi:

> Zadnji krat je pala zavesa. Agata prihiti k meni, na tla se vrže pred leseno klopčico, pokloni mi kitico rož in me začne objemati z obema rokama. Krasnejša je bila, nego li kedaj poprej. Navdušeno so ji plamenele oči; radost je poveličavala nje lepoto. »Presrečna sem, da živim,« vzklikne: »zdaj vem, kako je v nebesih! Ni-li prav, da se nisem hotela odreči umeteljnosti? Kaj so vsi zemeljski zakladi proti njej? – Mati, predraga moja! kako te ljubim! […] Kaj ne, da se tudi ti veseliš? Kaj ne, da se od same radosti jokaš, in si tudi ti srečna?« – »Kako bi ne bila srečna? Nisi li ti moja hči?« – »Ali še pomniš, mati, kader sem bila dekletce malo, malo, tebi do kolen, tvoja Lenička, ter sem vedno rekala, da me je Bog samo za petje ustvaril?«
>
> Čudo pač ni, da sem videla edino svojo hčer, v njeni sreči do malega pozabila sama sebe, ter da nisem zapazila raznih ljudi, ki se jih je bilo nabralo okolo naju. Na odru je bilo vse živo: pevci, pevke in godci iz orkestra so hoteli čestitati mladi pevki; a molčali so, ter očarani gledali nje čisto veselje, nje otročjo ljubezen. Intendant grof Platen, [nečak] slavnega pesnika [istega priimka], nama se je približal in prijazne besede govoril, čudeč se izvrstnemu talentu. Prvi kapelnik, imeniti [Julius] Rietz, tudi jo je živo pohvalil[.]

Luiza in Helena Pesjak sta vrh vsega tedaj v saški prestolnici stanovali pri Adelaidi Müller, ki je bila vnukinja Čarostrelčevega libretista Johanna

Friedricha Kinda. Po njeni zaslugi si je slovenska pesnica lahko ogledala celo Webrov klavir.

Helena Pesjak je po velikem uspehu s svojo prvo vlogo postala povsod zaželena operna pevka. Velike uspehe je žela na nemških odrih – razen v Dresdnu še v Berlinu, Hannovru, Wiesbadnu, Breslauu/Vroclavu in Bremnu. Njen prvi mož je prav tako bil gledališki človek – v Schwerinu rojeni in v Rigi umrli igralec Wilhelm Rieckhoff, ki je nastopal tudi v Ameriki. Po opustitvi odrske kariere je Helena Pesjak nekaj časa živela v Gorici. Kot priznana učiteljica petja je v glasbeno umetnost tam uvajala tudi poznejšo primadono dunajske Dvorne opere, sopranistko Anno von Mildenburg, ki je leta 1909 postala soproga vodilnega usmerjevalca literarnih gibanj v cesarskem mestu Hermanna Bahra.

Luiza Pesjak je z obsežno Chansonettovo arijo pravzaprav ustvarila svojevrstno vezilo svoji hčerki Heleni, ki je tedaj, ko je nastajalo besedilo za opereto *Gorenjski slavček*, že naravnala svoj kompas proti prostranstvom glasbene umetnosti. Debitirala je dobrega pol leta po njenem krstu z eno od vlog, ki jih je pesničina domišljija pripisala odrski osebi! Zato je še toliko razumljivejša sreča, ki jo je Pesjakova doživela ob hčerinem uspehu v saški prestolnici.

Vse kaže, da je bila Helena na mamo zelo navezana. Leta 1877 sta obe umetnici odpotovali v severno Italijo. Pevka se je izpopolnjevala v glasbi, pesnica pa se je predala literarnemu ustvarjanju. Kljub besedilu za *Gorenjskega slavčka* pa njen položaj v slovenski književnosti ni bil trden. Predsodki proti ustvarjalnosti žensk so bili še močni. Fran Levstik, ki je bil zelo nenaklonjen književnosti izpod njihovih peres, je veljal za pravcatega patriarha …

Z besedilom registrske arije pa je Luiza Pesjak zadala resen problem literarni in kulturni zgodovini. Pokazala je, da odru namenjena dela, ki so nastala v obdobju čitalnic, niso tako preprosta, kakor je toliko in toliko let pozneje sodba o njih. V *Gorenjskem slavčku* Chansonette namreč omenja vrsto velikih vlog, ki sta jih uprizoritvena praksa in recepcija potrdili kot klasiko. Še najmanj znana je dandanes iz Goethejevega romana o učnih letih Wilhelma Meistra sposojena Mignon Ambroisea Thomasa, ki pa je bila v 19. stoletju zelo cenjena. Pri Juliji lahko domnevamo, da je imela Luiza Pesjak v mislih glavno junakinjo po znameniti Shakespearovi tragediji o zaljubljencih iz Verone napisane opere Charlesa Gounoda. A načeloma bi bila mogoča tudi njena vrstnica iz opusa Filippa Marchettija. Italijanski mojster, ki ga je v 20. stoletju skoraj povsem zagrnil prah pozabe, je bil v času, ko je nastajalo besedilo *Gorenjskega slavčka*, dovolj znan. Njegova opera o Romeu in Juliji je bila krstno izvedena v Trstu oktobra 1865.

Najti bi bilo mogoče še nekaj primerov, ko se je umetnost, ki so jo gojili v čitalnicah – operetnega *Gorenjskega slavčka* so namreč izvedli pevci, ki so nastopali na ljubljanskem amaterskem odru oziroma v zboru –, povezovala s kar najširše priznano ustvarjalnostjo. V Mariboru je Ernst Schuch, ki je maturiral na tamkajšnji gimnaziji, Slovencem pomagal pri pripravah za prve zahtevnejše glasbene nastope, o čemer v svojih spominih poroča Josip Sernec. Mož je končal kariero kot eden od najpomembnejših naslednikov Juliusa Rietza. Bil je povsod čislani dirigent partitur dveh velikih Richardov – Wagnerja in Straussa. Slovenska zgodovina čisto gotovo ni tako revna in preprosta, kakor nas hočejo prepričati tisti, ki je ne poznajo.

Dr. Ferdinand Blaznik

Nekaj utrinkov iz stare indijske književnosti

Indijsko književnost tvori veličastna množica sijajnih starih in vsebinsko zelo različnih besedil; spodbujali so jo predvsem trije veliki religiozno-filozofski sistemi: brahmanizem, budizem in hinduizem. Najstarejšo dobo zaznamuje obdobje Ved, ki je trajalo od približno sredine 2. tisočletja dalje, in brahmanska literarna tradicija, ki se navezuje nanje. Epika se je oblikovala že v obdobju Ved, ko sta nastala tudi pomembna epa Mahabharata *in* Ramajana. *Slednja sta ustaljeno obliko dobila v predklasični dobi, ki je trajala do leta 200 pred našim štetjem. Budistični spisi, ki so nastali po smrti Bude okoli 480 pr. Kr., pa so vplivali zlasti na vzpon pripovedništva in razvoj tibetanske, kitajske in japonske filozofije in literature. V drugem, klasičnem obdobju Indije, ki je trajalo do konca 12. stoletja, pa so se poleg religijsko-mitološke epike razmahnili tudi lirika, dramatika in pripovedništvo. Poleg sanskrtskega jezika sta se uveljavila tudi novejši verziji prakrti in pali.* Pančatantra *velja za najpomembnejšo pripovedniško zbirko bajk, legend in basni.*

Izbrana tematika je tako obsežna, da je mogoče le v bežnem očrtu nanizati nekaj najvažnejših historičnih in novejših znanstvenih del, opozoriti na nekaj zanimivosti in na koncu navesti pomembno gradivo, kjer je mogoče dobiti dodatne informacije. Predstavitev v pričujočem prispevku se v celoti opira na izbor del iz moje knjižnice.

Beseda o Vedah

Vede, ki pomenijo znanje in védenje, so skupno ime za obsežno bramansko književnost, ki obsega himne, žrtvene obrazce, magijske izreke, filozofske razlage … Vede tvorijo pretežno štiri zbirke: *Rigveda*, *Samaveda*, *Jajurveda* in *Atharvaveda* ter spisi, ki obravnavajo temelje indijske religije, kot so npr. znane *Upanišade* in *Sutre*. *Rigveda* s svojimi več kot 1000 himnami, zbranimi v mnogih knjigah raznih avtorjev, je najstarejši in najpomembnejši del Ved. *Upanišade* so vedski spisi, ki so nastajali od okoli 900 pr. Kr. vse do zadnjh stoletij pred začetkom našega štetja. Kot samostojni teksti so se uveljavili dokaj pozno, pod imenom Vedanta, kar pomeni sklepni, zadnji del Ved. Dr. Lenart Škof je leta 2005 pri založbi Nova revija objavil sijajno delo z naslovom *Upanišade: Besede vedske Indije*, v katerem navaja, da prinašajo *Upanišade* prva filozofska besedila v zgodovini indijske misli. Upanišadski misleci so po njegovem mnenju zasnovali nauk o krogu življenja in smrti (*samsara*). Pri njih se je prvič pojavil nauk o vzročni povezanosti dobrih in slabih dejanj in njihovih posledic (*karma*). V upanišadah se brahman kot tisto najvišje in presežno prvič razkriva v sebstvu: brahman je atman. Primož Pečenko je v zanimivem delu *Pot pozornosti*, ki ga je izdala založba Domus leta 1990, predstavil osnove budistične meditacije, preiskušene v Burmi, ki temelji na kanoničnih spisih, ohranjenih v jeziku pali. Na str. 13 piše:

»V Upanišadah, ki spadajo v vedsko komentatorsko literaturo, je svoboda (*moksa*) opisana kot spoznavna istovetnost atmana (najglobje bistvo človeka) in brahmana (absolutni duhovni princip vesolja). Kdor doživlja sebe ločeno in v nasprotju s svetom, živi v prividu svojega relativnega jaza – v resnici pa je človek in svet človek (tat tvam asi).«

Temeljna dela klasične indijske književnosti: *Mahabharata, Bhagavadgita, Ramajana, Damapada*

Mahabharata, veliki spev o potomcih Bharate, je verjetno začel nastajati okoli leta 500 pr. n. št. in obsega okoli 100.000 dvojnih verzov. Indijski junaški verz šteje 32 zlogov. Glavno vsebino pesnitve tvori pripoved o bojih med Kuriji in Panduji, vanjo pa se vpleta tudi množica legend, bajk in filozofskih vstavkov. Za najznamenitejši spev velja *Bhagavadgita*, zelo znan pa je tudi spev o Savitri, ki ga zelo skrajšanega poznamo iz nekdanjega gimnazijskega učbenika *Svetovna književnost* (Mladinska knjiga, 1966).

Bhagavadgita ali *Gospodova pesem* je gotovo najbolj znana filozofska pesnitev stare Indije. Bralcem izven indijskega sveta to delo omogoča najhitrejše spoznavanje duha bramanizma, Indijcem samim pa pomeni Gita še marsikaj drugega, saj gre za odlomek iz njihovega najpomembnejšega filozofsko religioznega dela. Oba glavna sobesednika Gite – Ardžuna kot junak in Krišna kot eno najbolj priljubljenih hinduističnih božanstev – z resnobo in zavzetostjo, preprostim jezikom in klenim izrazjem zagotavljata Giti trajno privlačnost tudi zaradi njene velike strpnosti. Številne ideje izražajo visoko etiko zahtev korektnega življenja.

Zakaj modrejši ne bili
bi mi in zla preprečili,
mi, ki vemo, da to ni prav,
če se družine uničijo.
Že dostikrat smo slišali,
da tisti, ki uničujejo
zakone in brez njih žive,
živeti morajo v peklu.
Nikoli časa ni bilo,
ko mene in tebe ni bilo
in zbranih vojskovodij teh.
In nikdar ne bo prišel čas,
ko ne bi nas nikjer bilo.
Kdor je obvladal čute vse,
naj sklene z mano v jogi se.
Kdor čute zna obvladati,
dosegel pravo je modrost.
Le tisti bo dosegel mir,
ki čute zna obvladati,
in ko s predmeti pride v stik,
ne ljubi jih in ne mrzi.[1]

Leta 2021 je izšlo eno najnovejših pomembnih del o stari indijski misli avtorice Nine Petek z naslovom *Bhadavadgita: Onstran vezi, tostran svobode*. Uvodoma zapiše, kako je prvotno poimenovana *Bharata* postala *Mahabharata*. Nekoč so se namreč zbrali bogovi in na eno stran postavili štiri Vede, na drugo pa *Bharato*. Slednja je tehtala več. Je superiornejša od Ved, tako po teži svojih naukov kot po vsebini, in kdor jo razume, je osvobojen vseh grehov. V enem izmed poglavij (Umetnost življenja in osvobajanja) avtorica zapiše tudi esencialno sporočilo knjige, ko odgovarja na vprašanje, kako živeti dobro življenje: v skladu z *dharmo*. A to ne pomeni zgolj delovanja za univerzalno dobro, ampak tudi za lastno, najbolj intimno dobro, t.j. *mokšo*. Tako se pokaže, da si z harmoničnim dharmičnim življenjem hkrati ustvarjamo pogoje za preseganje dobrega življenja in prehod v brezpogojno dobro.

Med velika dela indijske književnosti uvrščamo tudi *Ramajano*, veliki ep, ki je nastajal od približno leta 600 pa vse do 2. stoletja naše ere in v okoli 24.000 dvojnih verzih opisuje zgodbo o junaku Rami in njegovi ženi Siti, ki jo je ugrabil demon Ravana. Verjetno je tudi ta ep podobno kot morda *Mahabharata* delo več pesniških generacij.

Damapada – steza popolnosti je zbirka izrekov, pregovorov oziroma aforizmov, ki so najverjetneje nastali v tretjem veku pred našim štetjem kot ponazoritev budističnega moralnega sistema – Dame. V predgovoru h knjigi[2] je navedeno pojmovanje Karla Gustava Junga o razlikah med indijskim duhom in zahodnim pristopom k stvarnosti. Carl Gustav Jung po mnenju citiranega prevajalca osnovno razliko vidi v opazovanju vloge in mesta duha v vzhodnih in zahodnih civilizacijah. Na vzhodu je duh sama podlaga obstoja, je kozmični faktor, ki upravlja celotno stvarnost človekovega bivanja na zemlji. Svet ne obstaja kot nekaj istovetnega za vsakogar, ki ga naseljuje – način njegovega obstoja je odvisen od naše lastne psihične stvarnosti in pogleda na ta svet. Človeške usode ne upravljajo bogovi, ampak človek sam, če je sposoben prepoznati iluzorni svet ustvarjenega in če odkrije nespremenljivo stvarnost absolutnega, ki obstaja v vseh pojavnih oblikah. Na zahodu pa duh nima položaja absolutne stvarnosti; je nekaj dokaj temačnega in tajnega, dostopnega samo peščici izbranih, ki s pripisovanjem prevelikega pomena duhu pretiravajo. Duh je za zahodnega človeka nekaj povsem ničnega – na njegovo mesto prihaja realnost vsakodnevne borbe za grabljenjem vseh dobrin, ki jih nudi ta svet: imovina, zdravje, znanje, tehnološke ugodnosti, javni ugled ali politična moč. V omenjenem delu velja izpostaviti zanimivo zgodbo, v kateri je slikovito zaobjeto vse bistvo budizma:

> Pravijo, da je nekoč neki vojščak prepotoval dolgo pot da bi se srečal s svetim učencem Bude in ga vprašal, ali lahko sliši učenje o stezi, po kateri je Buda dosegel osvobojenje. Menih mu je odgovoril: »Ne delaj zla. Delaj dobro. Naj ti bo um čist. To je učenje Bude. Ali je to vse, reče vojščak? Saj to ve vsak petletni otrok. Morda, se je glasil odgovor, toda malo osemdesetletnikov lahko to udejanja.[3]

[1] Prev. Vlasta Pacheiner (Mladinska knjiga, zbirka Kondor, 1970)
[2] Navezujemo se na izdajo *Damapada – steza popolnosti*, ki jo je prevedel in priredil Tomislav Longinovič. (Beograd: Prosveta, 1981).
[3] Prevod je delo avtorja prispevka.

ESEJ

Steza popolnosti, kot jo imenuje *Damapada*, očitno ni tako lahka in naivna, kot se zdi na prvi pogled. Opredeljuje jo vrsta pravih/dobrih ravnanj, od pravega vpogleda, hotenja, besed, delovanja, življenja, napora in spominjanja. Pravilno delovanje je po *Damapadi* tisto, ki ni sebično in presega osebno korist. Vsako dejanje v tem svetu mora temeljiti na usmiljenju in ljubezni. Pravilno življenje, ki predstavlja peto stopnjo na stezi človeka, ki sledi Budini Darmi, predstavlja popolni zakon duhovne osvoboditve. Ta izhodišča kratko ponazorimo z nekaj najbolj ilustrativnimi citati:

> To kar danes smo, izhaja od naših včerajšnjih misli; naše današnje misli gradijo naše jutrišnje življenje: življenje je delo našega razuma. Če človek govori in dela tako, da ima pri tem čist um, ga veselje spremlja kot lastna senca. Ceni človeka, ki govori o tvojih napakah, kot da ti je odkril zaklad. Ceni modreca, ki te opozarja na življenjske nevarnosti. Če človek v borbi premaga tisoč in še tisoč drugih, drugi človek pa premaga samega sebe, bo zmaga tega vrednejša, ker je premagati samega sebe najvrednejša od vseh zmag; niti bogovi neba, niti demoni podzemlja ne morejo zmago takega človeka spremeniti v poraz. Opomba: Bistvo tega rekla Damapade je dokaj podobno povzel znan latinski pregovor, ki pravi: Se ipsum vincere maxima victoria est (premagati samega sebe je največja zmaga). Človek, ki zaradi svoje sreče prizadene druge, ki prav tako želijo srečo, ne bo našel sreče. Za človeka, čigar besede so laži, za človeka ki krši Veliki Zakon in prezira višji svet, ne obstaja zlo, ki ga ta človek ne bi mogel storiti.

Dramatika in lirika

Med pomembnega starejšega predstavnika obeh literarnih zvrsti štejemo Kalidasa, ki je verjetno živel v prvi polovici 5. stol. po n. št. na dvoru kralja Čandragupte II. v severni Indiji. Pripisujejo mu razna dramska dela, med njimi *Šakuntalo*, napisano po epizodi iz *Mahabharate*. Mnogi vidijo v njej vrhunec indijske drame. Njegova lirska pesnitev *Oblak* vsebuje sijajne opise pokrajine, ki jih pregnani ljubimec pošilja svoji izbranki na sever. Mladinska knjiga je leta 1973 izdala izbor sanskrtske lirike z naslovom *Kot bilke, kot iskre*. Izjemen indijski filozof, pisatelj in lirik Rabindranath Tagore je zaslovel po svetu, ko je leta 1913 prejel Nobelovo nagrado za literaturo. Zahvaljujoč prevajalcu Alojzu Gradniku lahko v slovenskem jeziku beremo več njegovih del: *Rastoči mesec* (1917), *Ptice selivke* (1921), *Vrtnar in Žetev* (1922), *Gitandžali* (1924) in *Spevi*. V knjižici *Spevi* je Tagore zapisal: »Noč je sredi maja, veter je z juga. Zgrešil sem pot in hodim in hodim; iščem, česar ne morem doseči, in dosežem, česar ne iščem.« V tem iskrivem zapisu se Tagore kaže kot subtilni poznavalec človeka; vidi ga tudi kot iščoče bitje, ki nenehno stremi za cilji, ki se nam izmikajo kot nedosegljivi. Hkrati pa zapis morda ponazarja prej nanizano osupljivo raznoterost indijske filozofije in religije, ki išče pota do resnice, spoznanja, karme, večnosti in sebe.

Filozofija in religija

Le redke dežele se lahko pohvalijo s tako silovito kompleksnostjo in hkratnim prepletom sfere religije in filozofije, kot to velja za Indijo. Filozof

Sarvepali Radakrišnan, ki je leta 1963 postal tudi predsednik republike, je že med obema svetovnima vojnama izdal monumentalno delo v dveh delih z naslovom *Indijska filozofija*, ki jo je leta 1965 v prevodu izdala založba Nolit Beograd v obsegu 1132 strani. V delu avtor obravnava predvsem šest klasičnih bramanskih filozofskih sistemov, ki jim tudi v evropski filozofiji najdemo mnoge vzporednice. Za raznovrstnostjo idej teh na prvi pogled zelo raznolikih sistemov – nyaya, vaišešika, samkhya, yoga, purva mimasa in vedanta – obstaja – tako zapiše avtor – neka skupna osnova, ki jo lahko imenujemo »narodna filozofija«, ki je kot jezero, iz katerega vsak mislec lahko črpa za svoje cilje. *Indijska filozofija* ima svoj temelj v duhu, ki je višji od same logike, in meni, da je kultura, ki je osnovana na logiki in znanosti, sicer lahko koristna, ne more pa delovati poduhovljeno. Razum je v teh sistemih podrejen intuiciji. Logični razum ne more dojeti življenja v njegovi polnosti. Obstaja nekaj, kar presega zavest o sebi in kar lahko poimenujemo intuicija, odkritje, kozmična zavest, videnje boga ...

V zvezi s temi vprašanji naj omenim podobno izjemno delo verjetno največjega hrvaškega poznavalca budizma Čedomila Veljačiča, ki je izdal obsežno delo *Razmejitev azijskih filozofij* v dveh knjigah (Zagreb: Sveučiliščna naklada Liber, 1978). V slovenščini imamo na voljo le prvi del.

Številni indijski filozofi so močno vplivali na kitajsko budistično in taoistično misel. Dr. Maja Lavrač v svoji sijajni knjigi *Onkraj belih oblakov* omenja filozofa Nagarjuno, ki mu pripisujejo utemeljitev doktrine srednje poti. Razvil je sistem dvojne resnice in z njim povezano načelo praznine, ki ga v osemčlenski negaciji povzema tako:

Nič ne nastane,
nič ne izgine,
nič ni večno,
nič ni končno,
nič ni identično,
nič ni različno,
nič se ne premika sem,
nič se ne premika tja.

Ta tekst nakazuje zvezo s filozofijo taoizma in budizma z nekaj zanimivimi prekrivanji, katerih jedro je utemeljitelj taoizma Lao Ce razložil takole: »Kdor ne deluje, ne more biti poražen. Kdor ni na nič vezan, ne more nič izgubiti. Ne-delovanje izpolnjuje naravno premeno obstoječega.«

Svami Vivekananda je v knjigi *Vedanta, glas svobode* (Zagreb: Naprijed, 1992), nenavadno zanimivo definiral religijo. Religija ni niti glas niti teorija niti intelektualni pristanek. Je uresničenje v srcu naših src.

Nekaj informacij o pomembnejših knjigah Indije

Slovenska književnost novejše dobe zlasti po zaslugi objav sijajnih del Filozofske fakultete v Ljubljani postopoma zmanjšuje razkorak med srbsko in hrvaško ter našo prevodno literaturo v času SFRJ. Jugoslavija je tedaj držala korak s

prevajalsko elito Zahoda. Med drugim je izhajala tudi revija velikega formata *Kulture istoka, časopis za filozofijo, književnost in umetnost Vzhoda*. Dolga leta sem bil zvest naročnik te sijajne revije. Prav ta revija je leta 1987 objavila zanimiv članek z naslovom »Indija in Slovenci«, ki ga je napisal Krešimir Krnic (let. V, št. 15, januar-marec 1987, str. 58). V članku poudarja, da se je pravo zanimanje Slovencev za Indijo začelo v prvi polovici 19. stoletja z lingvistom Franom Miklošičem, ki se je med drugim ukvarjal tudi z proučevanjem sanskrta. Malo kasneje, v drugi polovici 19. stoletja, pa je sanskrst proučeval, kot navaja revija, tudi Davorin Trstenjak (1817–1920). Bil je duhovnik, leposlovec, mitolog, zgodovinar in liberalno-katoliški publicist; kot župnik je nazadnje služboval od leta 1879 do svoje smrti v Slovenj Gradcu, kjer je tudi pokopan. Ob pedesetletnici književnega delovanja tega neumornega publicista je Andrej Fekonja napisal knjižico v obsegu 31 strani, izdano v Ljubljani leta 1887. leta z naslovom: *Davorin Trstenjak, slovenski pisatelj*. Na straneh 22 in 23 avtor navaja več razprav o indijskih temah, ki jih je objavil v *Novicah*.

Temeljna dela za poznavanje indijske kulture in literature v srbskem ali hrvaškem jeziku, ki večinoma še niso prevedena v slovenski jezik: *Stara indijska civilizacija*, *Patanjđali izreke o jogi*, *Pancatantra*, *Počeci indijske misli*, *Stara indijska književnost*, *Mahabharata* in *Ragvedski himni*. Foto: osebni arhiv avtorja.

Lectures on India, izjemna knjiga avtorja Caleba Wrighta, izdana leta 1851 v Bostonu, z množico sijajnih gravur na naslovnici; na levi hindujska boginja. Foto: osebni arhiv avtorja.

Dddr. Mira Delavec Touhami

Iztrgane korenine

Izid: **maj 2025**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Urednica: **dr. Meta Lenart Perger**

Prvo poglavje

Prihod

S počasnimi koraki je stopila v ozko izbico na drugi strani gradu, od koder se je odpiral lep razgled na pred njo ležečo kranjsko ravan. Ni ji bilo do razgleda, ki se ji je ponujal, ni ji bilo do pogovora. Sesedla se je v naslanjač. Če bi lahko, bi stresla s sebe vso bolečino, a se je ta le še bolj lepila nanjo. Njena utrujena glava je iskala počitek, duša miru. Zaprla je za trenutek objokane oči. Takrat so se sprehodile mimo podobe, napolnjene s spomini. V njej se je trgalo in hkrati kipelo. Na čelu so se ji nabrale potne kaplje, medtem ko so se ji po licih ulile solze. Njen notranji glas ji je šepetal: »Odšla si, odšla …«

Še enkrat je vzela v roke pismo, ki ga je napisala pred dnevi. Z očmi je sledila svojim besedam.

Moja ljubljena Josipina,
moj ljubljeni otrok,
moje vse,

če bi lahko prebrala te vrstice, ki jih je zapisala tvoja uboga zapuščena mati. Če bi lahko imela vsaj malo upanja, bi bilo mojemu srcu lažje. Josipina, tvoja uboga mati je zvečer sama, brez tebe. Ti si bila moje vse v tem sicer težkem in duhovno mrtvem svetu. Razumela si me, ljubila si me, čeprav si te nisem zaslužila, moj angel.

Moja ljubljena Josipina, usmili se me. Bi lahko prišla samo za trenutek in potolažila svojo mater, ki je brez tebe uboga, zapuščena in brezmejno nesrečna? Pridi k meni in prinesi s seboj svojega otroka, da ga lahko še enkrat objamem.

Dovoli mi, da te še naprej skromno ljubim. Na tem svetu si bila premalo časa, da bi ti znala pokazati vse, kar sem ti želela povedati. Hiteli sva vsak dan vsaka posebej, saj ni bilo časa za dolge pogovore. Vem, da te v marsičem nisem znala razumeti in podpirati, kot bi si zaslužila. Sedaj se je v moje srce naselila bolečina, ki ne najde izhoda. Tava in tava, a vse je brezciljno.

Josipina, moja draga Josipina, moj angel, moje vse, usmili se me, pomagaj mi, pomagaj me potolažiti. Na svetu nimam več nikogar, ki bi me razumel in me imel tako rad, kot si me imela ti, moj angel. Vedno si bila moj angel, kajne, in vedno boš ostala moj angel?

Vem, da te bom nekoč spet videla. Prišla mi boš naproti in me objela. Tam bosta tudi tvoja otroka, ki bosta iztegovala svoje majhne roke k meni. A dokler

te mi Bog ne vrne, bo moje ubogo srce ostalo raztrgano in prazno, moje trpljenje pa neizrekljivo.

Josipina, moja Josipina, samo ti si me razumela. Samo ti. Tako je še danes, ko me spremljaš v mislih. In Lovro? On ni mogel razumeti niti polovice tvojega srca. Bil je preveč sebičen, da bi videl dlje od samega sebe. Ni znal čutiti, kot je čutilo tvoje srce, ki je trpelo v ljubezni do vseh. Tudi sedaj, po tvojem odhodu, noče razumeti moje bolečine zaradi tebe. Od mene zahteva stvari, ki jih ne morem storiti, ne morem sprejeti.

O hčerka, čuti z menoj! Čuti tam zgoraj! Mi tukaj na tem svetu smo neskončno revni in izgubljeni. Revni in odtujeni drug od drugega. Naša življenja hitijo mimo in se izgubljajo pred našimi očmi, izgubljajo pravi pomen. V resnici smo samo kot bežni nebesni utrinki, ki pridejo in gredo. Le zakaj tega mnogi ne uvidijo? V resnici je vse tako kratko in hitro. Znamo še slišati šum lastne duše? Znamo še zaznati utrip najmanjše žile, ki poganja naš življenjski studenec? Jaz sem še vedno brez tebe, moj otrok.

Ni mi težko priznati, da sem te bila nevredna. Morda sem ti premalokrat povedala, kako rada te imam? Ali pa te kot svoje edine hčerke nisem znala prav ljubiti, dokler te nisem izgubila? Mogoče te mi je Bog zato tudi vzel, da bi razumela bolečino? Ja, to bolečino, ki trga moje ude dan za dnem, uro za uro, minuto za minuto. Trga me in hkrati duši. Zakaj nisem odšla jaz? Tako bi ti lahko še živela in vsi tvoji otroci. Še zdaj te vidim, kako si se veselila, da boš postala mama!

Odpusti meni, svoji ubogi materi! Odpusti mi vse grehe, napake, saj moje ubogo srce potrebuje samo tvoj objem, stisk roke in srečen pogled. Ampak ostani rajši zgoraj pri Bogu. Pošlji mi le svojo dušo, da me bo potolažila in bom čutila, da si z menoj.

Ah, ti si in boš ostala v naših srcih za vedno in nikoli te ne bomo pozabili.

Josipina, moja Josipina, tvoja mati te z zlomljenim in uničenim srcem prosi, da bi ti služila. Mi lahko kako pomagaš?

Tvoja zapuščena in nesrečna mati

Pisemski listi so ji spolzeli iz rok in zazrla se je v mlado žensko, ki je zrla vanjo s fotografije na mizi. Nasmeh mladenke s slike je skušala prezrcaliti na svoje ustnice, vendar brez uspeha. Odkar je hčerina smrt zarezala v njeno srce, se je veliko spraševala o smislu svojega življenja, smislu vsega, kar je še ostalo. Čeprav je ljubila svoja sinova, to niso bila ista čustva, ki jih je gojila do svoje hčere. Bilo je drugače. V njej je nastala velika praznina. Odmrl ji je del srca, ki je bil samo hčerin. Počutila se je povsem otopelo, prazno, votlo in odrevenelo. Ni imela moči, da bi se ukvarjala s komerkoli ali čimerkoli. Svet je zaznavala samo še kot odsev in vrtiljak, opazovala ga je le od daleč. Kadar se ji je pred očmi odvrtel prizor hčerinega pogreba, je videla sebe samo le kot izvotljeno telo. Zanjo je bila še vedno živa, le da se je ni mogla dotakniti. Ponoči je trkalo na njena vrata, odpirala so se okna, ugašale so sveče. Ostali v gradu niso razumeli, kaj se dogaja, in bilo jih je strah. Škropili so z žegnano vodo in molili, ona pa je imela občutek, da Josipinina duša ni našla miru, se ni hotela posloviti in ni hotela umreti. Vse to je vedela. Kako le bi se želela posloviti, ko pa je življenje ljubila brezmejno! A poti življenja in smrti sta ji bili drugače določeni. Materino srce tega ni moglo razumeti, sprejeti, slišati …

»Zakaj nisi vzel mene, ljubi Bog? Zakaj si vzel njo, ki je bila v cvetu mladosti? Zakaj si vzel moja vnuka?« se je spraševala. »Kje sem naredila napako, da sem bila tako kaznovana? Kako naj to popravim? Je človek res tako šibek, kadar ga zadane Božja pravičnost? Je res tako težko živeti v svoji neizprosni resničnosti, ki je mnogi

ne morejo sprejeti? Tako življenje teče mimo nas in ga sploh ne zaznavamo kot del sebe. Popolnoma se odtujimo od vsega, kar nam je bilo dano. Nemoč sproža v človeku različne občutke. Na trenutke jezo, bes, sovraštvo, potem pa tudi žalost, skrb, bolečino. Kako dolgo bo trajala ta bolečina, ki ne popusti in me drži za roke? Je bolečina res edina možnost, da grem skozi vse občutke, ki sem jih gojila do svoje hčere? Ali pa je zgolj laganje sami sebi, ker me je preprosto strah iti naprej v življenju in se želim oklepati vsega, česar ne želim spustiti, ker mogoče nikoli ni bilo povsem moje? Saj so nam konec koncev otroci dani od Boga, poslani so nam, da se ob njih učimo o svojem življenju in skoznje spoznamo sami sebe. A kaj, ko je najlažje lagati sebi in bežati pred seboj! Izgovori in izgovori. Tisoč, milijon, milijardo jih najdemo za vsako malenkost. To je najlažje in najhitrejše.«

Nenadoma je potrkalo na vrata sobe.

»Mati, ste dobro?« jo je z druge strani vrat spraševal zaskrbljeni sin Janko.

»Hvala, vse je v redu. Ne skrbi, sin moj.«

»Obisk imate.«

»Saj veš, da v teh dneh ne sprejemam rada ljudi. Kdo pa me išče?« je odgovorila rahlo nejevoljno.

»Vaš zet, Lovro Toman,« je odvrnil Janko.

Ni vedela, ali naj se njegovega prihoda veseli. Vedela je le, da ni prišel samo na obisk ali jo pozdravit.

»Sporoči mu prosim, naj me počaka v sprejemni sobi. Pridem.«

Slišala je, kako so se Jankovi koraki oddaljili in izzveneli po stopnicah. Zložila je pismo in ga položila v majhen predal svoje pisalne mize. Zavezala si je črn damski klobuk, v srce zaklenila solze žalosti in stopila iz sobe. Zaslišala je pogovor med Jankom in Tomanom.

»Kako si, dragi prijatelj?« je zanimalo gosta. Njegov glas je bil globok in je zvenel odločno.

»Kako le! Odkar je umrla moja sestra, so moja mati cele dneve v svoji sobi in zelo malo govorijo. Skrbi me zanje. Tudi pravega apetita nimajo. Mogoče jih boš ti lahko prepričal, da smo tukaj še drugi in jih potrebujemo,« je zaskrbljeno razlagal Janko.

»Dragi moj svak! Saj veš, da si mi bil vedno kot brat in bi želel, da tako ostane tudi naprej. Rad bi, da me spoznaš za resničnega in pravega brata, ki ti vedno želi vse dobro, tudi če ti kdaj izrečem kaj ostrejšega ali storim kaj bolj grobega. Prišel sem po dolgem času spet k vam na Turn, na katerega me vežejo lepi spomini. Drugače imam v Gradcu zelo veliko dela v svoji odvetniški pisarni,« je dejal Toman. Udobno se je namestil na zofo v sprejemni sobi. Popravil in pogladil si je brado, ki mu je medtem občutno zrasla. Z očmi se je oziral po sobi, kot bi skušal zbrati svoje raztresene misli in spomine, ki so bili na vsakem vogalu turnskega gradu.

»Vem, Lovro. Vedno si bil predan svojemu delu. Spomnim se časov, ko si še študiral in zahajal k nam na Turn,« je obujal spomine Janko, medtem ko je sedel na stol poleg Tomana.

Vstopila je mati Jožefina, ki je skušala pod črno tančico zakriti solzne oči. Umikala je pogled v tla. Sedla je v naslanjač, ki je stal nasproti Jankovega stola. Toman ji je podal roko, ki jo je stisnila le narahlo.

»Kako ste, mati? Prišel sem vas obiskat,« je skušal najti pomirjujoče besede. A že ko jih je izrekel, je spoznal, da mu ne uspeva najbolje in bi se najrajši pogreznil v tla ali pokril z debelo zimsko odejo, da ga nihče ne bi mogel najti.

Dr. Simona Pulko in dr. Melita Zemljak Jontes

Profesorju dr. Jožetu Lipniku ob častitljivi 90-letnici

Profesor Lipnik je zagotovo eden izmed tistih izjemnih, vêlikih učiteljev, ki je pustil neizbrisen pečat v pedagoškem poslanstvu marsikaterega (bodočega) učitelja, učiteljice. Njegova predavalnica je bila zmeraj polna, prav tako pa tudi predprostor njegovega kabineta. A ne zaradi preverjanja prisotnosti, pač pa njegovega izjemno strokovnega znanja, a tudi znanja o svetu in vrednotah sploh. Še tako zahtevne vsebine je znal približati vsakomur, teoretična izhodišča pa zmeraj podpreti z oblico praktičnih primerov. Strokovnost, nazornost, jasnost, pestrost, zanimivost; vse to so bile odlike njegovih predavanj. Vedno znova je iskal možnosti, da bi za vsakega izmed slušateljev, slušateljic ustvaril priložnost(i), nenehno spodbujajoče in z iskanjem načinov, da bi se lahko izkazali; v vsakem je znal poiskati tisto najboljše. Noben problem ni bil nerešljiv in še tako velika težava je z njegovo pomočjo postala neznatna. Z izjemnim pedagoškim erosom je podarjal in nesebično delil svoj izjemno bogat slovenistični svet. V izjemnem znanstveniku, strokovnjaku in pedagogu pa je bilo vedno tudi veliko srčnosti, človečnosti, skrbi za sočloveka.

Profesor Jože Lipnik se je rodil 28. 2. 1935 v Rogaški Slatini. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je študiral slovenščino in ruščino, na Filozofski fakulteti v Zagrebu pa magistriral in doktoriral iz filologije/jezikoslovja ter pridobil naziv doktor znanosti. Med letoma 1958 in 1970 je poučeval slovenščino in druge predmete na I. osnovni šoli, na obrtni šoli in na steklarski šoli v Rogaški Slatini. Med letoma 1970 in 1975 je bil pedagoški svetovalec za slovenski jezik na ZRSŠ, v enoti Celje. Od leta 1975 do upokojitve 2002 je predaval na Univerzi v Mariboru, predvsem metodiko in didaktiko slovenskega jezika in književnosti, občasno tudi druge predmete. Predaval je na več tujih univerzah in bil gostujoči profesor na Univerzi na Dunaju in na Univerzi v Olomucu na Češkem. Udeležil se je številnih znanstvenih srečanj in konferenc v Barceloni, Berlinu, Bernu, Bratislavi, Budimpešti, Debrecenu, Drinovcih, Jeni, Kaunasu, Kijevu, Klaipedi, Limeriku, Ljubljani, Olomucu, Opolu, Oslu, Nitri, Pesci, Pragi, na Reki, v Sombotelu, Trenčinu, Trnavi, Tuluzu, Ustju nad Labo in Zagrebu. Štiri leta je bil član ministrske komisije za CEEPUS in koordinator CEEPUS mreže SI-4. Bil je izvedenec za pedagoško področje pri Inšpektoratu RS za šolstvo in šport. Leta 2002 se je upokojil na Univerzi v Mariboru kot izredni profesor za področje didaktike slovenskega jezika in književnosti.

Dr. Simona Pulko, dr. Jože Lipnik in dr. Melita Zemljak Jontes na jubilantovem praznovanju v Knjižnici Rogaška Slatina 3. marca 2025.

Znanstveno-raziskovalno delo profesorja Jožeta Lipnika je tesno povezano z družboslovjem in humanistiko, predvsem z vzgojo in izobraževanjem ter didaktiko slovenskega jezika in književnosti. Njegova bibliografija od leta 1955 obsega kar 449 bibliografskih enot, med katerimi velja izpostaviti strokovne monografije, visokošolske učbenike in priročnike, kot so npr.: prirejen prevod Rosandićevega dela *Metodika književne vzgoje* (1991), monografija *Metoda branja in dela z besedilom v osnovni šoli* (1992), *Metodika govorne vzgoje: priročnik za delo vzgojiteljic in staršev* (1993), *Leksikon domačih in tujih književnikov: priročnik za maturante* (1995), *Stoji učilna zidana* (1996), *Ulice in trgi Rogaške Slatine* (2005), *Deset jezikov* (2015), *550 let osnovne šole Pilštanj - Lesično* (2016), *Krajevna imena: Občina Rogaška Slatina* (2018), *Brestovec* (2020).

Sicer njegovo strokovno in znanstveno delovanje obsega: avtorstvo več izvirnih znanstvenih in strokovnih člankov, več znanstvenih in strokovnih prispevkov na mednarodnih znanstvenih konferencah doma in v tujini, samostojnih poglavij v znanstvenih in strokovnih monografijah, znanstvenih in strokovnih sestavkov, učbenikov, recenzij, kritik, polemik, slovarjev, priročnikov, intervjujev, umetniških del in umetniških sestavkov (izdal je zbirko za otroke *Mali čvek* ter samostojne pesniške zbirke *Lepo zaradi tebe je živeti*, *Sedem križev* (skupaj z Erno Ferjanič; bil je soavtor v dveh pesniških zbirkah: *Morje in obala 2* ter *Pesmi prostora 2*), *Pogovori v samoti*, *Molitve za mojo muzo*, *Morje in obala*); organizacijo več znanstvenih in strokovnih srečanj (o Leopoldu Volkmerju, Francu Simoniču in Francetu Kidriču); uredništvo, (so)mentorstvo pri nebolonjskih magistrskih delih in doktorski disertaciji, mentorstvo skoraj 200 diplomskim delom; prevajalstvo, lektorstvo, fotografiranje.

Za svoje delo je prejel številna odlikovanja, npr.: red dela s srebrnim vencem, zlato plaketo Univerze v Mariboru, plaketo Pedagoške fakultete Univerze v Olomucu, plaketo Univerze Pecs, priznanje šlezijske univerze v Opolu, zlati lovorjev list Zveze tabornikov Jugoslavije, je častni občan Občine Rogaška Slatina in častni član senata (akademskega sveta) Pedagoške fakultete Palackega v Olomucu.

Profesor Jože Lipnik je strasten planinec in nad lepotami gora od nekdaj navdušuje tudi druge. Marsikoga je popeljal na okoliške gore, tudi na Triglav, vodil je tudi ekspedicijo na Kilimandžaro in je na najvišjem vrhu Afrike izobesil občinsko in državno zastavo. Več let je vodil *Klub 4000+* in osvojil več kot deset štiritisočakov, med njimi tudi Mont Blanc.

Profesor Jože Lipnik je ob častitljivi 90-letnici še vedno izjemno aktiven, ustvarjalen, poln življenjske energije. Človek, ki ljudi okoli sebe s svojo uglajenostjo, prijaznostjo, z nalezljivim nasmehom vedno toplo objame, človek, ki se še vedno nesebično razdaja za soljudi in jim pomaga, kjer koli le lahko.

Parafrazirano z besedami Gustava Janga: S spoštovanjem in s hvaležnostjo lahko govorimo in pišemo o profesorju Lipniku, ker se je vedno znal dotakniti človeškosti in človečnosti marsikoga ter ju pomembno sooblikovati. Kurikulum je nujnost, toda toplina, srčnost in ljubezen so življenjsko potrebne roži in otrokovi duši za njuno rast. S svojim zgledom je iz dneva v dan kazal in dokazal, da biti dober učitelj, dobra učiteljica ni zgolj poklic, temveč poslanstvo. Zato je ob zelo bogati bibliografiji za marsikoga najprej in predvsem učitelj, vzornik, zgled, Človek, zapisan z veliko začetnico.

Dr. Željko Oset

Alenki Puhar ob 80. obletnici rojstva

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Alenka Puhar (1945) je publicistka, raziskovalka, esejistka, javna osebnost, borka za človekove pravice in predvsem intelektualka širokih nazorov. V začetku februarja je praznovala obletnico svojega življenja, ki se je začelo na osvobojenem ozemlju v Beli krajini nekaj mesecev pred koncem druge svetovne vojne. Konec vojne ni pomenil le konec morije, temveč tudi prelomnico v življenju njenih staršev – slikarja Franceta Miheliča in učiteljice (logopedinje) Helene Puhar. Po starših je podedovala občutek za lepo, presežno in zgodovinsko ter hkrati analitično razmišljanje o jeziku, s čimer so povezane tudi njene nadpovprečne veščine pisanja v prepoznavnem slogu. To najbolje ponazarja pogosta parafraza misli Izidorja Cankarja o slogu: s ciljem ustvariti dobro zasukane stavke.

Alenka Puhar je začela »sukati stavke« že med študijem anglistike in primerjalne književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, ko je prevedla – dejansko pa tudi v skladu z Wittgensteinovo teorijo prenesla v slovenski miselni svet – roman Georga Orwella *1984*. Šlo je za intelektualno pogumno dejanje, hkrati pa tudi za izraz ambicioznosti mlade intelektualke s – v terminologiji tistega časa – »pozitivno sociologijo«. S tem je opozorila nase širšo javnost, pa tudi varuhe javnega mnenja – ki so bili tedaj sicer »liberalnejši«, kar je pomenilo manj strogi, ne pa nujno zagovorniki liberalnih načel, kot se to danes pogosto napačno in oportunistično interpretira.

Zaposlena je bila kot novinarka v različnih medijskih hišah, najbolj pa je povezana s *Sobotno prilogo* časopisa *Delo*. Ni naključje, da jo je Udba spremljala pod kodnim imenom »Priloga«. V njenem obsežnem opusu je izjemno pomembno (zame najpomembnejše) delo P*rvotno besedilo življenja: Oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju* (Zagreb: Globus, 1982), ki raziskuje zgodovino otroštva na Slovenskem v 19. stoletju. Knjiga temelji na podrobnem pregledu zgodovinskih virov, spominov in dokumentov, s katerimi avtorica razkriva pozabljene ali prezrte vidike življenja otrok v zgodovinskem kontekstu. Delo velja za eno prvih obsežnejših raziskav zgodovine otroštva v Sloveniji in še vedno pomembno prispeva k slovenski zgodovinopisni in kulturni refleksiji. S tem je posegla v molk o otroštvu in otrocih ter kot naslov izbrala naslov novele Ivana Cankarja, ki je s svojimi deli zaznamoval generacije slovenskih učencev. Knjiga bralce sooča s potiskanjem spominov v podzavest in s številnimi travmami iz otroštva na individualni ravni, kar oblikuje skupinsko duhovno in materialno izročilo. Njeno sporočilo je, da je otroštvo nedolžna doba slehernika, ko se

oblikuje človeško srce, ki »se morda po dolgem romanju nekoliko spremeni ali izbriše posamezna beseda, morda se malo predrugači slog – a prvotno besedilo ostane in je vsem očitno.« Do takrat so se narodopisne in druge sorodne raziskave precej dosledno izogibale problematiki otroštva in otrok, čeprav so se s sicer sistematičnim domoljubnim zanosom ukvarjale z različnimi vidiki skupinskega izročila. Avtorica pa ugotavlja, da se je že v 19. stoletju spremenil položaj otrok – »Otroštvu je tako rekoč [proti koncu 19. stoletja] izjemno zrasla cena.«

Alenka Puhar je v zgodnejšem obdobju svojega publicističnega dela izdala knjigo *Peticije, pisma in tihotapski časi* (1985), ki je del prizadevanj za ukinitev smrtne kazni v Sloveniji, obenem pa tematizira odnos med posameznikom in državo. Gre za preizpraševanje temeljnih pravic posameznika v razmerju do države, ki v imenu skupnosti postavlja pravila, tudi z monopolom nad nasiljem. Teme represije in nasilja ter prezrtih posameznikov postanejo dominantne v njenem nadaljnjem opusu, zaradi česar se je uveljavila kot ena vidnejših predstavnic *Nove revije* in *Odbora za varstvo človekovih pravic*.

V času zgodovinskih prelomnic je, vključno s premišljevanjem o prihodnosti slovenskega naroda z vidika natalitete, kulturne in ekonomske samoohranitve ter nacionalne identitete, objavila knjigo *Slovenski avtoportret 1918–1919* (1992). V njej je analizirala in inventarizirala slovensko samopodobo v jugoslovanski dobi, torej v obdobju, ki ga je Ivan Cankar opisal kot »sobivanje z bratranci«, na pragu velikega zgodovinskega dosežka – preraščanjem Slovencev v nacijo. Osamosvojitev je tako videla kot prelomnico, ki namesto objokovanja zahtevnih okoliščin prinaša odgovornost in samostojno pot v prihodnost.

Alenka Puhar je avtorica številnih monografij – biografskih albumov osebnosti. Med njimi so dela o njenem očetu Francetu Miheliču in mačehi Miri Mihelič, pa tudi o prezrtih osebnostih ali tistih, katerih življenjske poti so bile ugrabljene zaradi ideoloških manipulacij zgodovinskega spomina. S tem se ukvarja z »gibljivim spominom« in bojem proti mitizaciji preteklosti, ki služi utrjevanju oblasti določenih izbrancev zgodovine. Ena od žrtev takšnega zgodovinskega prirejanja je bila Angela Vode, ženska, ki je verjela v enakost in boljšo prihodnost skozi izobraževanje in boj za enake možnosti. Zaradi njenega ugleda in integritete je bil Alenki Puhar zaupan dnevnik Angele Vode. Dnevnik in spremljevalna študija kontekstualizirata dogajanje, ki je oblikovalo predstave o preteklosti, še posebej v odnosu do sil osi in taktičnega zavzemanja za narodne interese. Vodetova je bila v tem pogledu dosledna, zato je bila deležna brutalne sovražnosti in kaznovanja s strani svojih nekdanjih sopotnikov. Toda njen prispevek – tudi po zaslugi Alenke Puhar – je danes zgodovinsko potrjen in brezčasen. Vprašanje Angele Vode je Alenki Puhar postalo eno izmed izhodišč za razmislek o vlogi žensk v družbi. S tem je spodbudila projekt *Pozabljena polovica*, v katerem je opravljena zgodovinska inventura ženskega prispevka k slovenski družbi v zadnjih treh stoletjih.

Alenka Puhar je veliko pozornost namenila tudi slovenskemu zamejstvu – najprej kot udeleženka na dogodkih, ki so pred letom 1990 omogočali svobodnejšo izmenjavo mnenj, nato pa v zadnjem obdobju s knjigo *Most čez Zaliv* (2022). S tem je sporočila, da je zamejstvo integralni del slovenskega prostora. Kratek zapis naj zaključim s parafrazo pozdrava, ki ga Alenka rada uporabi v pozdravu: *Bog živi Alenko!*

Mag. Hanzi Filipič

»Na Koroškem nam je slovenščina srčna zadeva«

Ob 80. obletnici rojstva Franca Kattniga

Dipl. inž. Franca Kattniga odlikujejo predvsem ljubezen do slovenske besede, zgornjerožanskega narečja, ljubezen do nemške in slovenske literature in kulture, umetnosti, glasbe in knjig, odlikujejo ga duhovitost, domiselnost, kreativnost, iniciativnost, nezamenljivi humor. Odločilno je sooblikoval kulturno, politično in družbeno življenje ne samo koroških Slovencev. Vedno se je zavzemal za sožitje, za dobre odnose do vseh, ne glede na njihovo svetovno-nazorsko pripadnost ali jezik, ki ga govorijo.

Franc Kattnig se je rodil v nedeljo, 7. januarja 1945, pri Prosenu v Spodnjih Goričah v občini Rožek. Z mamo sta živela pri starih starših. Dedek, ki je imel fanta zelo rad, je pazil nanj in mu veliko pripovedoval, babica pa mu je brala iz knjig. Mali Franc je preživel svoje otroštvo v toplini stare kmečke domačije, kjer so ga vsi imeli radi.

V hiši je bilo veliko knjig, ki sta jih prinašala rožeški župnik Niko Marktl in Flori Košat, oba poverjenika Mohorjeve družbe. A tudi stari stric (Janez Katnik) in stric (Bertrand Kotnik), oba duhovnika, sta poskrbela za knjige, kulturo in izobraževanje. Ljubezen do slovenskega domačega narečja, kulture in knjige mu je bila položena v zibelko.

Po štirih letih šolanja v ljudski šoli v Rožeku in dveh letih v glavni šoli v Št. Jakobu je Franc leta 1957 opravil sprejemne izpite za pravkar ustanovljeno Slovensko gimnazijo v Celovcu. V gimnaziji je dobil »kar tri očetovske profesorje«: dr. Joška Tischlerja, dr. Pavleta Zablatnika in Franceta Cigana! Na novi šoli se je zelo dobro počutil; leta 1963 je opravil maturo kot eden izmed prvih maturantov Slovenske gimnazije.

Po maturi je na Tehnični univerzi na Dunaju vpisal strojno tehniko in študij uspešno konča leta 1969. Med letoma 1969 in 1977 je na isti univerzi deloval kot asistent na različnih inštitutih, od letalstva do transportne tehnike.

Na Dunaju se je vključil v delovanje Kluba slovenskih študentov, kjer je postal klubski knjižničar. Študentje s Francem na čelu so z informacijskimi listi in prireditvami obveščali nemško javnost ter dunajske časnikarje in politike o vprašanjih koroških Slovencev.

Že v svojem gimnazijskem času je izdajal šolski glasili *Problemi* in *Francej je zmeraj zraven* ter pomagal pri razpečavanju revije koroških mladih pisateljev in pisateljic *Mladje*, kasneje je kot predsednik Kluba mladje postal »tehnični urednik« *Mladja*. Ob tem je poskrbel še za novo organizacijsko aktivnost in pripravil potujočo razstavo »mladjevcev«, koroško-slovenskih umetnikov, ki objavljajo v *Mladju*, soorganiziral jezikovno letovanje otrok na morje pa tudi

Franc Kattnig (v sredini) v družbi Zdravka Inzka in Monike Novak ob prejemu 46. Tischlerjeve nagrade. Foto: Vincenc Gotthardt.

gledališko skupino »oder mladje« in »lutke mladje«. S sodelavci je izdal tudi nekaj knjižic.

Na Dunaju je bil aktiven član Akcijskega komiteja za pravice koroških Slovencev in leta 1976 pripravil knjižico *Für die Rechte der Minderheiten* (*Za pravice manjšin*). Demonstriral je za pravice Kurdov, za konec vietnamske vojne, za enakopravnost žensk, zbiral podporo za lačne in uboge in pomagal številnim beguncem. Pri tem je navezal marsikateri stik, in ko je izvedel za možnost posvojitve dojenčka iz Južne Amerike, sta se z ženo odločila, da posvojita malo Ano oziroma Miši.

V svojem dunajskem času je bil vseskozi povezan s Koroško; ko so ga doma pobarali, ali bi hotel podedovati domačijo, se je vrnil na Koroško. Ker ni dobil obljubljene službe učitelja fizike in matematike na Tehniški srednji šoli na Koroškem, je prevzel mesto vodje Slovenskega informacijskega centra v okviru Narodnega sveta koroških Slovencev.

Franc je bil poln idej: akcija »Dvojezično je bolje«, da bi se tudi nemško govoreči naučili slovensko, oktobrska arena v Celovcu, Tischlerjev pokal in Tischlerjeva nagrada so le nekatere izmed njegovih številnih pobud.

Pri samostojni kandidaturi Koroške enotne liste leta 1975 je podpiral glavnega kandidata Pavla Apovnika, ki je le za las zgrešil izvolitev v koroški deželni zbor, vključen pa je bil tudi v volilni boj KEL z glavnim kandidatom Karlom Smollejem pri deželnozborskih volitvah leta 1979.

Že leta 1977 je bil tudi referent za tisk v odboru Krščanske kulturne zveze, ki mu je s kratkimi prekinitvami ostal zvest do leta 2013. Tudi tam je spodbudil marsikateri projekt, sploh je bila trojica Nužej Tolmaier, Janko Zerzer in Franc Kattnig izjemno produktivna.

Leta 1979 je Franc Kattnig dal pobudo za ustanovitev domačega rožeškega Kulturnega društva po imenu Peter Markovič. Od začetka pa vse do leta 2023 je bil predsednik društva. V 40 letih se je zvrstilo krepko čez 300 raznih prireditev, od gledaliških predstav, branj do domačih in klasičnih koncertov. Dejaven pa je bil seveda tudi v občinski politiki in predvsem v rožeški fari.

Leta 1981 mu je ravnatelj Mohorjeve dr. Anton Koren zaupal vodenje Mohorjeve založbe. V najkrajšem času je Franc Kattnig popeljal Mohorjevo založbo med takrat večje založbe na Koroškem in postopoma dvigoval število pri celovški Mohorjevi letno izdanih knjig. Prvi večji podvig je bila izdaja (skupno z Jankom Zerzerjem) seznama dvojezičnih imen južne Koroške leta 1982. Leto kasneje je bil med soustanovitelji revije *Celovški Zvon*, prevzel je urejanje *Mohorjevih koledarjev*, *Pratike*, mesečnika *Družina in dom* ter številnih knjig. Z nemškimi izdajami je založbo uveljavil na nemško govorečem trgu in po osamosvojitvi razširil dejavnost v Slovenijo. Pod Kattnigovem vodstvom so začela izhajati dela avstrijskih sodobnih avtorjev in avtoric v slovenskem in dela slovenskih avtorjev in avtoric v nemškem prevodu. Izhajale so znanstvene razprave, zgodovinske študije, prevodi slovenske in nemške literature, proza, pesniške zbirke, verske knjige, priročniki, otroške knjige, učbeniki, umetniški koledarji, monografije in šolske knjige.

V času Kattingovega delovanja je Mohorjeva izdala krepko nad 1600 knjižnih izdaj. Za življenjsko delo na področju založništva ga je Strokovno združenje založnikov in knjigotržcev Slovenije leta 2001 odlikovalo s prestižno Schwentnerjevo nagrado.

Dobro je sodeloval tudi z ravnateljem Mohorjeve Antonom Korenom in tako sta na Francevo pobudo nastali Omana ustanova in spomenik pred Mohorjevo. Kattnigovo vodilo je bilo, da je govorjenje sámo premalo, da je treba ideje tudi uresničiti in prepričanja potrditi z dejanji.

Po upokojitvi ni miroval, z dvojno močjo se je posvetil urejanju zapuščine strica p. Bertranda Kotnika, predvsem pa dopolnjeval stričev narečni slovar, ki je končno izšel leta 2017 pod naslovom *Marnvam po domače*. Predano se je posvečal delovanju kulturnega društva in predvsem raziskovanju del rožeškega slikarja Petra Markoviča (1866–1929).

Franc Kattnig s svojo nasmejanostjo in prijaznostjo vedno deluje prikupno. Ko ga srečaš, imaš takoj občutek, da si mu pomemben. Ima izjemno sposobnost odkrivanja talentov, ljudi zna nagovoriti in pritegniti k sodelovanju.

Franc je vedno poln idej in zamisli, duhovit in šaljiv. Legendarni so njegovi nagovori ob predstavitvah in koncertih. Ko so mu v Cankarjevem domu, v veliki Linhartovi dvorani, izročili Schwentnerjevo nagrado, je bil zelo nervozen, ker ni imel pripravljenega govora, a ko je bil na odru, je povedal, da je v Sloveniji slovenščina predvsem komunikacijsko sredstvo, pri nas na Koroškem pa srčna zadeva. In takrat so vsi v dvorani vstali in mu zaploskali.

Čeprav mu je bolezen pred dvema letoma vzela veliko, mu njegovega prijaznega in prikupnega nasmeška ni mogla vzeti. In veliko, zelo veliko je ostalo!

Konec januarja letos je Franc Kattnig prejel 46. Tischlerjevo nagrado za življenjsko delo na kulturnem in založniškem področju ter za dolgoletno prizadevanje v prid slovenskega jezika in kulture na Koroškem.

Slavljencu Francu Kattnigu iz srca voščimo vse dobro ob njegovem osebnem jubileju in mu želimo trdnega zdravja.

Marko Pišljar
Odsevi bližine in Šepet križpotij
Celjska Mohorjeva družba, 2021, 2024

Ifigenija Simonović

Dolgoletni predstojnik psihiatrične bolnišnice v Idriji dr. Marko Pišljar je zdravnik, profesor znanstvenik in pesnik. Kot sopotnik dr. Jožeta Felca je od samega začetka sodeloval pri reviji *2000*. Je urednik šestih strokovnih monografij in avtor znanstvenih študij s področja zdravljenja odvisnosti od alkohola in duševnih motenj starejših ljudi.

Dve pesniški zbirki, *Odsevi bližine* in *Šepet križpotij*, na kateri želim opozoriti, razgrinjata Pišljarjevo intimno bivanje (navznoter in navzven). O prvi zbirki je za *Zvon* pisala Manca Košir, jaz pa obe dojemam kot zaokrožen, neločljiv opus. Druga zbirka prvo dopolnjuje. Vsebinsko in oblikovno sta nerazdružljivi, loči ju le čas nastanka oziroma natisa. Spremno besedo za obe zbirki je napisal Jože Faganel.

V prvi zbirki pesnik sledi želji po izrekanju misli. Od besede do besede je bližje razodetju. Pesem išče v naravi, zaznava svetlobo, navduši se nad lastno živostjo. Pesnik je »samotno sonce«, ki vzhaja, zahaja, deli svetlobo, zagrinja v temo. Na poti po gozdnih poteh svež zrak prebuja zavest: »Znova začutim blagodejno svetlobo spoznanja« (*Sprehod*). V pesmi *Besede darovane* pojasni, kako besede določajo človeka od rojstva do smrti. Podajamo si jih, z njimi dosežemo drug drugega. Govoriti drugemu/slišati drugega je stik med dušo in dušo, kar je najtesnejša možna bližina. V pesmi *Sam* piše, da bi lahko živel brez vida, sluha, sposobnosti tipa, brez besed, ki bi karkoli razjasnjevale, a nikakor ne bi mogel živeti »osamljen / sam / brez tvoje besede in tvojega poslušanja, brez žarú bivanja in tvojega čutenja, / brez pogledov in nasmehov, brez najine bližine, / boleče in srečne.«

Podobno je tudi v drugi zbirki. Pesem *Naveza* konča z mislijo, da »hodiva in potujeva naprej. / Najina vez postaja preizkušena in jeklena, / še močneje varuje pred padcem v globine samote, / v temno naročje nesmisla.« Močna ljubezenska pesem. Proti koncu zbirke se nahaja pesem *Besede bodo darovane*, ki se konča z verzom »besede se bodo darovale«. To je katarzično spoznanje, odločen izstop iz sebe. Tudi upanje.

V pesmih s politično ali zgodovinsko vsebino (v obeh zbirkah) je izrazito pesnikovo stališče do polpretekle zgodovine. Naj omenim nekaj pesmi: *Mrtva telesa padajo, Nasilje sveta, Pobiti bratje, Tisoči in deset tisoči ležijo, Oljka, Stopinje v praproti, V viharju nasilja*.

Občutje, da sta Pišljarjevi zbirki *Odsevi bližine* in *Šepet križpotij* par, jača njuna likovna podoba, delo Petra Abrama. Naslovnici napovedujeta besede, ki izstopajo iz praznine. Nakazani so natrgani koščki papirja, ki jih razumem kot posamezne besede, ki sestavljajo pesem. Na naslovnici prve zbirke so te dveh barv, zelene ali vijoličaste, dokaj geometrijskih oblik, ki pa imajo tudi vsaka svojo belo senco in ploskovno

osvetlitev/zatemnitev, toplino/hlad. Torej se tudi v likih (besedah) samih že dogaja razslojenost/večpomenskost. Ne dotikajo se, med njimi je urejena/umirjena razdalja. Ti, po obliki »vogalnati« liki, so samostojni in se uredijo/umirijo v krog (v organsko zaključeno pesem). Na naslovnici druge zbirke so liki beli (prazni, goli). Obrobljeni so s temno senco, ki jih nekako »dviga« s podlage, da lebdijo, kakor da bi bili »razmetani«. So zelo različni po obliki, se dotikajo ali pa ne. Združijo ali »umirijo/uredijo« se med stranicami trikotnika (troedinosti?). So na videz sproščeni, a vendarle ujeti. Jezik, sintaksa, slog – besede so pesem šele, ko dobijo ogrodje/okvir. Nujna je tudi teža. Misel kot breme in smisel.

Na križpotju se je treba odločiti glede smeri. Kroženje/vračanje/ponovno začenjanje ni več mogoče. Križpotje je tam, kjer se zavemo »križa« (bremena, razpotja), kjer je (po Bogu dana) svoboda zamejena. Od tam naprej se začenja osebna in enkratna odločitev, usmeritev, pot. Konec iskanja, oklevanja. Storjenemu koraku sledi naslednji, vse do naslednjega križpotja (do preizkušnje, dileme). Odhajanje od stičišča, ukinjanje stika, vstop v samoto.

Petru Abramu je uspelo, da naslovnici Pišljarjevih zbirk odgovorita na dve vprašanji: kako pesem nastaja in kako se izgotovi.

Tudi hrbta zbirk opredeljujeta vsebino. Za zbirko *Odsevi bližine* je Abram ustvaril miniaturno podobo sveta, ki je mehka, gnetljiva gmota, nemirna, spominja na govoreča usta. Za zbirko *Šepet križpotij* je ustvaril podobo urejenega, v kvadrat zaobjetega, torej razumsko omejenega, trdega in trdnega, zaključenega sveta, ki je bodisi brezno padanja v nič ali izvir rasti, nastajanja, rojevanja. Odvisno od čutno zaznamovanega bralca/gledalca, od njegove (ali njene) notranje svetlobe.

Abramova dela so natisnjena tudi med pesmimi v obeh zbirkah. V zbirki *Odsevi bližine* se nahajajo risbe/vinjete, ki so s pesmimi povezane ilustrativno, v drugi pa se slikar odmakne od pesnika in vstopi z reprodukcijami del, ki so raznovrstna: risbe, kip, barvna reprodukcija ali črna risba. Ta raznovrstnost daje vtis sobivanja pesnika in slikarja, ki nastopata skupaj in vsak zase.

Mar ni to tudi smisel prihajanj na križpotja? Tam se srečujemo v trenutkih, ko se odločamo vsak za svojo pot. Bližina je hipnost, je odsev. Čistega zlitja ni mogoče doživeti – razen onkraj, kjer ni meja, ni svetlobe, ni teme, je samo eno, ki je neskončno. Možno je le približevanje. Križpotje je tam, kjer pride do stika, kjer nastane dvojina in se razcepi v dve, z dotikom (z ljubeznijo/vero) zaznamovani samoti.

Janet Skeslien Charles
Pariška knjižnica
Meander, 2024
380 strani

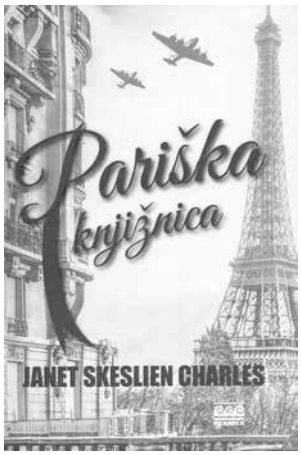
Bojana Modrijančič Reščič

Da te knjige ne morejo izdati in jih imaš raje kot ljudi, je mlada Odile, protagonistka romana *Pariška knjižnica*, spoznala davnega leta 1939 v Parizu, mestu skrivnosti, tudi mestu bralcev, ki je mrmralo svojo pesem in nagovarjalo … Spominjala se je pokojne tete Caro, »največjih možganov« (str. 49), ki ji ni brala le pravljic, pač pa tudi predstavila Deweyjev decimalni sistem. Njene sanje o Ameriški knjižnici so kmalu postale resničnost. Direktorica Reeder, biblioterapevt Boris, grofica Clara de Chambrun, profesorica Kohen, Britanka Margaret in drobna Bitsi so ji dali občutek sprejetosti, druga svetovna vojna pa se je pokazala v najgrši podobi.

Vzela ji je največjega zaupnika, brata Remyja, odnesla politike in diplomate, prinesla begunce, pobegnili so celo vrabci, nacisti pa so se obnašali kot turisti, saj so fotografirali znamenitosti mesta. Sama pa je francoskim, britanskim in čehoslovaškim vojakom ter pripadnikom tujske legije v knjige dajala »kartice s spodbudnimi besedami« (str. 139). In kot gospodična knjižni molj je lajšala zadnje minute hudo ranjenemu 19-letniku.

Knjižni gestapo je stal nad pariško knjižnico kot demoklejev meč; varuh knjižnice je sicer odobraval odprtje tudi v vojnih dneh, le določene knjige in sumljivi posamezniki so bili tarče anonimnih ovadb. Je torej Margaret prekršila pravilo zvestobe možu, atašeju na britanskem veleposlaništvu? Pred vojno je niso obvarovali ne mamina biserna ogrlica ne babičin nasvet, da ima lahko kateregakoli moškega, tudi ne mladi nacistični poročnik Felix, s katerim je skušala najti svobodo. Sta bili lahko z nepopustljivo in vztrajno Odile še prijateljici? Ali je slednja dojela vso grozoto vojne, ko je njen Paul opravil številne aretacije, po ulicah pa so podivjani Parižani že slavili zmago? Če ji poroka ni nudila zavetja, jo je pretepena Margaret postavila na realna tla. Kaj bi Britanka dala, da bi imela popolno službo, ljubečo družino in idealnega moža! Je torej Odile ljubosumje napolnilo vsak kotiček njenega razuma? Njen moto je postal bežanje, a jo je socialni čut nagnal v ameriško bolnišnico v Parizu.

Prav tako vztrajna in nepopustljiva je bila leta 1983 mlada Lily v Montani. Spraševala se je, kdo je njena priletna soseda Gustafson, ki so ji pravili vojna nevesta, čeprav ni bila nikoli v belem. Eksotično ime Odile jo je ovijalo v skrivnost, čeprav je na »dolgočasni ameriški planjavi« vsak vedel vse o vsem (str. 13). Seminarska naloga o Franciji je sklenila njuno trdno zavezništvo, ki ga je le malce zamajala Lilyjina radovednost. Kot da bi se prepletli Odilina preteklost in Lilyjina mladost … Zdelo se je, da je bil prevod *Malega princa* povod za učenje francoščine, saj bi dekle rado razumelo zgodbo, kot je zgodba razumela njo. Čeprav še mlada je že zgodaj doumela svojo življenjsko zgodbo: soočila se je z mamino smrtjo, zavračala je mlado bančno blagajničarko Eleanor, težko je razumela očetovo molčečnost. A spoznala je, da je ljubezen »sprejemanje druge osebe, vseh njenih delov, tudi tistih, ki jih ne maramo ali ne razumemo« (str. 231). In vedela, da je Odile zaznamovala vojna, čeprav je opravila izjemno delo – bralcem je dala upanje, rešila knjige in ljudi, tvegala življenje, ko se je upirala nacistom. Mladenki je skušala pokazati pravo pot v življenje, saj jo je neolepšano poučila, da mora vsakdo izbrati poklic, ki ga navdihuje, plačati pa mora tudi račune. Svetovala ji je še, naj bo samostojna, ceni pravo prijateljstvo, najti pa si mora tudi svoj prostor, ki mu bo lahko rekla dom. Zanjo je bila to knjižnica.

Če je življenje Odile ponudilo epilog, bo Lily svojega še poiskala. Let v še neraziskani Pariz in črno-bela razglednica sta bila odlična popotnica za mladega človeka, željnega življenja in novih spoznanj.

Z romanom *Pariška knjižnica* je tudi avtorica Janet Skeslien Charles ponudila svojevrsten epilog, saj je marsikomu osvetlila neznano poglavje o drugi svetovni vojni, hkrati pa pripela

medaljo vsem knjižničarjem, ki so se s knjigami upirali moriji in trpljenju. Kot je zapisala, jezik predstavlja vrata, ki jih lahko drugim odpremo ali zapremo. In knjige odpirajo marsikatera vrata, skozi katera sije veliko svetlobe.

Renee Hartman in Joshua M. Green
Signs of Survival: a Memoir of the Holocaust
Scholastic Press, 128 strani

Dr. Tanja Pihlar

Resnična zgodba dveh judovskih sester

O usodi oseb z izgubo sluha med drugo svetovno vojno je bilo v zadnjih letih v tujini objavljenih kar nekaj knjig. Leta 2021 je pri ameriški založbi Sholastic Press iz New Yorka izšla knjiga z naslovom *Kretnje preživetja* (*Signs of Survival*) avtorjev Renee Hartman in Joshue M. Greena, ki je namenjena predvsem mlajšim bralcem.

Zgodba temelji na pričevanju dveh sester, Renee in Herte (tedaj sta bili stari 10 in 8 let), ki sta se rodili v Bratislavi staršema judovskega rodu. V štiridesetih letih prejšnjega stoletja, ko so mesto zasedli Nemci, sta na lastni koži izkusili grozote holokavsta. V tem času je v mestu živelo okoli 15.000 Judov, ki so jih s transporti odpeljali v koncentracijska taborišča. V družini so se sporazumevali v znakovnem jeziku, starejša sestra Renee, ki je bila v družini edina slišeča, jih je opozarjala na preteče nevarnosti in prihod nemških vojakov, da so se lahko skrili. Ko so se razmere poslabšale in so Jude preselili v geto ter jih prisili nositi Davidovo zvezdo, sta starša poslala dekleti na podeželje k gluhima kmetoma. Deklici sta izgubili stik s staršema, po vrnitvi v Bratislavo sta se najprej skrivali pri nekem znancu. Ker pa se je ta bal, da ga bodo prijavili nacistom, sta se znašli na cesti. Odpravili sta se k slovaškim policistom, ker sta želeli, da bi ju poslali k staršem. A očeta in mamo so medtem odpeljali v zloglasno taborišče smrti Auschwitz, deklici pa so skupaj z drugimi žrtvami strpali na vlak, ki ju je odpeljal najprej v zbirno taborišče Sered na Madžarsko, nato pa v koncentracijsko taborišče Bergen-Belsen v severno Nemčijo, kjer sta v nečloveških razmerah aprila 1945 dočakali osvoboditev.

Zelo pretresljiva je njuna pripoved o vsakdanjem življenju v taborišču, stradanju, vsakdanjem srečevanju s smrtjo, nenehnem boju za preživetje. Renee je ves čas ščitila svojo gluho sestro in bila njena vez s slišečimi in zunanjim svetom, saj ji je tolmačila v znakovni jezik. Ubranila jo je tudi pred nacističnimi zdravniki, ki so na njej zaradi gluhote hoteli izvajati svoje grozljive medicinske poskuse.

Ob osvoboditvi taborišča so britanski vojaki odkrili več kot 60.000 jetnikov, večinoma napol sestradanih in hudo bolnih, ter 13.000 trupel, ki so čakala na pokop. Med jetniki je razsajal tifus in tudi Renee bi mu skorajda podlegla, pri trinajstih letih je tehtala toliko kot trileten otrok.

Rdeči križ je sestri poslal na okrevanje na Švedsko, v dom za mlade begunce. Tu sta izvedeli, da sta njuna starša v taborišču izgubila življenje. Dom sta našli pri švedski družini, leta 1948 pa so ju k sebi vzeli sorodniki, ki so se iz Evrope preselili v ZDA.

Drugi del knjige govori o njunem novem življenju na ameriških tleh, kjer sta se šolali in ustvarili družino. Herta je obiskovala šolo za gluhe in se zaposlila na banki. V zakonu so se ji rodili trije otroci z izgubo sluha, dvakrat je ovdovela in je sama skrbela zanje. Renee je končala študij bibliotekarstva na državni univerzi v Connecticutu. Poročila se je z univerzitetnim profesorjem Geofreyem Hartmanom, ki je bil eden izmed ustanoviteljev Fortunoff Video arhiva za pričevanja o holokavstu na Univerzi Yale, in je svoje življenje posvetila pisanju o svoji izkušnji holokavsta. Posebno poglavje je namenjeno skupnemu ponovnemu obisku rodne Bratislave in nekdanjega taborišča Bergen-Belsen, urejenega v kraj spomina, kamor sta se sestri odpravili po upokojitvi, da bi končno našli svoj mir in se spravili s težko preteklostjo. Zelo informativno spremno besedo je prispeval soavtor Joshua M. Green, ki je sicer avtor več knjig in filmov o holokavstu.

Knjiga je nastala na osnovi prepisov posnetkov pričevanj Renee in Herte, ki so jih posneli v omenjenem video arhivu in je opremljena s fotografijami. Napisana je v preprostem, živem jeziku. Je dragoceno pričevanje o enem izmed najtemnejših obdobij človeške zgodovine, pa tudi o močni sestrski ljubezni in neizmernem pogumu. Toplo jo priporočamo v branje.

Veronika Brvar, ur.
Ljubezen do glasbe nas povezuje: Oživljanje spomina in nadaljevanje poslanstva Glasbene matice Ljubljana
Kulturno društvo Glasbena matica, 2025 / 422 strani

Dr. Matjaž Barbo in Jakob Barbo

Glasbena matica je pred kratkim izdala obsežen zbornik prispevkov pod naslovom *Ljubezen do glasbe nas povezuje*. Zbornik se na eni strani loteva zgodovinskega spomina, na drugi pa se razpira s svojim premislekom v sedanjost in sega v prihodnost z ljubeznijo do glasbe kot svojim osnovnim vodilom in poslanstvom Glasbene matice, ki ji je zbornik posvečen. Podobno kot ljubezen do modrosti antične filozofije usmerja človeka h globljim vrednotam in temeljnim koreninam, na katerih temelji tako naš narodni obstoj kot pravzaprav bit vsakega posameznika.

Navidez presenetljivo se zdi dejstvo, da je zbornik izšel le nekaj let po temeljni študiji o Glasbeni matici, ki jo je pripravila Nataša Cigoj Krstulović. Zdi se, da je njena skrbna in široka analiza različnih plasti delovanja Glasbene matice že dovolj natančno predstavila mesto in pomen Matice zlasti v preteklosti. Pa vendar se je ob branju objavljenih prispevkov pokazalo, da se je Matica z urednico Veroniko Brvar upravičeno lotila zahtevne naloge in ponudila še en, široko zastavljen, tehten in vsebinsko privlačen zbornik. Resnici na ljubo je zbornik sestavljen iz treh sklopov, od katerih bi vsak lahko tvoril povsem samostojno, vsebinsko zaokroženo monografijo, kar dodatno priča o tem, kako izjemno bogato in raznoliko je (bilo) delovanje Matice v preteklosti in kako široko je s svojim delovanjem zaznamovala slovenski kulturni prostor.

Prvi del zbornika je posvečen zgodovinskemu spominu. Začne se s pretresljivim dokumentom o razpustitvi Matice neposredno pred božičem, 24. decembra 1945. Odločba, ki jo je podpisal tedanji notranji minister Zoran Polič, je birokratsko neobčutljivo, predvsem pa v duhu oholosti tedanjih oblasti razpustila Glasbeno matico, njeno lastnino pa predala državi. Bilo je jasno, da še tako upravičena pritožba, kot jo je mogoče prav tako brati med dokumenti v nadaljevanju, ni mogla spremeniti te odločitve. Vendarle je tedanji predsednik Matice Vladimir Ravnihar pozorno in natančno zabeležil vse dogajanje ob njenem razpustu. Dokument, ki je bil shranjen v društvenem arhivu z naslovom *Ad aeternam memoriam*, »v večen spomin« pričuje o prizadevanju članov Matice, pri čemer Ravnihar zapiše morda še bolj preroško, kot si je sam predstavljal: »Ni namenjeno javnosti. Naj bo shranjeno v društvenem arhivu. Morda bo čez čas, tudi ko mene več ne bo, postalo neovržno dokazilo v pravdi Glasbene matice proti njenim klevetnikom. Sodbe v tej pravdi se ne bojim. Za svojo osebo pa imam zavest, da sem se boril za resnico, za pošteno in pravično stvar.« Ravniharjev dokument dragoceno dopolnjuje komentar zgodovinarja Aleša Gabriča o boju za eksistenco Glasbene matice v letih od 1945 do 1947. Analizo dogajanja po vojni dopolnjuje pretres medvojnega dogajanja, na podlagi katerega naj bi prišlo do reakcije novih oblasti z ukinitvijo društva. Zgodovinski okvir avtor dopolnjuje s trezno, a hkrati slikovito presojo kulturnega pomena Matice v obravnavanem obdobju. Ravniharjev zapis zaokroža na drugi strani prav tako kronološko natančen, z dokumenti podkrepljen prikaz dogajanja ob ponovni polni oživitvi Glasbene matice po slovenski osamosvojitvi Antona Vengušta. Obsežni in občasno tudi neprijetni in mučni denacionalizacijski postopki so popisani s pravno skrbnostjo, a hkrati ves čas izžarevajočo toplo naklonjenostjo do bogate Matičine dediščine. V njej slutimo priložnost novega razcveta slovenske glasbene kulture, katere vizijo je imel pred seboj Vengušt kot tedanji predsednik društva.

Drugi del zbornika z naslovom *Temelji slovenske glasbene umetnosti in kulture* se loteva obravnave posameznih področij Matičinega delovanja, ki so neizbrisno zaznamovale slovensko glasbeno okolje. Posamezne razprave vežejo poslanice nekaterih Matičinih sodelavcev in sopotnikov ter vidnih slovenskih kulturnikov, Henrika Neubauerja, Julijana Strajnarja in Mirka Ramovša. Obsežnejši je pronicljiv prispevek Igorja Grdine z naslovom »Stalnice in prelomi v zgodovini Glasbene Matice«. V njem umešča »notranjo zgodovino« Matice v njeno »zunanjo zgodovino«, v kulturni okvir, v katerem se je oblikovalo glasbeno življenje z vsemi svojimi političnimi, nacionalnimi, institucionalnimi pa tudi čisto muzikalnimi pogoji in omejitvami. Zgodovinski prelet se izteka v spoznanje posebnega mesta Matice, ki s svojim delovanjem »kaže, da je tudi pri nas mogoče kaj nadaljevati – ne samo (nenehno) začenjati«. Posebej dragocen je tudi zapis umetnostnega zgodovinarja Petra Krečiča o povezavi med arhitektom Jožetom Plečnikom in Matico, ki avtorju služi kot spodbuda za širši razmislek o razmerju med umetniki in naročniki njihovih del. Poleg podrobne predstavitve sodelovanja Plečnika z Matico avtor izpeljuje spoznanje o umetnikovi arhitekturni monumentalni viziji, ki je bila lahko

le posledica Plečnikovega spoznanja, »kako pomembna je glasba v celoviti zgradbi nacionalne kulture«. Drugi del monografije sklepa razprava o pomenu Glasbene matice na področju glasbene folkloristike in etnomuzikologije. Članek je prispevala Marjetka Golež Kaučič, dolgoletna predstojnica Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU, ki nadaljuje delo Inštituta za raziskovanje slovenske glasbene folklore, nastalega pod okriljem Glasbene matice. Njen prispevek se prav tako loteva najprej širšega vpogleda v razvoj raziskovanja slovenskega ljudskega glasbenega gradiva ter se prek dela Mateja Hubada in Franceta Marolta usmeri na presojo vloge Glasbene matice pri spodbujanju folkloristični raziskav, kar se je pokazalo za ključno tudi v smislu njihovega strokovnega utemeljevanja in institucionaliziranja.

Tretji del monografije se posveča vzpostavitvi vezi preteklosti s prihodnostjo in tako izpolnjevanju premisleka ne le o »oživljanju spomina«, temveč tudi »nadaljevanju poslanstva« Glasbene matice, kot poudarja podnaslov zbornika. Znova posamezne obsežnejše prispevke spremljajo poslanice nekaterih vidnejših Matičinih sodelavcev Tomaža Tozona, Jakoba Ježa in Vida Šege. Razdelek se posveča vokalni dejavnosti, ki je tudi sicer v ospredju delovanja Matice vse od njenega začetka do danes. Društvo si namreč posebej prizadeva za vzpostavitev celotne vertikale pevskega oz. zborovskega delovanja od najmlajših do najstarejših pevcev, hkrati skrbi tako za glasbeni pouk kot amatersko delovanje, pa tudi za podporo in prezentacijo najbolj vrhunskih poklicnih glasbenikov. Posebej dragocen je obsežen pregled delovanja Mešanega pevskega zbora Glasbene matice. Prispevek, ki ga je pripravila Špela Lah, seže v najstarejše začetke zbora s podrobno obravnavo njegovih dosežkov in uspehov, se nadaljuje v povojnih utesnjenih letih in končno izteče v predstavitvi najnovejšega dogajanja. Iz analize »skoraj nepredstavljive uspešnosti zborovega predvojnega dogajanja« se tako končno obrne v današnje poslanstvo Matice, »polne novih idej in prebujenega elana«. Povsem v najnovejši čas je usmerjena analiza pevske dejavnosti Glasbene matice za otroke in mladino Katarine Zadnik. Natančno analizo delovanja zadnjih desetletij dopolnjuje dragocen uvid v oblikovanje pevskih šol in sistematičnega pevskega pouka na Slovenskem v preteklosti. Prispevek se nekako logično povezuje s člankom Branke Rotar Pance o delovanju pevskih zborov za cicibane in otroke. Delovanje, ki ga avtorica zelo dobro pozna in ga je sama kot nekajletna zborovodkinja tudi najbližje spremljala, prinaša kronologijo delovanja od koncertov do snemanj, projektov in tekmovanj, vse pa zaokroža v analitični pretres širšega pomena tega dela Matičinega udejstvovanja.

Zbornik uvaja uvodno razmišljanje predsednice Veronike Brvar, ki dokazuje globoko premišljenost programskega koncepta Glasbene matice danes in poudarjanje nezmanjšanega pomena skrbi za povezovanje glasbene dediščine preteklosti z zavezami za prihodnost – v duhu razumevanja glasbe v smislu, ki ga je zgoščeno s svojo uvodno poslanico povzel akademik Lojze Lebič, ko je spregovoril o glasbeni umetnosti: »Glasbeno umetnost doživljam notranje odrešenjsko, ko nas v svetu in času, ki se pogosto nevarno nagiblje k pogubi, rešuje.«

Ifigenija Simonović

Čas prinese svoje, mačka pa miš

Teloh, regrat, otoplitev … Bilo bi idealno.

Če bi bila novinar, bi naštela dogodke, potegnila črto, razmejila dobro in zlo in šla spat. Pa ne gre. Vsak hip se mi nekaj drugega oglaša kot pomembno. To pisanje se mi odvija kot iskanje izrazov za izmenjavanje občutkov, ki me prevevajo ob dogodkih dneva, tedna, let … Ugibam, predpostavljam, dvomim, se vračam, zanikujem, vlečem na dan …

In nenehno me kljuva zavest, da to pisanje ničesar ne spremeni. Zakaj potem pišem? Od kod sploh nadutost, da predpostavljam, da lahko na karkoli vplivam?

Zakaj pisati je naslov nove zbirke esejev Draga Jančarja (Slovenska matica, 2024). Že odkar Jančar piše (13 knjig esejev, že 40 let) je bilo nujno brati njegove zapise v revijah in časopisih. In tak pisatelj je, da ga brez obotavljanja berem ponovno, ne le eseje, tudi romane. Prav te dni berem roman *Galjot*. Hoče me zadeti kap! In tudi nasmejem se. Njegove drame so na odrih iz leta v leto. Prav letos je postavljena dramatizacija romana *In ljubezen tudi*. Veličastno. Eseji v zdajšnji knjigi se s prejšnjimi eseji povezujejo skozi večne teme: kultura, politika, odnos do posameznika ali družbe pred Evropo, v Evropi, pred samostojnostjo, po njej. Pred desetletji so Jančarjevi eseji in članki zveneli odporniško. Lahko sem si predstavljala eno politično gmoto, ki jo je bilo treba gnjaviti z resnico. Zdaj eseje berem kot potrditev, da osamosvojitev ni prinesla katarze. Zato se mi zdijo Jančarjevi eseji tragični. Če se mi je prej zdela resnicoljubnost pogumna, je zdaj obupajoča. Če so zdaj tu migranti iz Afrike in Bližnjega vzhoda, so bili takrat begunci z Balkana, če so takrat Madžari postavili žičnato ograjo, da njihovi državljani ne bi bežali na Zahod, zdaj stoji ograja, da ne bi nihče prišel k njim. Krč Evrope je krčevit. Ni sprostitve.

Jančar v izbranih esejih med drugim opisuje srečanja s pisatelji in intelektualci, tukaj ali drugje po svetu. Ko je bil on predsednik Slovenskega PEN centra, je razpadala SZ. Na kongresu PEN-a na Nizozemskem so namesto sovjetskega PEN centra ustanavljali nov ruski PEN, ker so se pač odcepile mnoge republike. Trideset let kasneje, ko sem bila jaz pri PEN-u, so na kongresu v Indiji skušali utišati preveč ruski, nacionalistični Ruski PEN in ustanoviti novega, ki bi upošteval tudi neruske pisatelje. Bilo je kar nevarno za pisatelje, ki so se postavili proti moskovskemu pisateljskemu klanu. Iz Moskve so poslali pisatelja, ki je tako rekoč jokal za svojo Putin-Rusijo. Bilo je kar tragično.

Pred več kot sto leti in še pred dvajsetimi je šlo v PEN-u za zaprte pisatelje, za svobodo govora, zdaj pa gre za ustanavljanje spolno opredeljenih podružnic. Kakor da prej v PEN centrih ni bilo različno spolno usmerjenih/čutečih/identificiranih članic in članov. Kakor da mora vse posamezno imeti svojo

etiketo. Zakaj obstaja skupno ime za ljudi? Ker pač ne moremo našteti imen vseh milijard posameznikov, bi rekla.

Jančar zapiše: »PEN je poln narcisoidnih figur – ko bi bili narcisoidni vsaj zaradi svoje umetnosti! –, ki jih bolj kot literatura zanimata diplomacija in turizem.« Prav to sem spoznala. Izstopila sem lani sredi poletja, ko se je začelo govoriti, da »amaterski zgodovinarji«, ki raziskujejo polpreteklo zgodovino, rušijo možnost sprave. Meni se zdijo bolj nevarni poklicni zgodovinarji, ki spravo vsiljujejo, ko izhajajo iz zanikanj in prikrivanj.

Jančarjevi eseji žal ne bodo zastareli. Taka je tudi Cankarjeva drama *Za narodov blagor* (odlična letošnja uprizoritev v Drami!).

V mestni hiši v Kranju sem naletela na razstavo slik Vinka Hlebša (1943–2022), umetnika iz Tržiča, znanega po prijazno zagonetnih slikah narave, cvetov, prašnikov, lišajev, tistega rastja, ki ga navadno na svojih poteh spregledam. Cvetove odeva v barve, ki so na prvi pogled pretirano močne. Zdi se, da se umetnik približuje orientalskemu, morda kitajskemu slikarstvu, poslikavi tekstila ali pahljač in stenskih panojev. Toda tu je znanost, mikroskop, simboličnost vstopa v cvet, v neskončnost, ptič, metulji, tudi prisotnost človeka, obraz, silhueta, akt.

Vinko Hlebš, *Vijoličin plod*. Foto: Damir Globočnik, Gorenjski muzej Kranj.

Spomnim se, da sem nekoč ugotavljala, da je velik umetnik tisti, ki se mu ne zdi zamalo slikati rože (konj je preizkus znanja, roža pa milina daru). V sliki vaze z rožo najdevam mir, spokojnost, prijaznost, vero v lepoto, medtem ko v politično angažiranih, »žurnalističnih« slikah, upodobitvah strahu in groze človeške zlobe ali zablode, doživljam nelagodje, sram, bolečino, nemir (tudi v glasbi, filmu, zlasti pa v literaturi, celo v poeziji). Zato sem hvaležno sprejela razstavo slik Vinka Hlebša.

Vinko Hlebš, *Lišaji*. Foto: Damir Globočnik, Gorenjski muzej Kranj.

Prav zdaj v galeriji Salts Mill v mestecu Saltaire v pokrajini Yorkshire razstavlja David Hockney. Pri sedeminosemdesetih letih slika na računalniški tablici. Kaj slika? Vazo z rožami! Ganjena sem bila, ko sem to prebrala. Pred desetimi leti je razstavljal večmetrske povečave slik s tablice v londonski

Kraljevi Akademiji. Veličastno. Tokrat razstavlja natise v velikosti tablice. Pokaže celo postopek. Iskrenost in skromnost, ki jo zmore le velik umetnik.

Ameriška pesnica Mary Oliver (1935–2019) je v pesmi *Ko pride smrt* (*When Death Comes*), napisala, da smrt pride nepričakovano kot lačen medved jeseni, kot ošpice, kot ledenik med lopatice. Res. Zaradi prispodob se lahko odplazim od žarišča bolečine v pomirjujočo domišljijo. Če naletim na pravo pesem ob pravem trenutku, se občutja, strnjena v gmoto, ki skeli od teže, zredčijo, zrahljajo. Sčasoma začnem sprejemati neizbežno. Ne pomaga odganjanje občutka, še manj zanikanje. Pomaga obračanje, osvetljevanje.

Kolikokrat sem bila presenečena, da zaradi česa strašnega nisem trpela, zaradi nečesa skoraj zanemarljivega pa je bila bolečina neznosna.

Kaj je zanemarljivo?

Nemarno je zanemarjati karkoli! In kogarkoli!

Pohoditi mravljo. Udariti otroka. S strupom pognojiti njivo. Pljuniti virus.

Število žrtev, število udarcev, enkrat nastavljen nož ali dolgoletno poniževanje? Trpljenje ima neskončno odtenkov, sreča tudi. Se je sploh mogoče izraziti natančno?

Prebrala sem knjigo, ki je zelo žalostna, a tudi zelo lepa: Valérie Perrin, *Sveža voda za rože* (založba Vida, 2024). Prevedla jo je Mimi Podkrižnik Tukarić. Priporočila mi jo je prijateljica, ki ve, koliko žalosti prenesem. Perrinova piše, kakor da bi žalost odmerjala po kapljicah ali pljuskih, vmes pa razporedila veselje, čudeže in srečo v ravno pravšnji meri, da lahko diham. Zapisi o svetlem popivnajo žalost. Vse do konca nisem vedela, ali bo Violette, glavni lik, prenesla nabrekanje bolečine in sreče. Ji bo počilo srce od olajšanja ali groze? Mizerija v otroštvu, mizeren zakon, tragična izguba otroka, smrti znancev in neznancev, krivih in nedolžnih, ljubljenih in ljubečih, neznosna služba … Po drugi strani pa dobrota, ljudje, ki so kakor angeli varuhi. Violette vse prenese. Na koncu knjige, ko je najbolj obupana in najbolj trdna hkrati, se potrdi moč ljubezni. Ljubezen zaznati in sprejeti – to daje občutek, da je vse smiselno.

Mogoče je smiselno tudi to pisanje.

Mag. phil. Barbara Žnideršič

Smisel kot temelj duševnega zdravja

Deseti mednarodni logoterapevtski simpozij v Celju, 14. in 15. marca 2025

V sodobnem svetu, kjer sta stres in negotovost postala stalnici, se vedno znova zastavlja vprašanje: kaj je tisto, kar človeka drži pokonci tudi v najtežjih trenutkih? Logoterapija, ki jo je utemeljil Viktor E. Frankl, ponuja jasen odgovor – smisel. Ni le abstrakten koncept, temveč sila, ki lahko človeka vodi skozi preizkušnje, mu pomaga premagati trpljenje in celo prispeva k ozdravljenju posameznika ter družbe.

Deseti mednarodni logoterapevtski simpozij z naslovom *Smisel kot temelj duševnega zdravja* je odstiral ključna vprašanja o povezavi med smislom, duševno odpornostjo in človekovim dostojanstvom. Ali lahko preblisk smisla prebudi notranjo moč? Je smisel res neodvisen od zdravja, sreče in uspeha? In ali lahko vsakdo, ne glede na okoliščine, odkrije svoje edinstveno poslanstvo? Ta vprašanja niso le filozofska, temveč imajo konkretne posledice za terapevtsko delo, osebno rast in razumevanje človeške narave.

Osrednja plenarna predavanja letošnjega logoterapevtskega simpozija v Celju so osvetlila pomen smisla, povezanosti in čuječnosti pri ohranjanju duševnega zdravja ter ponudila vpogled v logoterapevtske in filozofske razsežnosti teh tem.

Zdravnica Barbara Pahljina se je osredotočila na vlogo smisla pri duševnem zdravju. Kot je poudarjal Viktor E. Frankl, je smisel temeljna človeška potreba in prav njegovo iskanje človeku omogoča vztrajnost tudi v najtežjih okoliščinah. Smisel ni vezan na zunanje dejavnike, kot so sreča, uspeh ali zdravje, ampak ga je mogoče najti tudi sredi trpljenja in izgube. Ključno vprašanje ni torej, kaj pričakujemo od življenja, temveč kaj življenje pričakuje od nas – prav ta sprememba perspektive omogoča notranjo preobrazbo in krepitev duševne odpornosti.

Filozof dr. Bojan Žalec je predstavil teorijo resonance Hartmuta Rose, ki ponuja svež pogled na iskanje smisla. Poudaril je, da smisel nastaja v odnosu do sveta. Resonanca pomeni globoko, odzivno povezanost z ljudmi, naravo, umetnostjo ali duhovnimi razsežnostmi bivanja. Brez nje ostanemo ujeti v odtujenost in občutek praznine. Pri tem pa je bistveno ustvarjati pogoje za resonanco – ne le v medosebnih odnosih, temveč tudi v družbenih strukturah, ki pogosto ovirajo pristne stike in povezanost.

Psihoterapevt in logoterapevt David Srakar je raziskal možne povezave med logoterapijo in čuječnostjo (*sati*). Budistična praksa čuječnosti se je v zadnjih desetletjih močno razširila v zahodnih psihoterapevtskih krogih, vendar njen prenos v sekularne kontekste odpira tudi številna vprašanja, kot je poenostavljena uporaba čuječnosti za zmanjševanje stresa, brez njenega globljega filozofskega ozadja.

Poleg plenarnih predavanj so potekala na simpoziju tudi predavanja z razpravo in delavnice z aktivnim sodelovanjem udeležencev, ki so omogočile še globlji vpogled v obravnavane teme na simpoziju.

Petkov večer je postregel z zelo posebnim kulturnim doživetjem, monodramo *Cvet z otoka*, čustvenim dramskim prikazom, ki ga je mojstrsko ubesedila dr. Tanja Rebula, v katerem spremljamo navdihujočo življenjsko pot psihiatrinje in logoterapevtke dr. Cvijete Pahljina. Temelji na resničnih dogodkih, prepleta osebno izpoved, duhovno globino in družbeno angažiranost, ob tem pa se osredotoča na njen pogumen boj za življenje in ljubezen do človeka v duševni stiski. Vlogo dr. Cvijete Pahljina je vrhunsko odigrala Sonja Mlejnik. Zbor, ki spominja na grško tragedijo, v tem kontekstu poudarja etične dileme in katarzo, ki jo občutimo ob soočenju z osebno in družbeno resničnostjo. Monodrama odraža poklicni in osebni angažma zdravnice ter ponazarja, kako so njene ideje in misli, temelječe na logoterapiji, vplivale na mnoge, ki so jo srečali. Povezava med njenim bojem za življenje in tem, kar je predstavljala v svetu logoterapije, je bila pomemben prispevek k razumevanju človeške odpornosti v duševnem zdravju.

Monodrama *Cvet z otoka* avtorice dr. Tanje Rebula, v kateri je Sonja Mlejnik upodobila dr. Cvijeto Pahljina. Foto: LOGOS.

Akrilna umetniška stvaritev Smisel je temelj duševnega zdravja, ki so jo ustvarili udeleženci simpozija. Foto: LOGOS.

Dvodnevni simpozij je zaokrožila okrogla miza z naslovom *Logoteorija, logoterapija in antropohigiena pri delu z ljudmi in za ljudi*, kjer se je razprava osredotočila na ključne koncepte, povezane z logoterapijo in njenim vplivom na duševno zdravje, ter na pomembnost ohranjanja človeškega dostojanstva v procesih zdravljenja in podpore. Gostje so razpravljali o tem, kako lahko logoterapija kot terapevtska metoda pomaga pri razvijanju notranje odpornosti, hkrati pa izpostavili pomembnost preventivnih pristopov in samooskrbe, ki segajo onkraj klasičnih terapevtskih tehnik.

Med simpozijem so udeleženci skupaj ustvarili akrilno umetniško stvaritev z naslovom *Smisel je temelj duševnega zdravja*. Ta umetniški projekt je simboliziral povezovanje različnih perspektiv in pristopov, ki so se pojavljali skozi simpozij, in ponazarjal, kako lahko smisel postane temelj za duševno zdravje.

Ob zaključku 10. mednarodnega logoterapevtskega simpozija v organizaciji Slovenskega društva za logoterapijo – LOGOS so udeleženci sprejeli izjavo z naslovom *Smisel je temelj duševnega zdravja*, s katero so izpostavili štiri ključne pristope za krepitev duševnega zdravja posameznikov in prebivalstva ter predlagali tri konkretna priporočila za izboljšanje duševnega zdravja v Sloveniji.